

revisita

most

most 61/62

IZ VSEBINE:

DALL'INDICE:

NEVARNOST NASTAJANJA VZDUŠJA
SOOCANJA SIL IN IZKORISČANJA
NARODNOSTNIH CUSTEV V TRSTU
IL PERICOLO DEL SORGERE DI UN
CLIMA DI CONTRAPPOSIZIONE E
STRUMENTALIZZAZIONE ETNICA
A TRIESTE

KAKSNE SO POLITICNE PERSPEKTIVE
V TRSTU?

K TEORII O SKANDINAVSKEM
IZVORU SLOVENCEV

SLOVENSKI ČASOPISNI CVETOBER

BŪKVIČEVA NOVELA
»NAPREDOVANJE«

FAŠISTOIDNOST NAVIDEZNE MORALE
V JAVORSKOVIH
»NEVARNIH RAZMERJIH«

KERMAUNER IN PONIZ O
KOCBEKOVEM »PENTAGRAMU«

DETELA O JAVORNIKOVEM
»PERESU IN ČASU
IN O BRAZZODUROVI ILIRIJI

ZDRAVLJNA ZELIŠČA SLOVENSKEGA
TISKA

SOMMARIO DEI TESTI SLOVENI
IN ITALIANO

Zvezek 61/62 revije tiskamo tokrat le delno v dvojezični obliki, ker naša pobuda žal ne najde pri odgovornih oblasteh zadovoljivega odmeva in ustrezne finančne podpore, ki ostaja nespremenjena že vrsto let, kar dejansko spričo naraščajoče inflacije in stroškov za objavljanje, predvsem pa prevajanje, onemogoča reviji redno dvojezično izhajanje, kakor bi bila naša želja. Vendar upamo, da bomo s to izdajo nekaj nadoknadili, kar nam bo omogočilo pri prihodnji številki, ki je v pripravi, ponovno dvojezičnost. Sprašujemo se torej, v kolikšni meri želijo naše deželne oblasti konkretno izvajati funkcijo mostu med tu živečimi narodi, ki so si jo slovesno zapisale v program?

Il fascicolo 61/62 di Most viene stampato questa volta soltanto parzialmente in forma bilingue, dato che la nostra iniziativa purtroppo, non trova presso le Autorità responsabili un'eco soddisfacente ed un adeguato appoggio finanziario, rimasto immutato per un lungo periodo di tempo, ciò che in effetti, a fronte del tasso d'inflazione e dell'incremento dei costi di pubblicazione e soprattutto traduzione, rende impossibile alla rivista la regolare edizione bilingue, come da noi auspicato. Speriamo tuttavia, di poter recuperare qualcosa con questo numero, ciò che ci consentirà di pubblicare il prossimo nuovamente nella sua veste consueta. Ci chiediamo dunque, in quale misura desiderano concretamente le nostre Autorità regionali svolgere la funzione ponte tra le popolazioni quivi conviventi, tanto conclamata nel proprio programma?

UREDNIŠKI ODBOR: Gino Brazzoduro, Aleš Lokar (glavni urednik) in Vladimir Vremec (odgovorni urednik). Za podpisane prispevke odgovarja avtor. Registrirano na sodišču v Trstu s številko 6/64 RCC dne 25. maja 1964. Uredništvo in uprava: 34136 Trst, Cedassammare 6 - Italija. Cena izvodu 2.500 lir, letna naročnina vključno poština 6.000 lir, plačljiva na poštni tekoči račun 11/7768 A. Lokar, Salita Cedassammare 6 - Trst; za inozemstvo 10 dolarjev. Oprema: Studio CLAK - arh. Marino Kokorovec in Ruggero Ruggiero. Tisk: Tiskarna Villaggio del Fanciullo. Poština plačana v gotovini. II. semester 1981.

COMITATO DI REDAZIONE: Gino Brazzoduro, Aleš Lokar (direttore) e Vladimir Vremec (direttore responsabile). L'autore risponde degli scritti firmati. Registrazione al tribunale di Trieste con il numero 6/64 RCC del 25 maggio 1964. Redazione ed amministrazione: 34136 Trieste, Salita Cedassammare, 6 - Italia. Prezzo del fascicolo: 2.500 lire, abbonamento annuale, compresa la spedizione: 6.000 lire, pagabile su c/c postale 11/7768, A. Lokar, Salita Cedassammare, 6 - Trieste; per l'estero 10 dollari. Copertina ed impostazione grafica: Studio CLAK - architetti Marino Kokorovec e Ruggero Ruggiero. Stampa: Tipografia Villaggio del Fanciullo. Sped. in abb. postale, Gr. IV. II semestre 1981.

VSEBINA

INDICE

Prijatelji Mostu slovenskega in italijanskega jezika	str.	2 - NEVARNOST NASTAJANJA VZDUSJA SOOČNA SIL IN IZKORIŠČANJA NARODNOSTNIH CUSTEV V TRSTU
Gli amici di lingua slovena e italiana del Most	pag.	3 - IL PERICOLO DEL SORGERE DI UN CLIMA DI CONTRAPPOSIZIONE E STRUMENTALIZZAZIONE ETNICA A TRIESTE
Aleš Lokar	str.	8 - KAKŠNE SO POLITIČNE PERSPEKTIVE V NAŠEM MESTU?
Rajko Ložar	str.	13 - K TEORII O SKANDINAVSKEM IZVORU SLOVENCEV
Lév Detela	str.	32 - SLOVENSKI ČASOPISNI CVETOBER
Frank Bükvič	str.	37 - NAPREDOVANJE
Lév Detela	str.	62 - FASISTOIDNOST NAVIDEZNE MORALE V JAVORSKOVIH »NEVARNIH RAZMÉRJIH« ALI PRIMER ZNACILNEGA SODOBNEGA DRUŽBENEGA VEDENJA
Taras Kermauner	str.	83 - SVETOTVORNA PESEM (Ob Kocbekovem »Pentagramu«)
Denis Poniž	str.	98 - LIRSKI IN EPSKI ZAPISKI OB KOCBEKOVEM »PENTAGRAMU«
Lév Detela	str.	112 - USTVARJALNI NAVSKRIŽ S PROSTOROM IN ČASOM
	str.	117 - PONOVO OŽIVLJENA ILIRIJA GINA BRAZ-ZODURA
	str.	119 - ZDRAVILNA ZELIŠČA SLOVENSKEGA TISKA
	str.	121 - SOMMARIO DEI TESTI SLOVENI IN ITALIANO Povzetek slovenskih tekstov v italijansčini

nevarnost nastajanja vzdušja soočanja sil in izkoriščanja narodnostnih čustev v trstu

Mislimo, da je vredno posvetiti nekoliko pozornosti primeru dialoga, kakršnega ne bi smelo biti — ali, boljše povedano, da je dialog, ki ga vodimo na ta način, že vnaprej in hoté onemogočen.

Ob otvoritvi razstave slovenskih grafikov Ljubljanske šole, ki jo je priredila tržaška občina preteklega 8. septembra v palači Costanzi, smo namreč zabeležili vrsto značilnih okoliščin in zgovornih dogodkov.

Odbornik za kulturo mora — kot je v navadi in kot predstavnik občinske oblasti — držati otvoritveni govor. Zaradi nerazumljivega omahovanja se otvoritev zavleče, tako da je prisotne goste zajel občutek nelagodnosti in nestrpnosti.

Končno, po dolgih minutah neodločnosti, se odbornik Dolcher — držeč torbo v rokah, kot da bi se mu zelo mudilo in kot da bi njegova prisotnost v tistem okolju bila le bežna, postavi v sredino dvorane, kjer improvizira nekaj sekund trajajoč pozdrav, s katerim v bistvu izreče željo, da bi podobno kvalitetno razstavo tržaških umetnikov priredili v prihodnosti v Ljubljani. Kratke besede je namenil gostom samo v italijanščini. V nič kaj prijetnem vzdušju in splošnem stopicanju se je pomaknil naprej someščan, umetnik in nekdanji predsednik Slovenske prosvetne Zveze, Klavdij Palčič, ki je — s svoje strani — improviziral kratek nagovor, tokrat samo v slovenščini.

Če niso prej ljubljanski gostje razumeli pomena pozdrava tržaškega odbornika za kulturo, čaka sedaj ista usoda prisotne italijanskega jezika. Zob za zob?

So Palčičeve besede pomenile le prevod Dolcherjevih (lahko bi tako mislili glede na dolžino nagovora) ali nekaj povsem drugega? Nedvomno sta oba posega porodila splošno nelagodje; ne samo zaradi oblike, ampak tudi zaradi vsebine. Nemalo preseneča, da ni imel odbornik za kulturo tržaške občine nič pove-

il pericolo del sorgere di un clima di contrapposizione e strumentalizzazione etnica a trieste

Ecco, a nostro avviso, un esempio di dialogo come non dovrebbe mai avvenire — od ancor meglio come il volerlo avviare in tale maniera significa solo precludere a priori, artatamente, ogni sua effettiva possibilità.

All'inaugurazione della mostra dei grafici sloveni della Scuola di Lubiana — promossa dal Comune di Trieste ed avvenuta l'8 settembre scorso a palazzo Costanzi — abbiamo registrato infatti tutta una serie di situazioni ed episodi sintomatici al riguardo.

L'Assessore alla cultura che — come vuole la prassi e quale esponente dell'Autorità comunale — deve tenere il discorso introduttivo, protrae per incomprensibili titubanze l'inizio del suo intervento, tanto da suscitare un senso di disagio ed impazienza negli ospiti presenti.

Finalmente, dopo lunghi incerti minuti, l'assessore Dolcher — tenendo in mano una borsa, quasi a significare la sua fretta o una sua presenza fuggevole ed indecisa in quell'ambiente — si porta nel mezzo della sala improvvisando un saluto di pochi secondi, auspicando — nella sostanza — che anche Trieste possa nel futuro essere presente a Lubiana con una mostra di pari livello qualitativo. Le brevi parole sono rivolte agli ospiti nella sola lingua italiana.

A questo punto fa seguito, nell'imbarazzo generale, un incerto tramestio dal quale emerge la figura dell'artista concittadino ed ex presidente dell'Associazione Culturale Slovena, Claudio Palčič che — a sua volta — improvvisa un breve discorsetto: questa volta nella sola lingua slovena.

Se gli ospiti di Lubiana non hanno prima potuto comprendere il significato del saluto dell'Assessore alla cultura di Trieste, uguale sorte tocca ora a quelli locali di lingua italiana. Pan per focaccia? Erano state le parole di Palčič una semplice traduzione di quelle di Dolcher (cosa che, data la brevità, avrebbe potuto anche essere) oppure volevano dire qualcosa d'altro?

Certo è che comunque dai due interventi è derivata un'atmosfera di disagio generale; non solo per la forma, ma anche per i contenuti.

Desta infatti non poco stupore che l'Assessore alle attività cultu-

dati o umetniško tako pomembni razstavi, zlasti pa glede politike kulturne izmenjave z mestnim geografskim zaledjem!

Sama po sebi se vsiljuje misel, da bi že gola gostoljubnost narekovala prevod posega v slovenščino, predvsem zaradi politike dobrega sosedstva in prisotnosti visokih funkcionarjev iz bližnje Slovenije — da ne omenjamo prisotnosti samih umetnikov in razstavljalcev! To ne bi smel biti noben problem, že ko razpolaga tržaška občina z uradom za prevode v slovenščino.

Temu prvemu negativnemu vtisu gre dodati drugega. Kako bolj umestno in elegantno bi bilo, ko bi slovenski govornik namenil pozdravne besede gostom in predstavnikom oblasti v obeh jezikih. Mimo lekcije o »savoir faire« svojemu sobesedniku bi mu to dovolilo izreči kritiko na račun hudih pomanjkljivosti pri organiziranju razstave in nedopustne politične izbire.

S tem razmišljanjem nočemo na noben način zmanjševati pravic in utemeljenih pričakovanj Slovencev, vendar smo prepričani, da bi vzdušje pristrčnosti in obojestranske vljudnosti bilo bolj primerno kot stereotipno in jezno poudarjanje pravic.

V palači Costanzi smo imeli vtis, da je bilo vse skupaj preračunano in naročeno — mogoče z natančnimi navodili — z namenom, da se loči ljudi in onemogoči — ob zelo ugodni priložnosti —, da bi se ljudje zbližali v hotenjih in interesih. Še enkrat se ni hotelo dati ljudem priložnosti za razmišljanje, temveč se je vse odvijalo tako, da bi — začasno pomešane — črede spet pripeljali v zaklonišča in jih pustili ločene z vrsto sumov.

Spet smo sredi nasprotujočih si ekstremizmov, ki ne obetajo nič dobrega. To pa zato, ker manjka, tako se vsaj zdi, iskren napor, da bi vsem občanom povrnili zaupanje. Prihaja celo do tega, da se na tiste, ki so dovzetni za dialog, gleda z nezaupanjem, in to predvsem z njihove lastne strani (ne manjka primerov tako v italijanskem kot slovenskem časopisju).

Vtis imamo, da tiste, ki delajo politiko, bolj zanima razdvajanje mesta — razširjajoč jarek obojestranskega nezaupanja — kot pa enotnost občanov in celjenje starih ran.

Lista za Trst igra na strune grozeče slovanske nevarnosti; SKGZ pa daje razumeti, več ali manj prikrito, preko strani svojega glasila, da je rešitev manjšine predvsem v objemu s KPI, kar v bistvu, po svoje, zopet povzroča razdvajanje v mestu in zmanjšuje možnost konstruktivnih rešitev. Ni slučajno, da se je na prireditvi pojavilo toliko vodilnih partijskih funk-

rali del Comune di Trieste non abbia avuto nulla da dire proprio nell'occasione di una mostra tanto importante, sia dal punto di vista artistico che da quello che più propriamente riguarda la politica degli scambi culturali con il retroterra geografico della città!

Balza poi subito evidente che la sola, semplice, cortesia avrebbe richiesto una traduzione in lingua slovena del suo discorso, data la politica di buon vicinato e la presenza di alti rappresentanti della vicina repubblica — per tacere di quella degli stessi artisti espositori! Ciò non avrebbe comportato certamente alcun problema tecnico poiché il Comune di Trieste dispone, come si sa, di un proprio ufficio per le traduzioni in sloveno.

A questa prima impressione negativa se ne aggiunge subito un'altra, che riguarda l'oratore sloveno. Quanto più opportuno ed elegante sarebbe stato che egli avesse rivolto il suo indirizzo di saluto, ad autorità ed agli altri convenuti, in ambedue le lingue. Ciò — oltre ad una lezione di «savoir faire» al suo mancato interlocutore — gli avrebbe consentito di far implicitamente rimarcare le gravi manchevolezze dell'organizzazione e l'imperdonabile scelta politica.

Sia ben chiaro che queste considerazioni non vogliono in alcun modo significare una riduzione dei diritti degli sloveni in merito alle loro giuste aspettative. Tuttavia siamo convinti che un'atmosfera di cordiale cortesia reciproca sarebbe stata preferibile ad una stereotipata e stizzosa contrapposizione di diritti.

Il tutto invece, a palazzo Costanzi, ha dato l'impressione di artificiosità, di uno sforzo preordinato da qualcuno — forse su precise direttive — per dividere le parti ed impedire loro di ritrovarsi — proprio in una delle occasioni più propizie — una convergenza di intenti e di interessi. Si è voluto, ancora una volta, non far riflettere le persone, ma bensì riportare le «greggi» — momentaneamente commiste — nei rispettivi ovili, separandole con il sospetto.

Siamo dunque, ancora una volta, nel bel mezzo degli opposti estremismi etnici della nostra città che, al pari di quelli ideologici, non promettono nulla di buono. Questo perché manca, o sembra mancare, un impegno sincero — da una e dall'altra parte — volto a ridare fiducia agli animi di tutta la cittadinanza nella sua globalità. Coloro che oggi si dimostrano, in buona fede, disponibili ad un tale proposito, sono guardati con diffidenza da entrambe le parti, più ancora, forse, da chi parla la loro stessa lingua (esempi al riguardo non mancano né sulla stampa in lingua italiana né su quella in lingua slovena).

Si ricava da tutto questo l'impressione che a chi fa la politica interessi molto di più la divisione della città — allargando continuamente, in modo anche sottile, il fosso dei reciproci sospetti — che non l'unione dei cittadini e il risanamento delle vecchie ferite.

La Lista per Trieste batte il tamburo del pericolo slavo che sa-

cionarjev in izvoljenih predstavnikov, kar se ni nikoli dogajalo na podobnih prireditvah, in kar je, seveda, poročevalec v Primorskem dnevniku primerno poudaril, ob tem pa ni omenil prisotnosti vrste osebnosti iz vrst slovenske kulture v Trstu.

Komu koristi ta politika?

Še je čas, da zavrnamo tako instrumentaliziranje in da omogočimo ljudem — že ko smo v predvolilnem obdobju —, da se vsak odloči v polni svobodi.

Edvard Kocbek, ki velja za največjega sodobnega pesnika na Slovenskem, občuti temeljni problem modernega sveta takole:

»Zgodovina se je ujela v precep. Človek ni več vedel izhoda. Spoznal je, da pripada enemu od dveh delov celote, ki je ni bilo več, kajti vsak izmed delov je zanikal drugi del in se sam predstavljal za celoto, tako da je bila celota hkrati podvojena in razdeljena«.

To je v bistvu sedanja in polpretekla zgodovina Trsta: od stare celote, ki je bila hkrati italijanska, slovenska in avstrijska, so si v Trstu izbrali eno in jo razglasili za celotno in edino možno resničnost. Značilno za Trst je srečati ljudi, ki trdijo: »Jaz sem Italijan, toda moji dedje so bili slovanskega rodu«. Ko se je začelo zahtevati od ljudi, da so samo eno — Italijani ali Slovenci —, je mesto izgubilo svojo istovetnost in samo sebe.

Da bi mesto spet oživel in mu povrnilo zaupanje, je potrebno znova obuditi staro celoto, ki temelji na spoštovanju, medsebojnem poznavanju in prijateljstvu.

Menimo, da če je Lista za Trst v zadnjem obdobju v našem mestu pobrala toliko svobodno oddanih glasov, od katerih jih ni bilo malo levičarskih in nekaj celo slovenskih, to odvisi, med drugim tudi od dejstva, da so tradicionalne stranke vprašanje sožitja nekako prezrle, oziroma, da so ga reševale z ozkega vrha, ne da bi vanj pritegnile širše ljudske množice. Taborski pristop, ki je bil v preteklosti značilen za naše mesto in ga hočejo danes razne sile oživeti, onemogoča prav takšno široko demokratično prakso.

Zaradi tega menimo, da je to največja nevarnost za naše mesto, kateri se mislimo postaviti po robu z odprto debato o vseh vprašanjih.

*Prijatelji Mostu slovenskega
in italijanskega jezika*

rebbe ormai incombente; la SKGZ (Unione culturale economica slovena) lascia invece intendere, in forma più o meno velata, attraverso le pagine del proprio organo di stampa, che la salvezza della minoranza si troverebbe soprattutto nel «disinteressato» abbraccio del PCI, ciò che, in fondo, provoca, a suo modo, divisioni in città riducendo la possibilità di soluzioni costruttive. Non a caso non si era mai vista, in altre cerimonie, una così imponente presenza di alti funzionari e consiglieri di questo partito, fatto questo che è stato messo in evidenza dal quotidiano locale di lingua slovena, che invece non ha ritenuto degna di menzione la presenza di diverse personalità del mondo della cultura slovena di Trieste.

A chi giova questa politica?

Siamo ancora in tempo a dire NO a strumentalizzazioni di questo tipo per consentire a tutti i cittadini di fare — visto che siamo in periodo preelettorale — le proprie scelte in piena libertà.

Edvard Kocbek — il maggiore poeta sloveno contemporaneo — così sente il problema fondamentale del mondo moderno:

«La storia si è fatta irretire in un dilemma. L'uomo non ne conosce la soluzione. Egli ha compreso di essere una delle due parti dell'intero; intero che però non esiste più, perché ciascuna delle due parti nega l'altra, presentando se stessa come la "totalità". In tal modo la totalità risulta essere ad un tempo raddoppiata e divisa».

E' questa un poco la storia della Trieste d'oggi e degli ultimi cent'anni: dall'antica totalità, che era contemporaneamente italiana, slovena ed austriaca, a Trieste si è scelta una parte proclamandola come il tutto ed unico esistente. E' tipico nella nostra città incontrare persone che affermano: «Io sono italiano, ma i miei nonni erano slavi». Quando si è incominciato a pretendere che uno fosse una sola cosa — italiano o sloveno — la città ha smarrito la propria identità e se stessa.

Per ridarle vita e fiducia è necessario ricostruire l'antica totalità, fatta di rispetto, reciproca conoscenza ed amicizia.

Riteniamo che se la Lista per Trieste ha potuto recentemente raccogliere tanti voti liberamente espressi, di cui non pochi di sinistra ed alcuni persino di elettori sloveni, ciò dipende tra l'altro anche dal fatto che il problema della convivenza è stato in un certo senso trascurato dai partiti tradizionali, che l'hanno affrontato in modo verticistico senza coinvolgere le masse. L'approccio dei campi ideologici e di parte che era caratteristico per il passato della nostra città, e che si vuole oggi far rivivere, rende impossibile proprio questa prassi democratica.

Pensiamo che sia questo il pericolo maggiore per la nostra città, che vogliamo affrontare proprio con il libero dibattito su tutti i problemi.

Gli amici di lingua slovena e italiana di «Most»

kakšne so politične perspektive v našem mestu?

Aleš Lokar

Naša naloga je v tem, da izrečemo mnenje o delovanju občinskega odbora za 1980, ter istočasno ocenimo proračun za 1981. Že pred menoj so govorniki pokazali na smešno stanje, nastalo z oceno predvidevanja, ki ga vršimo na pol poti obdobja, ki je že preteklo. Toda, tako je pač... za to ne bom obtoževal odbora! Taki so naši zakoni, vlada, država...

Zatorej ni vredno izgubljati o tem besed. So stvari, na katere ne moremo vplivati in ki ne odvisè od naše volje. V nadaljevanju svojega posega pa bi se rad izognil tisti napaki v katero, tako se mi vsaj zdi, kaj radi zapadajo politični možje, to se pravi, da se poslužujejo pri političnih debatah preveč pristranskih stališč. Ali je možno, da ima vsak izmed njih, vedno prav?

Jaz bi, recimo, rekel, da ne moremo obdolžiti odbora in župana za vse slabosti mesta. To se mi ne zdi prav. Kakor, se mi po drugi plati ne zdi prav, s podobno igro, toda nasprotnega predznaka, da za vse te slabosti valimo krivdo na prejšnje odbore.

So nekatere stvari v današnjem svetu, ki so del same resničnosti, in že samo dejstvo, da so vseprisotne, je dokaz, da za njih nimamo pravega zdravila.

Posledica vsega tega je, da ta odbor, podobno kot tisti prejšnji, ni rešil najnujnejših vprašanj mesta, tistih s katerimi

(*) Govor v tržaškem občinskem svetu ob glasovanju za proračun 1.7.1981, ki ga objavljamo, ker slovenski dnevnik v Trstu skoraj brez izjeme ne prinaša stališč določenega dela naše narodnostne skupnosti ter tako ustvarja vtis, da se njeno delovanje in nehanje popolnoma istoveti z enim samim delom, kar krepi mnenje, zlasti pri demokratičnih Italijanih, ki so do nas naklonjemi, da Slovenci ne poznamo pluralizma.

se srečuje vsako jutro meščan, ko izstopi iz hišnih vrat: umazanost cest, nered v prometu, okuženo morje, zaudarjanje po odpadkih in njihovem sežiganju, neestetski pogled na stojnice na Ponterosu, ki še zmeraj stoje tam, pa tiste na trgu pred postajo, in še celo vrsto takih in podobnih stvari.

Po drugi plati pa ne bi podpisal nekaterih izjav, ki sem jih čul v dvorani glede mestnega zelenja, za katerega naj bi ne bilo nič storjenega. Meni se zdi, da bi morali te reči povedati v duhu pravičnosti in resnice; saj demagogija danes ne prinaša dobičkov niti iz političnega stališča, preden izrazimo globalno sodbo o delovanju Liste za Trst.

In dejansko, vse te stvari niso brez važnosti, vendar pa so to še zmeraj delne prvine mnenja, ki si ga moramo ustvariti, kadar izrekamo tisti da, ne ali nekaj nedoločnega, kar naj bi predstavljalo dokončno dejanje tega obdobja.

Seveda, vsakdo izmed nas bi moral pri izražanju tega mnenja pretehtati najrazličnejše vidike, upoštevajoč pri tem nekatere kot prvenstvene.

Zame je v tekočem letu postal bistven sledeči vidik: volja, ali če hočemo, možnost, ki jo ima Lista za Trst za sodelovanje z drugimi političnimi silami.

Osebnostno, je name delovalo kot travmatično izkustvo pogajanja za Krajevno zdravstveno enoto.

To je bil res surrealističen dogodek, ki ga je prevečala iracionalnost in muhavost, kakršnim redko prisostvujemo: na začetku je Krščanska demokracija postavila na glasovanje resolucijo, da se glasovanje prenese na poznejši datum, ker ni bilo dogovora med političnimi silami. Prišlo je do splošnega in ogorčenega nastopa o umazanih nagibih Krščanske demokracije in takozvane partitokracije, kateremu so se razen Liste, radikalcev in misovcev pridružili še komunisti. Zato je padla odločitev, naj se takoj izvoli vodstveni organ Krajevne zdravstvene enote. Toda dogovora v resnici ni bilo. Torej, napravimo tako, rešimo zadevo ne z umazanimi potezami strank, temveč, kar tako na hitro, na juriš, v desetih minutah. Prekinitev. Namesto predvidenih deset minut je ta trajala od sedmih in pol do polnoči. Saj dogovora ni bilo in niti ni kazalo, da bi nastajal.

Situacija: posamezne skupine taborijo vsaka na drugem področju občinske palače, a nekatere osebnosti se premikajo med taborišči in prenašajo novice. Jaz sem v skupini leve sredine, ko pride odbornik in vodja skupine Liste za Trst Gambassi-

ni in nudi predlog rešitve v imenu te skupine. Kratek razgovor: »V redu je, sprejmemo Gambassinijev predlog, le, da bi se dokopali do česa konkretnega«. Torej, domenjeno je! »Ne«, razloži Gambassini, »moram govoriti še z mojimi«. »Kako, s tvojimi, ali nisi še govoril?« »Le formalnost je, takoj se vrnem«, a potem je odsoten uro in pol. Končno se vrne rekoč: »Zal mi je, a postavili so me v manjšino«. Ta scena se ponovi trikrat, štirikrat v večeru. Končno, nihče ne ve več, kako bi iz tega izšli, saj je jasno, da dogovora še ni. Gambassini predlaga, da bi v dvorani povzročili pomanjkanje legalnega števila, a tudi to ne zaleže, ker so njegovi spet proti: tudi glede tega čisto formalnega vprašanja ga postavijo v manjšino. Na koncu so vsi trudni in ne vedo, kako bi prekinili sejo. Saj smo bili še zmeraj v začetnem delu glasovanja. Vse skupaj bi bilo humoristično, če bi ne bilo tragično za mesto.

V tistih trenutkih sem dobil otipljiv vtis, da Lista ne toliko, da noče sodelovati z drugimi silami, kolikor bolj enostavno, da tega sploh ni sposobna storiti.

Dejal bi, da ni kaj teoretizirati s političnega stališča o privržencih Giuricina in Cecovinija. Po mojem skromnem mnenju, morda se motim, a v tem trenutku sem o tem prepričan, je resnica ta, da sedaj Lista za Trst sploh ni zmožna, da bi sprejela načrtno politično odločitev, ker bi se takoj razklala. Morda bi se ne razklala samo na dva kosa, ampak se bi kar zdrobila.

Vsled tega, na podlagi tega vtisa, se osebnosti, ki stoje na čelu tržaškega gibanja trudijo in manevrirajo le, da bi te razpoke ne postale preveč vidne in jasne navzven, istočasno pa bi rade mestu natvezile, da je to normalna demokratska igra.

Iz določenega vidika je to morda tudi res in ne čudim se preveč, da temu ljudje verjamejo. Vendar pa ostaja dejstvo, da je moč učinkovito vladati v mestu le, če ga bomo izvlekli iz sipin zgodovinskih resentmajev, zato pa je potrebna večina, ki jo je mogoče ustvariti samo, če zmanjšamo sedanjo razklanost mesta. Sedanja situacija pomeni le negibnost in nereševanje vprašanj. Giacomelli je v svojem posegu pravzaprav postavil hipotezo o bodočem zmagovitem pohodu Liste v smeri absolutne večine. V tem primeru bi se to gibanje lahko poživžgalo na doprinos drugih strank.

Zato, da doseže 51 odstotkov vseh tržaških glasov bi morala Lista porasti za sedemdeset odstotkov (*). Če se ji izmuzne ta cilj,

(*) 51% je v Trstu približno 110.000 glasov: Lista bi morala potemtakem porasti od sedanjih 70.000 na to število, kar je približno za 70%.

se bo morala čez nekaj časa zopet uvesti za mizo z nekom in se pogajati. Medtem pa je možno, da pride do komisarskih uprav, predhodnih volitev in podobnih prijetnosti. Zakaj siliti meščane, da se ukvarjajo s temi nadlogami, katerih so siti do vrha glave, kakor so pokazale zadnje državne volitve, ko bi bilo možno že sedaj najti dogovor v dobrobit mesta?

V tej dvorani se je primerno in neprimerno govorilo o aroganci KD. Nočem biti uradni branilec te stranke, o kateri bi lahko izrekel marsikatero kritiko, bodisi glede stališč do Slovencev, kakor tudi glede njenega skromnega-kulturnega formata, toda treba je vendarle priznati, zmeraj v istem duhu pravičnosti in resničnosti o katerem sem prej govoril glede Liste, da je KD vedno iskala sodelovanje. In večkrat je to storila celo takrat, ko ga dejansko niti ni rabila.

Radikalci bodo dejali, da je to delala, da bi si ustvarila alibije in tudi v tem je morda delček resnice. Vendar, kakor koli že stvari obrnemo, ostaja dejstvo, da je to delala in, da so druge stranke, skupaj z mojo, to pripravljeno lahko izkoristile, medtem ko mi danes vidimo Listo utrjeno v svoji »splendid isolation«.

Če je tisto bila aroganca KD, to kaj je?

V politiki se ni moč imeti za preveč čiste, saj vidimo danes Homeinija, kaj se mu dogaja, ko se je delal za najčistejšega. In če se spominjate, jaz sem že enkrat napravil primerjavo med našim županom in njegovimi najzvestejšimi ter Homeinijem, pač s tržaškega vidika.

Vsi smo mnenja, da je Trst mesto v krizi in, da je treba nekaj storiti, da ga iz nje izvlečemo, a kako naj bi to storili brez diskusije in brez skupnega programa med večinskimi političnimi silami, ki so v stanju, da napravijo točne izbire o bodočnosti mesta? Potrebna je resna debata, ki naj sega do vseh in, ki bo od vsakega od nas zahtevala, da žrtvuje nekaj od svojih zamisli. Drugače bo vrzel ostajala odprta in nihče ne bo v stanju, da jo zašije.

Vendar pa bi rad končal z veselejšo in pozitivnejšo noto. Nanaša se na resolucijo o zaščiti slovenske narodnostne skupnosti, ki so jo sprejeli v tej dvorani. Zdi se mi, da ta posebni dosežek lahko označimo kot veliko zmago demokracije v Trstu, predvsem zato, ker ga niso omogočile samo sile, ki se že desetletja borijo, da bi rešile to vprašanje, ampak celo sile iz same Liste. Naj omenim tu imeni svetovalcev Perca in Cusmicha, ki

sta podpisala ta dokument in sta aktivno sodelovala pri njegovem sprejemu. Spominjam prisotne, da ta dokument veže sedanje upravitelje in potrudi se bom v nadaljevanju, da dosežemo kaj bolj konkretnega na tem področju. Ne več samo besede, saj smo jih siti, tako mi Slovenci, kakor tudi, menim, Italijani, ampak dejstva, ki naj pomagajo vzpostavljati novo vzdušje sožitja v mestu. Podobne misli bi izrekel tudi glede resolucij o Mariji Tereziji. Tudi tista resolucija je bila izredno važna iz kulturnega vidika in bolj negativno je, kot se misli, da je glasovanje o tej zadevi povzročilo ločitev duhov po neki logiki, ki ni imela dosti zveze s sedanjo strankarsko opredeljenostjo. Prav v tem je pomanjkanje kulture, ko namreč nočemo priznati svoje preteklosti in svojega izvora! Nihče ne trdi, da se v Trstu v preteklosti ni v prvi vrsti govorilo italijansko, kakor je hotel to povedati z običajno nesramnostjo Giacomelli, istočasno pa je res, da se je vedno govorilo tudi slovensko, kakor na to kažejo številni dokumenti, ki jih ni samo za tiste, ki jih nočejo videti in končno je prav tako res, da je mesto dejansko zgradila Avstrija Marije Terezije.

Tu je bistvo vprašanja, to je prava zgodovina Trsta, njegova preteklost, njegov sedanjí trenutek in menim, da ima vse to neko važnost tudi za njegovó prihodnost.

k teoriji o skandinavskem izvoru slovencev

Rajko Ložar

1. Vprašanje našega Heimatschein-a

Pri zgodovinskih urah v šolah smo se učili, da so naši predniki pred davnimi stoletji prišli v svojo novo domovino v Vzhodnih Alpah in v Panoniji izza Karpatov, iz *Zakarpatja*. Isto smo lahko čitali v vseh knjigah, ki so obravnavale zgodovino Slovencev, na primer »v zgodovini slovenskega naroda«, ki jo je spisal tedanji kanonik *dr. Josip Gruden*; dalje v »zgodovini Slovencev od naselitve do 15. stoletja« izpod peresa univ. profesorja *dr. Milkota Kosa*, sina zgodovinarja *dr. Franca Kosa*, ki je v založbi Leonove Družbe v Ljubljani okoli začetka stoletja začel izdajati »Gradivo za zgodovino Slovencev«; dalje v »Zgodovini, Srbov, Hrvatov in Slovencev« izpod peresa prof. *Antona Melika*, ki je bil po svoji glavni stroki sicer geograf, toda je po naročilu »Tiskovne zadruga« v Ljubljani zaradi perečih potreb takega pregleda za šole po končani prvi svetovni vojni, napisal to izvrstno delo, po katerem sem se v višjih razredih gimnazije tudi jaz učil tega predmeta. Drugih učbenikov in pregledov naše zgodovine ne bom našteval, ker jih je pač preveč, da bi jih tu navajal.

V glavnem tudi po drugi svetovni vojni v domovini poučujejo mladino v tem smislu, da smo po poreklu iz Zakarpatja in kot mi poroča sestra, ki poučuje slovenščino in še nekatere druge predmete naše *južne brate*, ki so prišli v Slovenijo *in se morajo obvezno učiti predmetov*, ki zadevajo Slovenski jezik in zgodovino, doma o teoriji Skandinavskega izvora Slovencev

nič ne vedo. Avtor te teorije je publicist *Franc Jeza*, ki je o tem napisal knjigo, razen tega pa objavil o predmetu daljšo razpravo v Meddobju (Buenos Aires), katero vsak naročnik izdaj Slovenske kulturne akcije lahko sam prečita.

Jeza osporava najprej sam izraz *Zakarpattje*. Po njem je to enak nesmisel, kot če bi nekdo govoril o Zaalpju: kje je sploh to Zakarpattje? Resnica je, da take dežele na zemljevidu ni in tudi je ni na zemljevidih upravnih teritorijev, na primer Poljske ali Rusije. Toda geografsko obsega to Zakarpattje, iz katerega so prišli naši pradedje, ozemlje ob reki Pripjet in to od izvira do njegovega izliva v reko Dnjepr. Še danes je menda to ozemlje zelo močvirno in za človeško bivanje ne preveč vabljivo; sama voda, tolmoni, vodni žepi med redko poraščenimi otoki zemlje, v botaničnem oziru dober habitat za vse rastline in za drevje, ki ljubi taka močvirna tla, ter za fauno, ki se počuti tam doma: ribe, žabe, polže, vodne ptice, verjetno tudi za bobre in podobno gospodo. In tu smo takoj pri občutljivi točki študij o prvotni domovini Slovenov: *v teh krajih ni rastla bukev* in še tri druga drevesa so tam nepoznana in zato v besedišču praslovenščine zanje ni besed. Naši predniki so jih dobili šele, ko so se od tam pomaknili na zahod, v bližino Germanških plemen in potem v Karpatski bazen. To je eden izmed negativnih dokazov *geobotanične vrste*, da je bilo Pripjetsko močvirje res domovina Slovenov. Na drugi strani je pa tam bogata zaloga žajbljevega grna. Iz tega se vidi, da mora človek, ki se loti teh in takih vprašanj, obvladati tudi geobotanične stroke. To je težaško znanstveno delo, toda tisti učenjaki, ki so polagali temelje slavistični etnologiji in arheologiji, so bili v teh strokah doma.

Večina svetovnih imen ne dvomi o tem, da je bila pradomovina Slovanov in nas v Zakarpattju. So pa bili nekateri, ki so imeli drugačno mnenje, na pr. Poljak *J. Czekanowski*, ki je smatral za pradomovino ozemlje tako zvane Lužiške kulture (*die Lausitzer Kultur*). Na majhnem delu tega ozemlja žive danes Lužiški Srbi, Sorbi. Jaz nisem tega mnenja, toda Ilirska Lužiška kultura je reč, ki je ne smemo vzeti preveč lahko. Še drugi, na primer Rus *Šahmatov*, je postavljajl severno mejo slovanskih domovališč k južni meji Finskega ozemlja in po njem sosedje Slovanov niso bili Balti, temveč Finci. *Max Vasmer*, eden največjih nemških slovanologov in etnogeneticistov, je to teorijo odklonil. Najbolj drastično je Pripjetsko teorijo odklonil *dr. Alexander Brueckner*, ki je sam šel tja in je ugotovil naslednje: »Pripjetje in Polesje je primerno bivališče za žabe in krkone, ne pa za ljudi«. *Brueckner* ni bil preveč domač v etno-

logiji gospodarskih sistemov, sicer bi bil vedel, da so na svetu še veliko slabša ozemlja, kjer se ljudje hranijo od tega kar naberejo v vodi, na drevju, v zraku in na tleh - tako gospodarstvo se imenuje zbiralno gospodarstvo (Die Sammelwirtschaft). Na Malajskem polotoku žive Pigmejski primitivci med samimi pijavkami, opisal jih je *P. Paul Schebesta*, SVD. Kdor je kdaj čital *Narodopisje Slovencev*, ki ga je izdala leta 1944 Založba »Klas«, je lahko videl, da obravnavam v poglavju o materialni kulturi na prvem mestu *zbiralno gospodarstvo*, ki je najbolj preprosta in najstarejša etnološka oblika pridobivanja hrane. Slovenci smo bili vselej veliki mojstri v tej ekonomiji; pomislimo samo na žabe in polže z Ljubljanskega Barja, na rake v Bistri in Krki, na ribe v Cerkniškem jezeru in v naših rekah, na pravi kostanj, jagode in gobe vseh vrst in na zelišča. Postalo nam bo jasno, da so mogli vsaj nekaj časa živeti v tistih močvirjih Polesja, kjer so imeli tudi krasne paše za čebele, ki so jih v novem kraju smotrno in mojstrsko gojili, kot dokazuje primer Antona Janše, učitelja čebelarstva na Dunajski visoki šoli pod Cesarico Marijo Terezijo in iznajditelja posebnega panja »Kranjiča«, ki se tudi imenuje Janšev panj in je našel pot v ZD. Kadar je bil zrel pravi kostanj, je bil v naši družini na mizi vsak večer kot glavna večerna jed, večinoma kuhan, samo ob izrednih prilikah pečen — nobenih french fries in »coca-cola« torej — za pijačo pa ječmenova kava z nekaj kapljic mleka v njej, ker je bilo mleko za osemglavo čredo otrok predrago, da bi ga bili pili, kot ga pijejo do »smrti sestradani ubogi ameriški otroci: en galona nadan«. Brez kostanja in gobove juhe bi bila gledala v marsikateri slovenski hiši lakota skozi okno in kakšna specijaliteta je bila gobova juha iz kuhinje moje matere, ki smo jo servirali gostom za zajtrk (ali Gabelfruestueck), dokazuje primer, da jo je na pr. mehanik-mojster F. Klopčavar vsakokrat naročil po tri krožnike in vso pospravil. In gobe v Ameriki?

Med starejšimi našimi ljudmi, ki niso bili zadovoljni s to ne preveč imenitno provenienco iz Pripjetskih močvirij — mi Slovenci trpimo na neki narodni blaziranosti in samopoviševanju in imamo zadosti tega blaga tudi v emigraciji: »poglej naše otroke, kako se fino obnašajo«, kakor da med Amerikanci ni enako finih otrok — je bil goriški odvetnik *dr. Henrik Tuma*, ki je sicer pripadal Socijalistični stranki; on je teorijo Zakarpatja odklanjal in je baje o tem pisal. Ta spis je baje izšel tudi v njegovih Zbranih spisih, kot mi je sporočil *dr. Aleš Lokar*, urednik tržaške revije »Most«. Moja sestra Julka na žalost ni mogla najti niti Tumovih Zbranih spisov in seveda tudi ne

tega opisa njegove »baje potovanja« v Zakarpatje. Spisi niso nikoli izšli.

Po mojem mnenju gre v tem primeru za zamenjavo. V reviji »Etnolog«, ki jo je izdajal *dr. Niko Županič*, pokojni prvi direktor in ustanovitelj »Etnografskega muzeja« v Ljubljani (kasneje odšel na univerzo kot profesor etnologije), je *dr. Tuma* objavil izredno bogato razpravo o imenoslovju rib na Slovenskem, ki je tudi danes vredna branja. V tej razpravi citira Tuma gori omenjenega *Brucknerja* in njegovo pot v Polesje. Vse kaže na to, da je bil samo Bruckner tisti, ki je šel v »Zakarpatje«⁽¹⁾.

Presenetilo me je, da je tudi urednik »Mosta«, profesor *Ločkar*, obupal nad Zakarpatjem in govori samo »o mitičnem Zakarpatju«⁽²⁾. Ne samo, da je beseda Zakarpatje sama lepa slovenska oblika (primerjaj Zájzero, Zapláne, Zagrádec, Zahómeč itd.), kraj je realnost.

Nihče pa ne bo trdil, da je bilo Polesje in Pripjetje idealna pokrajina za bivanje in še posebej ne za višji gospodarski habitat. Zelo verjetno je, da si ga naši predniki niso sami izbrali, temveč so jih tja potisnila nomadska plemena, ki so vselej zelo ekspanzivna. Pred nekim časom je neki avtor pisal v listu »Ameriška domovina«, da so bili naši predniki nomadi. Ta trditev kaže, da danes pišejo o naši etnogenezi ljudje, ki ne obvladajo osnovnih pojmov etnologije. Če bi bili nomadi, bi bili živeli v Pontskih stepah in gojili črede živali, kot so jih ravno nomadska plemena severno od Črnega morja in nad Kavkazom. Iz poročil antičnih avtorjev je pa razvidno, da je bilo njihovo življenje zelo težko: Stalno so jih napadala nomadska plemena in moški so se v takih primerih rešili s tem, da so poskakali v vodne tolmane, se v njih potopili ter si zataknili v usta vodni trs, skozi katerega so dihali. Ko je sovražnik

(1) Mimogrede omenjeno sta danes dve stvari, ki naj bi jih Slovenci, ki se zanimajo za etnogenezo našega naroda in za etnologijo, storili: 1. se naučili vsega Etnologa na pamet in 2. tisti številni etnografi v domovini, ki pravzaprav ne vedo kaj početi, naj bi organizirali sistematično znanstveno ekskurzijo ali potujoči simpozij v Zakarpatje ter nanovo, s *sredstvi 20. stoletja*, dognali vse o potu naših prednikov v novo domovino: geološko, botanično, zoološko, klimatično, itinerar-kje so pravzaprav ali obšli ali prešli preko Karpatov, v kakih prehistoričnih kulturah so bili Slovenci začasni stanovalci, od kje so jemali besede za svoje razširjeno besedišče, kar se vse še danes da ugotoviti na podlagi natančnega študija govorov v tistih krajih in podobno. Ako bodo to storili, jim ne bo treba študirati kanalov in cest, asanacijskih naprav v slovenskih občinah, revščine bivališč, in tudi ne takih reči, ki spadajo pod poglavje »Human Relations« kot je na primer naslednji izrek neke matere svoji hčeri: »Olgica, zdaj pa le glej, s kom boš govorila, ko imamo novo spalnico«. Take stvari naj prepuste slavnima ameriškima kolumnistkama *Ann Landers* in *Abigail van Buren*, ki bosta to mojstrsko rešili, ker take človeške neumnosti niso zadeva etnologije, kakor bi hotel to dokazati neki prerok »nove etnologije« v Ljubljani.

(2) V svoji kritiki *dr. A. Kuharjeve* knjige o pokristjanjenju karantanskih Slovencev.

odšel, je zmanjkalo z njim vselej tudi precej ženskega spola, ki ga je sovražnik odvedel v sužnost. O tej metodi obrambe sem čital tudi v poročilih, ki so jih ameriški reporterji pošiljali svojim listom iz Vietnama, samo da je v tem primeru šlo za Viet-Cong vojake, ki so se poskrili v vodah pred zasledujočimi jih četami. Sklep je blizu, *da je mogoče ravno močvirno ozemlje doprineslo k temu, da naši predniki niso popolnoma izginili s površja zemlje.* O kakih herojskih osvajačih tedaj nima smisla govoriti, kadar govorimo o njihovi prvotni domovini; edino herojsko dejanje je bilo, da so se ohranili v takem številu, da so potem lahko poselili svojo novo domovino. In še več: očitno so tudi bili v populacijskem oziru plodni in eden izmed nagibov, da so si iskali za svoje življenje druge pašnike, je bil najbrž tudi porast prebivalstva.

Da je bila tista močvirnata zadeva res njihova prvotna domovina, pa sledi tudi iz načina, kako so poselili nove kraje. Vzemimo samo primer Ljubljanskega Barja. Gruberjevega kanala tedaj še ni bilo. Barje je bilo ena sama vodnata zemlja. Tudi ob Vrbskem in drugih koroških jezerih razmere niso bile nič boljše; treba je študirati samo nekdanja inundacijska ozemlja teh jezer. In vendar se je zgodilo čudo, kot kažejo toponomastične študije profesorja Petra Škoka, objavljene v »Etnologu«: najstarejša plast slovansko-slovenske toponomastike na Barju se ne nahaja na gričih in hribih, ki obdajajo naše Barje, *temveč na samih robovih Barske ponve*, to je skoraj na sami vodi. Našim prednikom so torej izkušnje iz stare domovine prišle presneto prav. Razen tega so pa imeli na primer na Barju že slavne predhodnike: *naše neolitske Ižance ali Mostiščarje.* Leti niso hodili po hrano v ameriške supermarkete in Mac Donaldovih Hamburger bunkerjev še ni bilo; tudi še niso imeli industrijskih kurjih farm. Jedli so torej to, kar jim je dala narava brez vsakega procesiranja. V Krim so hodili streljat merjasca, divjo svinjo, jelena in srno, v vodi so imeli ribe in iz vodnega oreška (*Trapa natans*) so mleli moko, iz katere so delali neolitske palačinke (ali pa American-style pancakes, whatever is more appealing to your taste, beloved reader)! O teh stvareh sem pisal že v člankih o imenih naših jedi.

V 19. stoletju je *Davorin Trstenjak*, eden najplodovitejših dopisnikov in sotrudnikov *Bleiweisovih* »Novic«, zastopal stališče, da smo mi na današnjem prostoru od pamtiveka in da nismo sem šele prišli. Mi smo tu avtohtoni, samorodni. V to svrhu je interpretiral imena ljudi in božanstev na rimskih napisih, ki so bili najdeni v Sloveniji v tem smislu, da so to sama slovanska imena. Možu je treba priznati, da je bil za rimsko

epigrafiko Kranjske dežele zelo zaslužen, mnogo je ohranil, a le malo pravilno razložil. Toda važnejše je, da je ohranil. V celoti njegova teorija ne drži, da pa so Slovani in Sloveni služili že v rimski vojski, je zgodovinsko dejstvo. Iz Trakije se omenja neki Anagast, ki je bil »magister militum«, kar je bila visoka oficirska šarža, vendar jaz dvomim, da je bil on Sloven, pripadal je najbrž nekemu vzhodnoslovanskemu plemenu. Ko so bile rimske legije štacijonirane v velikem kolenu Donave na Ogrskem, so glasovi o tej armadi prodrli čisto brez vsakega dvoma tudi na ono stran Karpatov in marsikaterega slovenskega mladca zvalili, služiti rimskega cesarja. O rimski postaji »Ad pontem«, ki je ležala pri današnjem Warmbadu Villach pri Beljaku in se je imenovala »Statio Bilachiniensis«, je sam prof. Rudolf Egger zapisal, da je ime oziroma ta oblika mogla nastati samo iz lokalne narečne oblike *B'lak*, ker še danes Koroški Slovenci rečejo Beljaku: *B'lak*, v *B'lac*. Vendar to še ne pomeni, da smo tu od pamtiveka.

Za Trstenjakom je prišel major *Davorin (Martin) Žumkovič*, ki je v glavnem ponavljal Trstenjakove nazore. Potem je prišel že imenovani dr. *Henrik Tuma*. On je znan po tem, da je z vodnikom Jožo Komacem prvi preplezal Severno Triglavsko steno, Slovensko smer. Ime Alpe je izvajal iz slovenske besede loblobanja in podobno. Ta beseda je pa staro Indoevropska. Tako na primer imenujejo Angleži ledeniško oblo ali sploh ledenik, ki sega v obliki nekake oble ali lobanje: v okoli ležeče ozemlje *the Lobe*, na primer The Green Bay Lobe nekdanjega velikega ledenika v državi Wisconsin. Beseda je iz grščine: lobos. Jedro ledenika je bilo pri Green Bayu. Tuma s svojo avtohtonistično teorijo ni imel srečne roke, bil je pa zelo zaslužen zato, ker je na svojih turah zbral ogromno nadvse dragocenega krajepisnega imenoslovnega ter etnografskega gradiva. Edinstveni so njegovi popisi pravne uredbe planšarskih planin v južnozahodnem predgorju Vzhodnih Julijskih Alp na primer na Planini Zapotok. Nazadnje je prišel še tisti avtor, ki trdi, da smo mi v resnici Etrurskega porekla. Ker dela, na katero se sklicuje, ne poznam, zato zdaj o tem ne bom govoril.

2. V tistem času so vsi ljudje govorili en jezik (Sveto Pismo: Genesis)

Obraunavanje najstarejše zgodovine našega naroda kot vsakega drugega zahteva precejšno mero znanja raznih strok, na prvem mestu jezikoslovja. O sebi ne morem trditi, da sem to, zato pa sem ob takih prilikah zelo previden in grem k virom, ki me o tem lahko pouče. Razen jezikoslovja je treba poznati

predzgodovinsko in praslovansko arheologijo, etnologijo in etnografijo, antične zgodovinske vire, ki so pisani v grškem in latinskem jeziku in sploh antično zgodovino, zlasti pa pozno antiko in bizantinsko. Edini argument, ki ga prinaša Jeza v prilogi svoji Skandinavski teoriji je etimologija.

Etimologija je poseben del jezikoslovja, ki razlaga pomene besed s tem, da išče njihov izvor do najstarejših možnih časov nazaj, njihove spremembe v teku jezikovnega razvoja in ugotavlja njihove današnje korektne oblike. V bistvu se etimologija naslanja na besedišča, je torej leksikografsko orientirana veda. Način, kakor *Jeza* rabi to znanstveno heuretično sredstvo, se imenuje v strokovnih krogih »popularna etimologija«. Vzamemo na primer besedo *plog*, ki je v Skandinavskem jeziku in pomeni plug in vidimo, da je slična našemu plugu. Sklep je blizu, da smo dobili to besedo iz Norveščine. Stvar pa ni tako preprosta in bi bilo želeli, da bi bila, ker bi nam to prihranilo mnogo dela po knjigah.

V prvi vrsti moramo vedeti, da naši predniki v stari domovini niso orali s plugom, ker dejansko niso nič imeli, kar bi orali, temveč je staroslovanska beseda za to *drevo*. Nedavno je *Mirko Kumer* v »Našem Tedniku« opisal, kako so orali na Koroškem. Niso pluzili ali plugovali, temveč so *orali z oralnikom*. Na prvi pogled je jasno, da ti dve besedi spadata v isto družino kot latinski: *aratrum* in *arare*. Torej smo jih prevzeli iz latinščine oziroma od Rimljanov. Zelo mogoče, toda ne popolnoma sigurno. Kajti že v najstarejši Slovanščini imamo koren *ral* — in ker je to najstarejša Slovanščina, je ta koren blizu staro — Indoevropskemu štadiju jezika. Verjetno pa je tudi, da so pobrali besedi od romaniziranih prebivalcev, na katere so naleteli na primer v Ptuj, Celju, Jueni (Podjuni), v Emoni (Ljubljani) in drugod. Ti romanizirani prebivalci so govorili tako zvano »Vulgarno Latinščino«, ki je pa v resnici bila mešanica dialektov Keltskega in Ilirskega jezika, prevlečena z latinskimi izrazi.

Nemški jezikoslovci in poljudni pisci, ki iščejo nemške izposojenke v slovenskem jeziku, navadno poudarjajo, da smo prevzeli besedo plug iz nemškega *der Pflug*. To je zelo malo verjetno. Kombinacija dveh takih soglasnikov kot sta *p* in *f* ni ravno slovenska lastnost. Ako smo jo prevzeli, smo jo od Langobardov in od njihovega besedišča. Na to bi kazalo dejstvo, da so Langobardi v svojem latinskem dialektu, ki so ga prevzeli po stiku z Romaniziranimi Italiki in Retijci, imenovali *plog ploxenum*. Iz te oblike je zanesljivo naša slovenska *plužna*. Plog pa je starejši in spada v tisto skupino, v kateri se imenuje

plug *plough*, to je v *angleško*. In kakor vemo, so bili Angleški, Danski, Skandinavski in Nizozemski jeziki, preden so postali to, *samo dialekti Staro-Germanščine*. S tem smo pa spet na pragu štadija Staro-Indoevropskega jezika, kajti rimski pisatelj in historik *Plinij starejši* nam je na srečo ohranil obliko: *Ploum Reti*, to se pravi: Retijski plug. In to je zelo star štadij. Vidi-mo tudi veliko sorodnost med to obliko pa med angleško *plough*, ki ne izgovarja končnega fonema, kateri je pri Skandinavcih postal plog, pri Nemcih *Pflug* in pri nas *plug*, preden je nemška beseda *Pflug* sploh k nam prišla. Od teh Retijcev so German-ska plemena dobila ne samo *plug*, temveč tudi besedo, enako kot smo jo mi preko Langobardov. Še enkrat pa je treba poudariti, da naše kmečko ljudstvo ne rabi izraza *plug*, temveč vsa druga imena, na pr. ralo, oralnik in celo-drevo. Edina so-rodnicu plogu bi bila beseda: *ploh*-nekje na Slovenskem so imeli običaj »da so orali s plohom«.

Drugi argument za odvisnost našega jezika od Norveščine je beseda *byrr*, ki pomeni burja, vihar. V angleškem jeziku se imenuje tista kovina, ki jo grafični umetnik s svojim stiletom iztisne iz plošče, na kateri dela risbo za odtis na list, *burr*, ki je po nemško *der Grat*, po naše pa greben. Ti burri delajo od-tise posebno dragocene: prvič je to suha tehnika, to je brez pomoči kisline, in drugič daje odtis takega grebena na plošči izredno mehko risbo oziroma odtisu, ki ga imenujemo *Suha igla*, *Dry Point*. Taki grebeni so ponavadi valoviti. Sorodna je oblika burja, ki je enako daljnja potomka staro-Indo-Evropske dedščine. Vse to je krasno izrazil avtor knjige *Genesis*, ki je za-pisal: »V tistem času so vsi ljudje govorili en jezik«. In kateri čas je to bil? Noben drugi, kot čas najstarejše faze Indoger-manskega ali Indoevropskega jezika. Ta bi rekli proto-Indo-germanska ali Proto-Indo-Evropska faza, pa ni istovetna s tisto, ki je od nje mlajša in jo znanstveniki imenujejo kot fazo Pragermanskega-Praromanskega in Praslovanskega jezika (*Ur-Germanisch*, *Ur-Romanisch* in *Ur-Slavisch*). Te faze so že pome-nile diferenciacijo prvotnega Indo-Evropskega jezika v velike individualne skupine in tudi začetek etnogenetizacije.

Izrek iz Geneze je vzet iz zgodbe o zidanju Babilonskega stolpa. Ker so vsi ljudje govorili en jezik — to je moja inter-pretacija — zato so lahko začeli misliti na izvedbo velikega projekta, ki bi konkuriral s samim Bogom. Delovne sile je bilo ogromno na razpolago. Ko je pa Bog videl, kakšne neumne ideje hodijo ljudem po glavi, je svojim zapovedal: »Zmešajmo jim jezik«. Simbolično bi to v filozofskem jeziku pomenilo pre-hod iz monizma in korak k dualizmu stvarstva. V lingvističnem

jeziku pa je to pomenilo začetek nastanka posameznih jezikov. Avtor te knjige je bil v zgodovini človeštva *prvi teoretični lingvist*. Isto ali zelo enako razlago za nastanke jezikov in tudi dialektov imajo moderni jezikoslovni teoretiki, ki pravijo, da jeziki nastajajo potom *razpok*. In nikjer ni to tako lepo vidno kot v zgodovini Indoevropskih jezikov. Iz prvotne matice so nastale najprej tri velike skupine, potem pa še kakih 15, ki jih tu ne bomo navajali imenoma. Iranska je ena izmed njih. Osnovna slabost Jezove teorije in njegovega dokazovanja Skandinavskega izvora slovenščine tiči v tem, da ne priznava Praslovanščine in s tem tudi ne Indogermanske prastopnje. Razen tega zamešava lingvistično stran problema z etnološko ali etnogenetično.

Po mnenju takih prominentnih lingvistov, kot je bil ruski emigrant prve svetovne vojne, *Nikolaj grof Trubeckoj*, vnuk znanega ruskega kiparja Trubeckoja Indoevropska ali Indogermanska faza nima nič opraviti z etničnostjo, temveč je to čisto lingvistična zadeva. Nikolaj Trubeckoj je bile eden izmed ustanoviteljev »Praškega lingvističnega krožka«. Postal je profesor Indoevropskega in Ruskega jezika na *Dunajski univerzi* in kadar sem mogel, sem šel k njegovim predavanjem. Bil je izredno lep človek. O tem, kar je predaval, na žalost nisem veliko razumel, ker nisem bil kandidat za lingvistično stroko, toda jezik je imel vselej name izredno velik vpliv. Razen njega sta predavala še prof. *Karl Buehler* in njegova žena, vse o raznih aspektih jezika in jezikoslovja. Mimogrede omenjam, da sem včasih šel tudi k predavanjem *Sigmunda Freuda*, ki je tedaj s svojimi teorijami o psihoanalizi privlačil na Dunajsko univerzo slušalstvo s celega sveta.

Jezikoslovno stran Jezovih nazorov je lepo obdelal v razpravi »Izvor slovenščine« *Tine Debeljak ml.*, v listu »Druga vrsta«, 1977, štev. 3-4, strani 43-56. Ta list izdaja skupina mlajših izobražencev v Buenos Airesu in o njem Ameriška domovina doslej še ni poročala, kar je zelo značilno. Skupine še ni mogoče imenovati poseben političen jezik, je pa že poseben dialekt, ki se je razvil iz oficijelnega jezika tamošnjih emigrantov. Razpoka je tu. Razprava mlajšega Debeljaka, ki je, kot razumem, sin dr. Tineta Debeljaka, je zelo lepa in bi zaslužila, da se ponatisne in razširi med Slovenci. Avtor nas seznanja z glavnimi pojmi in dejstvi slovanske in Indogermanske lingvistiike in razvoja ter pravilno poudarja, da opira Jeza svoja dokazovanja v glavnem na etimologije. Vprašanje etnogeneze pušča Debeljak ml. odprto in zaključuje svojo analizo s precej čudnim stališčem, da je vprašanje, ali končno ne izviroamo iz

kakega Germanskega plemena, drugo vprašanje in ne lingvistično. Da je to res drugo vprašanje, ni dvoma, toda etnogeneza Slovencev je nekoliko bolj zamotana stvar kot pa si jo predstavlja Jeza in kot si jo na nekako isti način predstavlja tudi Debeljakov sin. Norveški Viking *Leif Erickson*, ki je okoli leta 1000 peljal svoje ljudi v Ameriko, sigurno ni bil etnični in rasni prednik slovenskih ekonomski emigrantov, ki so šli s trebuhom za kruhom v to obljubljeni deželo.

Vprašanje etnogeneze ni več samo lingvistično vprašanje, temveč zahteva tudi analizo drugih faktorjev, katere sama lingvistika ne more dati. Ker so Sloveni v časih pred Kristusovim rojstvom bivali v Zakarpatju in se je njihovo potovanje v novo domovino odigravalo deloma še v čistem prehistoričnem, deloma pa v ranohistoričnem obdobju, zato je treba to vprašanje obravnati tudi s stališča prehistoričnih in ranohistoričnih dejstev in znanosti. V tem oziru je treba nedvoumno povedati, *da naši slavisti-lingvisti niso nikoli in še danes ne obvladajo nobene izmed teh strok*. Oni živijo in delujejo v slonokoščinem stolpu slavistike.

V svoji razpravi v »Meddobju« izraža Jeza tudi precej neugodno kritiko naše slavistične znanosti, ki ji očita, da je samo slavistika in nič lingvistika. To njegovo kritiko podpišem in jo smatram za zelo upravičeno. Zadnji primer slavista, ki se izogiblje dolžnosti, poseči v temo in poizkusiti dati vsaj nekaj odgovora na to problematiko, ki jo je Jeza zopet spravil na dan, je *dr. Tine Debeljak*, ki je v nedavnem članku v »Ameriški domovini« nanizal celo vrsti teorij, ki so po drugi svetovni vojni prišle na dan in skušajo rešiti vprašanje porekla ne samo Slovencev, temveč tudi Hrvatov in Srbov. Omeniti moram, da jaz nimam niti enega izmed tistih del, ki jih on tam našteva in to dokazuje, da so ljudje v Argentini bolj na tekočem v teh stvarih kot pa morem biti jaz, ki živim v tej »najbolj razviti«, v resnici pa »najbolj nerazviti deželi« sveta. Krivda zato leži zlasti na izredno zanemarjenem stanju kulturne informacije v severnoameriški emigraciji in predvsem seveda na Družbi za slovenske študije (»Society for Slovene Studies«). V istem članku pa *dr. Debeljak* pušča vso to problematiko odprto in pravi, da samo informira bralca o tem, kar je lepo dejanje, toda sodbo o teh teorijah naj si napravi bralec sam. Zanima me, kako naj si povprečni bralec Ameriške domovine sam ustvari sodbo o teh vprašanjih.

Jezova kritika naše slavistike je pa upravičena samo za isto stroko, ki se je pri nas bavila strokovno s slovenskim in

slovanskimi jeziki, nikakor pa ni upravičena glede ljudi kot so bili pokojni *dr. Niko Županič*, *Mihael Markič*, prof. Karel Oštir in Ivan Košťal, dalje lingvisti prof. *Peter Skog* in celo že omenjeni *Henrik Tuma*. Ti ljudje so v svojih razpravah obširno pisali tudi o paleoetnologiji, uporabljali klasične vire in zajemali predmetno problematiko v širšem in edino pravilnem okviru Etno-Slavistike. Toda njihove razprave so ostale mlajšemu rodu večinoma nepoznane. Na drugi strani je pa med nemškimi in drugimi evropskimi slavisti-lingvisti težko najti strokovnjaka, ki ne bi vsaj za najstarejše dobe naše etnogeneze in etnolingvistike obvladal v poštev prihajajočo prehistorično arheologijo in celo geobotaniko, klasične avtorje, ki omenjajo naše prednike in komparativno etnologijo. V tem oziru čaka mladi rod še veliko dela. V naslednjih vrstah se bomo pomudili samo pri enem izmed prehistoričnih ljudstev, ki je igralo važno vlogo pri zgodnjih kontaktih naših prednikov s tujci in to so *Langobardi*. Značilno je, da avtorji novih teorij zanikajo vsak stik s temi ljudstvi.

3. Langobardi

Enkrat proti koncu 3. tisočletja, če ne mogoče že v začetku 2., se je Pragermanska jezikovna družina ločila od Indogermanske ali Indoevropske in je tudi v njej sami kmalu nastala »razpoka«: (ameriško-angleški izraz: the fission) začel se je proces diferenciacije in individualizacije posameznih plemen, iz katerih so potem nastale posamezne narodnosti. Od te Pra-Germanske družine so se kmalu ločili Severni in Vzhodni Germani in šli na svoje. V Pra-Germanskem času so bili vsi kasnejši jeziki Severnih Germanov: Skandinavski, Angleški, Danski, Nizozemski in Nemški samo narečja matičnega jezika: *Pragermanščine*. Eno izmed Skandinavskih plemen so bili *Langobardi*, plemo »Dolgih brad«. Medtem ko je večina Severno-Germanskih plemen ostala na severu, so Langobardi kmalu začeli iskati nove kraje. Premaknili so se na kontinent in se naselili najprej v severnozahodni Nemčiji in sicer v okrožju mesta Lueneburg. Vsa tista pokrajina nosi še danes ime *Barden-Gau* (iz Lango-Barden Gau). Ozemlje obsega območje Spodnje Labe (Die Untere Elbe). Toda teh nemirnih ljudi ni vzdržalo tam. Šli so spet na pot, vse ob reki Labi do njenega izvira, proti jugovzhodu. Sledove svojega bivanja so zapustili na Nemških pomerijih reke, dalje na Čeških, v Šleziji, na Slovaškem in v Karpatskem bazenu, ki je severni del Panonske nižine. Tu so ustanovili svoje kraljestvo, ki je trajalo nekaj sto let. *Pot njihovega bivanja sledimo po zaslugi tiste vede, o kateri se našim slavistom nič ne*

sanja, namreč prehistorične arheologije. V Karpatskem bazenu so pa Langobardi prišli v stik s Sloveni, ki so že penetrirali tja iz svojih Zakarpatskih domovališč. Od tega časa dalje je stik med našimi predniki in Langobardi stalen in skoraj se lahko reče, nepretrgan. Naši predniki sami tudi niso bili več na stopnji Praslovanščine, kajti tudi v okviru Slovanskih jezikov se je začel ob tistem času, kot v okviru Germanskih, proces individualizacije. *Langobardi so bili edino Severno-Germansko in sploh Germansko pleme, ki so z njim naši predniki prišli v stike, preden so v koncu 6. stoletja naleteli na Bavarce.* Ozemlje Langobardov se je raztezalo daleč na jugozahod in naša Gorenjska je videla njihove naselbine, kot bo postalo jasno iz naslednjih vrst.

Vprašati se najprej moramo: Kaj je pognalo vsa ta ljudstva na pot? Glavni vzrok za te premike je bil razpad Zahodno-rimskega cesarstva leta 476. Rimska utrjena črta v Germaniji, ki jo imenujejo arheologi in starozogodovinarji *Limes*, ni bila več nobena ovira. Že prej so pa Germanski ljudje služili v rimski vojski in dosegli tam celo visoke čine. Enako je propadla tudi rimska obrambna črta na Srednji Donavi in to je na Češkem in Ogrskem. Pot v rimsko cesarstvo, ki ga dejansko ni več bilo, je bila prosta. Bizanc, ki je namesto Rima prevzel upravo zahodne polovice, je bil daleč. Toda ni bil brez vpliva. Njegovi emisarji so bili verjetno v ozadju marsikaterega ljudstva, ki se je selilo na zahod. Bizancu je bilo to preseljevanje dobrodošlo in ga je izrabljjal, da bi s temi ljudskimi masami oslabil pritisk Frankov na zahodne meje. Res so Langobardi leta 567 v službi Bizanca premagali Germanske *Herule*, kar je bilo eno leto prej, preden so sami odšli za stalno v Italijo. V zvezi s propadom črte na Donavi je pa tudi polom notranje obrambne linije in utrdb, ki so bile na našem Krasu in na severnem zaledju Jadrana.

Kaj ima vse to opraviti z našimi predniki? Nekaj na vsak način. Ko so leta 568 Langobardi odšli v Italijo, so izročili svojo zemljo v varstvo Slovenom in če se ne bi več vrnil, ostane zemlja njihova last. Vrnili se niso več, temveč so se v Italiji kmalu asimilirali in kot Germansko pleme izumrli. Ime dežele Lombardija spominja nanje. V virih se govori, da so skupno z njimi odšli v Italijo tudi Saksonci in Bolgari. Če apliciramo na tedanje čase to, kar smo doživeli po drugi svetovni vojni, bi bil človek skoraj prisiljen reči, da so morali iti v Italijo zato, *ker so kolaborirali z Bizancem.* Vendar to je samo moja hipoteza. Zapustili pa so v Italiji tudi lepe spomenike svoje umetnosti, na primer v Čedadu. Je pa še več takega, kar je Langobardskega v naši zgodovini.

Med leti 1903-1911 so naši arheologi *Ivan Žmavc* in *Walter Schmid*, od katerih je bil zadnji tudi kustos *Deželnega muzeja Rudolfinuma* v Ljubljani, odkrili v Kranju veliko nekropolo Langobardskih grobov, obsegajočo nekaj sto pokopov. Natančno število mi ta moment ni pri rokah. Najdišče je bilo last Kranjske družine *Pavšlar* in se je imenovalo »Na Lajhu«, vulgarno za nemško »Leiche«, mrlič. Grobovi so vsebovali lepe in obilne primere umetnoobrnih predmetov, služočih okrasje in opremi človeka, in mnogo orožja. Ob času izkopavanja je prišlo v Muzej samo nekaj kosov. Po smrti svojega moža je pa gospa *Pavšlar* okoli leta 1938 sklenila vso zbirko muzeju prodati. Jaz sem si zbirko, ki je prej nisem nikoli videl, sam ogledal ter poročal ravnatelju *Malu*, nakar sva jo oba oficijelno precenila. S pomočja dotacije, ki jo je dala Banska uprava pod banom *Dr. Markom Natlačenom*, je muzej zbirko kupil in to je bila gotovo ena najlepših akvizicij takega obsega Narodnega muzeja med obema vojnama. Ravnanje gospe *Pavšlar* je bilo v pravem nasprotju z postopanjem vojvodinje hčere von *Mecklenburg*, ki je leta 1933 na naši zemlji od njene matere izkopane predzgodovinske predmete odpeljala v *Zuerich* in jih tam dala na dražbo, kjer jih je kupil *Harvardski Peabody Museum*, v svoji lakoti po senzacionalizmu. Zbirka ni bila nikoli obdelana, je še neobjavljena in ob mojem zadnjem obisku sem jo našel v žalostnem stanju.

Kranjsko najdišče ni nastalo čez noč. Če računamo čas od razpada zahodno-rimskega cesarstva leta 476 pa do odhoda Langobardov v Italijo leta 568 na približno 90 let, in to v najboljšem primeru, v najslabšem pa na 60 let, imamo pred sabo grobišče treh oziroma dveh generacij. Langobardi so očitvidno svoje ozemlje postopoma, ali v etapah, opuščali in ga prepuščali Slovanom in Kranjska postojanka je bila očitvidno zadnja v tem procesu. Ležala je tudi na skrajni zahodni meji njihovega teritorija, pred samim pragom Italije. Kje je bila Langobardska naselbina, o tem lahko samo ugibljemo, toda zelo verjetno je stala na levem bregu *Save*, kjer je sedanje mesto. Ime *Kranj* je po svojem poreklu *Italško-Ilirsko* in pomeni skalnato formacijo in kaj je bolj skalnatega kot »Kranj na trdni skali«? Toda iz latinske oblike *Carnium*, ki so jo rabili tudi Langobardi, so naši predniki naredili po pravilih svojega oblikoslovja *Kranj*, potom *metateze* ali *premene*. Iz iste ilirske družine je prišlo ime *Carantanija* (nikakor ne iz imena boga *Coranta*, kot piše neki sodobni pismouk)⁽³⁾. Ta *Kranjska naselbina* je pa morala

(3) Ze več krat sem razmišljal tudi o imenu *Koralpe* na *Koroškem*, *Korica* po slovensko. Tudi ta *Kor* pomeni skalnat teren.

biti tudi nekoliko zastražena.

Kot kustos Narodnega muzeja v Ljubljani (1928-1940) sem imel zelo malo prilike za raziskovanje Langobardske in Slovanske ostaline, kajti pritisk najdb iz neolitske, Hallstattske, Latenske in Rimske dobe je bil tolikšen, da za mlajše dobe ni bilo časa; jaz sem bil za vse te pretekle periode naše predzgodovine sam. Ko je prišla druga svetovna vojna, je šla Pavšlarjeva zbirka v zaklonišče in ko sem leta 1940 prevzel vodstvo Etnografskega muzeja, sem z zbirko izgubil stik. Vendar moram tu omeniti nekaj podrobnosti, ki jih še nikoli nisem. Nanašajo se na moja izkopavanja, katera so v Zvezi z Langobardsko periodo.

Kranjski trgovec *Ivan Dolenc* je imel svojo lovsko kočo na kraju, ki se imenuje gradišče in leži v južnem pobočju *Vzhodne Zaplate*. Zaplata je čokata gora vzhodno od Kranjskega Storžiča (2147 m) in obe spadata geološko še pod Kamniške planine. Na gradišče se pride iz kraja Bašelj pri Preddvoru. Obvestil je Narodni muzej, da je našel v terenu neke stvari, ki so stare. Šel sem tja in delal dva tedna s 4 delavci, da bi ugotovil situacijo. Po dveh tednih sem delo zaključil, ker bi zahtevalo najmanj osem delavcev, geometra in še zdravnika, ker je svet pripraven za kače; vsak dan smo katero našli in so jih fantje ubili. V teku izkopavanja sem našel v plitvem rušnatem terenu poznorimske novce, v isti plasti Langobardske okraske in blizu njih staroslovenske obsenčne obročke in črepinjice keramičnih posod. Pod to zelo plitvo rastjo je bila povsod skala. Evidenca je kazala, da so še ob času Langobardov in Slovanov ljudje rabili poznorimske novce. Ko sem o stvari poročal profesorju *Balduinu Sarii*, s katerim sva si izmenjavala vse strokovne informacije, je on kot izvrsten poznavalec poznoantičnih utrdbenih naprav na našem ozemlju rekel, da gre gori verjetno za postojanko v *Langobardskem limesu*, to je tedanje vrste utrjeni obrambni črti. Po mojem mnenju gre tu res za stražno postojanko, ki je imela nalogo čuvati cesto Carnium (Kranj)-Jezersko, vodečo v Železno Kaplo, ter Langobardske naselbine na Južnem Koroškem.

V zapadni sekciji terena smo odkrili srednjeveški zid, v katerem se je nahajalo okno, pa se zdaj na spominjam več, ali je bilo romansko ali gotsko. Vse te kot tudi druge notice so ostale v Ljubljani. Med ljubljanskimi arheologi in med mano pa ni nobenih komunikacij. Upam, da bodo to brali in nekaj naredili.

Ko je prof. *J. Žontar* pisal zgodovino Kranja, je želel, da bi jaz naredil sondažne izkope na *Gradišču na Pivki nad Naklom* pri Tržiču. Na tem kraju je on domneval sedež nekega

ministerijala. Jaz sem se prošnji odzval, toda slučaj je bil podoben kot pri Dolenčevem Gradišču: preveč za enega samega človeka. Delo sem po enem tednu zaključil, napravil risbo okopov, kolikor je bilo brez geodeta sploh možno, ker je stvar zelo velika, fotografiral sondažne prekope in stvar opisal. Žontar je risbo v svoji knjigi o zgodovini Kranja objavil.

Ko gledam danes, po tolikih letih, nazaj na svoje delo na Pivki, bi rekel, da tu ni bilo postojanke ministerijala, temveč stražna točka omenjenega Langobardskega limesa, ki je imel na tem mestu nalogo čuvati cesto vodečo iz Kranja-Carniuma čez prelaz Ljubelj na Koroško. Langobardi svojega limesa niso utrdili s takimi fortifikacijami kot so Rimljani svojega na Krašu in Notranjskem, ker jim je primanjkovalo delovne sile in tudi denarja; njihovo bivanje tu je bilo sorazmerno kratkotrajno. Gradišče na Pivki zasluži, da se ga temeljito preišče, ker sem v nasipih našel mnogo malte.

V teku službovanja na Arheologiji Narodnega muzeja v Ljubljani sem imel priliko videti še dvoje gradišč, o katerih so kmetje poročali, da so »Ajdovska«. Prvo je bilo ono na gori Sv. Lovrenca nad Polhovim Gradcem. Našel sem samo okope, toda to ne pomeni, da tam ni bilo nič. Drugo je nad Brezovico pod Ljubljano. Iz vsega zaključujem, da je treba Langobardski dobi pri nas posvetiti več pozornosti kot jo je dobila doslej; ker sem bil na Arheologiji za vse oddelke sam, je bilo to zame izključeno, danes pa razpolaga Narodni muzej v Ljubljani z zadostnim številom osebja, da to lahko store. Predvsem je tudi treba nanovo analizirati vso zbirko Langobardskega materijala v Muzeju.

Ako dve ljudstvi živita dalje časa v tako ozkem sosedstvu, kot so Sloveni in Langobardi, ni čudno, da nastane med njimi še kaj več kot zgolj arheološko-etnološka realnost. Dejstvo, da so pred odhodom v Italijo izročili Kranj in ozemlje našim prednikom v varstvo, kaže, da so bili odnosi zelo prijateljski. Ko sem leta 1931 pisal dotično poglavje za *Vodnika po arheologiji Narodnega muzeja*, sem postavil trditev, da so Kranjsko naselbino uničili naši predniki. To je bilo leta 1931. Leta 1979 je moje stališče obratno. Računati moramo s tem, da so se pripadniki obeh ljudstev med seboj tudi ženili in možili. V severno italijanskih muzejih sem našel celo vrsto starslovenskih ženskih okraskov, ki so bili verjetno last takih Slovenk, ki so s svojimi Langobardskimi možmi odšle v Italijo, kajti o kaki masovni poselitvi severne Italije po naših prednikih ni govora.

Iz Langobardskega jezika je poniknilo nekaj besed v sloven-

skega. Ena izmed njih je beseda *fara*, ki jo omenja tudi ljubljanski jezikoslovec *Franc Bezljaj*. *Fara* pomeni v nordijsko — Vikinškem jeziku trop, čredo, skupino, družino — *Farrörski* otoki so skupina otokov ali otočje. Toda ne smemo prezreti latinske besede *parochia*, ki pomenj isto in nas spet spominja, da so v najstarejšem času vsi ljudje govorili en jezik. Druga znana beseda je *gastaldija*; pomeni upravno središče ali sedež upravnika nekega okraja. Najbolj znana naša *gastaldija* je bila Tolminska; njene urbarje je obdelal prof. *Milko Kos*; važna je *gastaldija* zato, ker kaže, da se je ta administrativna oblika ohranila še v dobi, ko pri nas ni bilo več nobenih Langobardov. Ako imamo v našem jeziku še mnogo drugih besed, ki spominjajo na nordijske in norveške, je dobro če pogledamo najprej k Langobardom, ki so bili Severno-germansko pleme; te izposojenke pa ne pomenijo, da so se naši predniki asimilirali Langobardom, ali celo iz njih izšli, temveč, da je močnejši element jemal na posodo pri njih in po tem procesu so Langobardi v Italiji kmalu izginili. Močnejši element so na vsak način bili naši predniki.

Dasi ni še vse jasno, je vendar Zgodovina Langobardov tudi v pisanih virih znana in med temi sta dva, ki sta posebno važna: prvi je spis *Origo gentis Langobardorum*, ki je nastal okoli leta 650 po Kr., drugi pa je deloma odvisen od tega, a ima mnogo samostojnih dodatkov in ga je napisal mož, ki ga poznamo pod imenom *Paulus Diaconus, Historia Langobardorum* I. V tem delu so važni podatki za slovensko naselitev zgornje Koroške in Vzhodne Tirolske. Langobardska prisotnost je torej dejstvo in če jo neki avtor, ki je zadnja leta pisal v Ameriško domovino članke o naši etnogenezi, omalovažuje in tudi negira, je to v nasprotju z zgodovinskimi dejstvi.

4. Kozolec, smuči in Norveški Amerikanci

Za provenienco naših prednikov iz Skandinavije naj bi govorili tudi elementi materijalne kulture kot so smuči in kozolec. O obeh teh dveh vrstah se lahko reče, da diagnostično nista zanesljivi. Kozolec je v bistvu priprava, ki spada v kategorijo tako zvanih *elementarnih misli* človeštva, ki se pojavljajo povsod, kjer jih človeški habitat zahteva (*Bastian, Elementargedanke*). Kjer je treba sušiti, je obešanje trave na take drogove, ki jih nosijo pokončni stebri, naravno. Vzhodnosibirska plemena, ki bivajo ob velikih rekah in žive v glavnem od ribolova, suše na takih reštah ribe. Primitivne oblike kozolca najdemo zlasti v gorskih terenih, napr. v naših Julijskih Alpah in Dolomitih. Resnica je pa, da so naši ljudje v teku razvoja dali kozolcu

estetsko nadvse lepo in bogato obliko in zunanost. Oni so uživali v lesu in leseni arhitekturi in imajo to skupno s Slovaki, s Podkarpatskimi Rusi ter tudi Skandinavci. Les je splošno gradivo v krajih, kjer so gozdovi in ni pripravnega kamna, razen tega je poceni. O tej stvari se ne bom razpisoval, ker so kozolec pri nas precej obširno obdelovali *prof. Anton Melik* in po vojni arhitekt *Marjan Mušič*, ki pa za njegovo etnografsko strukturo nima posluha.

V isto vrsto *elementarnih misli* spadajo smuči, ki jih je monografično obdelal pokojni prvi direktor Etnografskega muzeja v Ljubljani, *Boris Orel*. Smučem podobna nosila in krpļe poznajo tudi ameriški Indijanci. Ker pa smo pri smučanju, moramo omeniti to, da prve smuške skakalnice, ki je dala tudi prve smuške polete, namreč one v Planici, niso zgradili in izumili Norvežani, temveč inž. Bloudek, Slovenec češkega rodu. Kot rojeni smučarji so pa prve rekorde na tej rampi odnesli Finci in Norvežani. Našemu Bloškemu kmetu so smuči služile samo kot neobhodno potrebno sredstvo potovanja pozimi. S temi detajli se nahajamo v svetu etnično-antropoloških faktorjev človeške civilizacije in o razliki med nami in Norvežani več v naslednjih vrstah.

Usoda me je po vojni zanesla v Manitowoc, majhno mesto v severnem delu države Wisconsin. Jedro imigrantske poselitve tvorijo v kronološkem redu Nemci, Norvežani, Čehi, Poljaki in za njimi druge narodnosti. V vsem tem okrožju sem našel samo enega Slovenca, gospo, ki je poročena v bližnjem mestu *Two Rivers* in je iz Horjula. Mesto je bilo ustanovljeno leta 1846. Zadnja strnjena slovenska kolonija v tem delu države je Sheboygan, 55 Km južno od Manitowoca, vendar zdaj izumira. Medtem ko so ostale narodnosti našle zaposlitev in življenje v poklicih kot so kmetijstvo, obrt, bankarstvo, tovarna in podobno, so bili Norvežani izrazito *maritimno ljudstvo*, ki je delalo na gradnji skunerjev (schooner), oskrbovalo in še oskrbuje svetilnike na rtičih v Velikih jezerih in spada tudi med večji del moštva, ki plove na ladjah ali po Velikih jezerih ali po oceanih. O Slovencih v vsem tem ne duha ne sluha.

V svoji tradiciji gledajo Norvežani nazaj na *Leifa Ericksona*, ki je okoli leta 1000 po Kr. peljal svoje Vikinge v Ameriko in pristal nekje v državi Massachussets. Več stoletij pred tem so Vikingi napadli Anglijo, se reče Britanske otoke, in zgodovinarji jim pripisujejo uničenje starih samostanov, ki o bili centri kulture. Ta maritimna kri pomorščaka v njih ne izumre. Še leta 1978 je *Lloyd Bergeson* odplul s svojo jadrnico iz *Norwella*, Mass. proti Norveški, da bi našel dom svojih prednikov, ki so

okoli leta 1852 odpluli sami v nasprotni smeri iz Stavangerja v Ameriko. Jadrnica je bila dolga 40 čevljev in za plovbo je rabil 32 dni, sam. Zdaj namerava napraviti spet tako pot in sicer proti otoku Bjarkoy v Tromsu, da bi našel dom svojega prednika *Tore Hunda*, ki je bil Viking in je živel pred 950 leti. Če mi kdo hoče pripovedovati, da smo mi Slovenci, ako sodim po naših emigrantih, starih in novih, v Ameriki, iz te rase in iz tega kalibra, potem se moram temu samo smejati.

V Ameriki so Norvežani ukrotili Velika jezera. Tisti, ki so srečno prešli preko Michiganskega jezera — v katerem jih je v viharjih ob prevozih na stotine utonilo — in šli dalje proti zahodu, so trpeli pod groznimi nadlogami bolezni, kobilic, Indijanskih napadov in podobnega, česar človek ne bere v literaturi, v kateri imigrantje popisujejo svoje doživljaje ob imigraciji.

V nasprotju s temi ljudmi je naš človek prišel v to obljubljeni deželo iz krajev, kjer ni bilo take revščine. Naselil se je v lepih, že urbaniziranih mestih kot so Pittsburgh, Cleveland, Chicago in podobna, šel je v odprte rudnike v Minesoti ali Pensilvaniji, delal je na železnicah, v šapah (tovarnah), sicer res pri težkih delih kot so bile peči za taljenje kovine in plavži, toda v urbaniziranih naseljih. V primeru z Norvežani je naš človek prišel na pic-nic. Šele kesneje se je Norvežan povzpел na visoka mesta, ki so nosila krasne plače in je tudi tam vtisnil pečat svojega dela ameriški civilizaciji, medtem ko ga Slovenec ni.

Norveški in danski mornarji Amerikanci so v dolgih urah na morju iz konopljinih vrvic delali okvirje za slike, viseče košarice za lončke za rože, dekorativne zavese in prte, cekarje za nakupovanje in še mnogo drugih reči v tehniki, ki so jo baje izumili Arabci in se imenuje *màc-rá-mè* (izg. makrame) in doživela veliko renesanso v 60. in 70. letih tega stoletja na šolah za umetno obrt. Dve vdovi takih ladijskih kapitanov sta podarili muzeju v Manitowocu dve sliki ladij, kateri sta okvirjeni s takimi mac-rame bordurami iz tako zvane seine-twine, to je neke vrste fina dretna. Strokovnjaki za hobby so te izdelke, sestojče iz samih vozlov, imenovali *fancy knots*, luštkani vozli, dokler ni prodrlo na dan staro ime mac-ra-me. Te vozlate bordurne okvirje sta spletna na ladjah njuna moža. Tudi ta tehnika je tipično maritimna in je Norveška po njej znana. Jaz bi rad videl kakega Slovenca ali Slovenko izdelovati te krasne umetno obrtne reči.

O njihovi kulturi priča tudi njihova lingvistika. Izmed vseh narodnosti, ki so prišle na ameriški kontinent, so Norvežani

na prvem mestu z gojenjem jezikoslovnih študij svojega jezika. Sinonim za to je ime *Einar Haugen*, avtor slovarjev njihovega jezika na visoki znanstveni ravni in neštevilnih drugih razprav, med njimi izredno globoke študije o *izposojenkah* in o tem, *kaj je sploh izposojenka*. Ko sem pregledoval njegovo delo in slavnostno izdajo njegovih lastnih spisov, ter zbornik, ki so ga izdali njemu v čast njegovi študentje in oboževalci s svojimi prispevki, sem hotel zlesti od sramu nad slovensko-ameriškim humanizmom pod mizo. Ni čudno potem, da je norveški pisatelj *Johan Bojer* ovekovečil norveške izseljence v svojem romanu »Izseljenci«, ki je med obema vojnama izšel tudi v slovenskem prevodu.

V Ameriko so ti ljudje vzeli s sabo, kar so revnega imeli doma in med prvimi darili, ki so prišla pod mojo administracijo v muzej, so bile statve, na katerih je Mrs. *Erickson* tkala preproge iz ostankov starih oblek, tepihov in takih reči. Statve so bile narejene okoli leta 1750. Izmed hrane sem našel meni neznan jed, ki ji pravijo *lefse*; so to neke vrste mlinci, na katere so doma mazali ribo *lutefisk*, v Ameriki so pa začeli dodajati tudi maslo in druge poslastice. Medtem ko so jo oni vzeli s sabo sèm, je pa ta jed doma na Norveškem skoraj izginila in padla v pozabo, kaj takega se ni zgodilo kranjski klobasi ali potici. V vsaki norveški hiši si našel pohištvo, okrašeno z *rose-maling* (Blumen malerei) in koga, ki je to umetnost še tudi obvladal. O njihovih rezbarijah iz lesa bi bilo treba govoriti posebej.

Ameriški Norvežan je bil zame zadnji dokaz, da mi Slovenci nismo iz tega testa. Jezikovne prvine in etnične prvine niso eno in isto. Knez Trubeckoj, ki sem ga že gori omenil, je zapisal, da najstarejša faza Indo-Evropskega jezika z etničnostjo nima *nič* opraviti, ker tedaj še ni bilo nobenih etničnosti. Iz tistih časov pa so se v mlajše faze ohranili jezikovni elementi, ki so skupni vsem jezikom nekdanje velike družine in tako se je zgodilo, da ima tudi Slovenski jezik sličnosti z Norveškim, da pa se slovenski narod ni razvil iz Norveškega.

In zaključna misel: Ako je med tistimi Slovenci, ki so emigrirali v Združene države kdo, ki zasluži Norveško diplomu, je po mojem mnenju edino škof *Friderik Irenej Baraga*, ki se je na eni strani spoprijel z divjino Gornjega jezera (Lake Superior) in njegove okolice, na drugi pa položil temelje kodifikaciji in leksikografiji jezika *Očipve Indijancev*, med katerimi je misijonaril. Izjeme pa potrjujejo pravilo.

Manitowoc. Wis., USA

slovenski časopisni cvetober

Lev Detela

Samovoljna pesniška lepljenka avtentičnih besednih sklopov iz sodobnega slovenskega centralnega, zamejskega in zdomskega časopisja

MARSIKAJ DOBREGA

(DELO, Ljubljana)

10 domačih del
120 let godbe na pihala
strah v kapitalizmu
zanimiva »Julija«
najprej človek
hudo bolan

POTREBNO

(SVOBODNA SLOVENIJA, Buenos Aires; SLOVENSKA DRŽAVA, Toronto;
NOVI LIST, Trst; NAŠ TEDNIK, Celovec; GLAS Slovenske kulturne akcije,
Buenos Aires; SIJ SLOVENSKE SVOBODE, Buenos Aires)

izreden uspeh ZA OHRANITEV
SLOVENSKE DEDIŠČINE
ALI HUDIČ PA ŽEGNANA VODA
SLOVENSKA HRANILNICA
ILIRIJA OŽIVLJENA
AMERIŠKO SLOVENSKI
RADIJSKI PROGRAM V CHICAGU POSOJILNICA
POČITNIŠKA KOLONIJA
»SLOVENIJA« MEAT
and DELICATESSEN
MUEBLES Cestna pomoč TRGOVINA Z JESTVINAMI
PODJETJE slovensko smučišče SLOVENSKI ODVETNIK IN

NOTAR

PRVA SLOVENSKA MESARIJA V TORONTU Skupna slovenska
sv. maša HOTEL SLOVENIJA slovenska miza Slovenski
profesor POD VPLIVI AKCIJ

Nedopustna manipulacija Za Vaše pravice

»Vedno sem bil in sem
ponosen, da sem Slovenec«

KULTURA IN OMIKA

(KLIC TRIGLAVA, London; NAŠ TEDNIK, Celovec)

KAM ZDAJ

Z OROŽJEM

NAZAJ

lumparija?

KRATKOVIDNOST PA TAKA!

NOBENA JUHA!

Slovinc ostane!

NUJNOST

(DRUŽINA, Ljubljana)

Nad mizo je plaval

Bog mrtvih

Papež ni obupal

pred vojnim

sodiščem

Drznil si je iti

nekoliko drugače

IZ TEŽAV V TEŽAVE

(DRUŽINA, Ljubljana)

Premalo upoštevani

Verniki so se podrli

Z rožnim vencem v roki

je odprla okna

Obiskali smo

Zaprta vrata

Odprta vrata: Da ali ne?

Umrl je

Blagoslovljen

Napredek

GROŽNJE V NOVI OBLEKI

(DELO, Ljubljana)

Debel denar
iz rok v usta
ker ni »kavice«
če znaš brati
kupčija brez glave
usoden pogovor za padce vlad
Smrt kosi
Napada nade
Ansambelske igre »Za grunt« in za srcé
pačijo podatke
pokorščina, snažnost
»Delavnost, nraavnost«
Boj za oblast Tudi v živinorejo
in zdomci?
»Sadimo opij!« »Operetne vojske!«
Človek
tako pa ne bo šlo
Ne bo prodr!l!
»Oprostite, to je vse«

MALO ZA ŠALO, MALO ZA RES

(NEDELJSKO DELO, Ljubljana)

Patološko posilstvo starke
se umika iz bazena
najhitrejši Slovenec v vodi?
Diplomatska ofenziva
v gimnastiki
Strip-tease v »zeleni kabini«
Strupena združba: sonce in plini
Argentinska policija
obtožuje
25.000 Jugoslovanov
pri Šentjurju naj bi pokopali živega
novega šampiona

TESTENINE

(VEČER, Maribor)

Kdo hodi
nevarnejše
v spalnico
po travi?

Denar in svinje
v Mariboru
80-letna perica
Da! toda kakšna?
obtožena pasje smrti
Ne spleča
se vdreti
za zabavo
Bravo!
ne zapira
možnosti!

PISATELJI (*VECER, Maribor*)

Kupčije s stenicami
pred smrtjo
kolo
še šepa
se že vrti
ne gre!
Ocvirek
spet
zbežal
Naprej, bratje, po blatnem
boju
Pisatelji zavzemajo
Umetnost
Ljudje Kako pisati?

DOKONČNO (*NAS TEDNIK, Celovec*)

končno
marširale korenine
dvojezično v stoletje
vlak se je odpeljal
laži snubijo množice
na zatožni klopi
nadaljevati konstruktivno politiko
nezlomljiva življenska moč?

KAKO DO POLNIH KAŠČ

(*NAS DELAVEC, Ljubljana*)

VINSKI SEJEM na zavidljivi višini
načrtno odkrili ENAKOPRAVNOST

po petih letih JEŽEVKE merila NEOPOREČNOSTI
voda zalila kleti
zaceļjene rane
KAKO GOSPODARITI?

NEVESEL KONEC

(DELO, Ljubljana)

Rahitični bolnik dobro ODRAŠČA
VZPON IN PADEC najcenejša
najbolj perspektivna naložba belega kruha
dinamično razvrednotenje
visoko leti dalje
ABSOLUTNO OROŽJE:
ljudstvo z imenom

POLETNI ČAS

(Slovenski vestnik, Celovec)

stvarnost ŠEPA
v senci terorizma
ni politične svobode
po ovinkih v zimski čas

GREAT RED BUTCHER

(SLOVENSKA DRŽAVA, Toronto)

zločin in Pisma
čeprav živim
Si videl pero?
odcep iz slovenske zgodovine
Zdaj solze stran!
vremena bodo se zjasnila
Poravnajte naročnino!

Podpisani pisec — monter lastnoročno izjavlja, da je vsakršna podobnost s pisanjem in osebami današnjega časa lahko le slučajna. Vse navedene besede se sicer nahajajo »mastno« natisnjene v omenjenem slovenskem časopisju, a so popolnoma samovoljno in zlonamerno iztrgane iz dokaj bolj umnih kontekstov. Zato pa je dovolj jasno, da so pričujoče lepljenke več kot neumne. Zato so tudi zlonamerne. Avtor — monter se globoko opravičuje pred vsemi, ki jih je morebiti po krivici in celo nenamerno razžalil.

napredovanje

Frank Bükvič

Novica, da v njihovem oddelku ne bo nihče napredoval, se je razširila prej, preden je uprava sploh uradno objavila odločitve komiteja.

Marsikatera vest se je rodila iz zavisti ali bila le navadna govorica, toda le-ta novica ni bila zvita iz trte. Požganu jo je prinesel prijatelj Lynch, ki je bil v komiteju, kjer so zadnje tedne pretresali posamezne slučaje.

Glavni krivec, da so Andreja Požgana in ostale prosilce zavrnil, je bil profesor Unbehagen, debelušasti šestdesetletnik raskavega glasu, ki je poučeval nemščino, se pol življenja gnjavil s hemoroidi in se bal, da bo umrl za rakom.

Iz golega maščevanja, ker ga kolegi niso izvolili za predstojnika oddelka, Unbehagen ni samo glasoval proti napredovanju, ampak prepričal tudi ostale člane komiteja, izmed katerih nobeden ni bil izvedenec za leposlovje, da so glasovali z njim.

Unbehagen si ničesar ni bolj želel kakor to, da bi bil še pred upokojitvijo vsaj za en rok predstojnik oddelka. Ostalih kolegov predstojniški stolček ni mikal. Nudil je veliko dela, premalo gmotnih prednosti, komaj kaj časti, avtoritete pa niti za piškavi oreh ne. Unbehagenu pa je pomenila avtoriteta vse na svetu in četudi bi je zares bilo samo za piškavi oreh. Ob misli nanjo, ki je nikdar v življenju ni okusil, ne v poklicu, ne v vojski, še manj pa v zakonskem življenju, je postal tako omotičen, kot če bi si zvrnil na tešč želodec velik kozarec žganja. V družini je imela avtoriteto njegova žena Ingrid. Kaj se pravi imela! Ingrid je bila utelešenje avtoritete. Prav v vseh družinskih stvareh, velikih in majhnih, važnih in neznatnih, je odločala samo ona. Unbehagen je smel le prikimati. Samo enkrat v življenju je odkimal, ko se je uprl, da bi vzeli taščo k sebi, pa je v hiši kar tri dni in tri noči treskalo in se bliskalo. Ingrid ga ves teden ni pogledala in več kakor mesec dni ni spustila k sebi v

posteljo. Tašča pa se je kljub njegovemu uporu vselila v družino in se veselila življenja še dolgih enajst let.

Povsod na svetu je navada, da fant nagovori dekle, dekle da fantu kvečjemu le povod. Toda pri Unbehagenovih je bilo narobe. Ingrid je bila tista, ki je pred tridesetimi leti na neki slikarski razstavi nagovorila njega in ne narobe. On je samo postajal okrog nje kot kužek brez doma, čeprav mu je že prvi pogled povedal, da je dekle v zeleni irski obleki in z veliko kocinasto bradavico na levem licu njegov življenjski sen, in jo gledal kot tele nova vrata, dokler ni stopila k njemu in ga nagovorila.

Dva tedna pozneje ga je povabila na svoje stanovanje, spila z njim steklenico močnega španskega vina in, še preden se je stemnilo, sklatila zanj sadež s prepovedanega drevesa. Ob koncu šolskega leta ga je zasnubila, v počitnicah pa z njim za en dan odpotovala k niagarskim slapovom na poročno potovanje.

Ingrid je določila, koliko otrok bosta imela in kdaj jih bosta spočela. Tri! Ne enega več in ne enega manj! In tako je moralo biti. Če bi se Unbehagen iz kakršnegakoli vzroka spozabil in spočel četrtega, bi lahko vse preostalo zakonsko življenje spal sam, kajti za Ingrido zakonska dolžnost ni bila ljubezen temveč princip. Ona je izbrala zemljišče, kjer bosta zgradila hišo. Da si prihranita denar, je sama izdelala gradbeni načrt. Pri tem je pozabila na okna v kleti in na stranišče. Krivila je gradbenika. Gradbenik je na pomanjkljivost nalašč ni opomnil, ko je videl, s kom ima opravke. Oken v kleti niso izbili, stranišče pa so potem zadnji hip zgradili v spalnici. Tudi pohištvo in preproge za novi dom, srajce in kravate za moža in hišne prijatelje je izbrala ona. Kravat je bilo dovolj, prijatelj je pa bolj malo, kajti čim so ljudje stiskača in sebičneža поблиžje spoznali, so se jima odtujili in se ju pod različnimi pretvezami izogibali.

Ingrid vseh trideset let zakonskega življenja niti enkrat ni izpustila vajeti iz rok. Vse bolj je bila podobna staremu, v svoje nazore zaljubljenemu diktatorju, ki je že zdavnaj izgubil stike z resničnim življenjem.

Unbehagen ni bil literarni kritik, ki bi raziskoval življenje nemških pisateljev, se poglobljal v njih mišljenje in analiziral ter kritiziral njih delo ali pa se pečal z literarnimi teorijami. Dvakrat je nekaj prevedel iz nemščine v angleščino, za kar je celo sprejel honorar. Veliko ni bilo, toda svoj uspeh je takoj razglasil med kolegi, naslednjo nedeljo pa tudi v cerkvenem

buletinu in v obeh lokalni časopisih POŠTA in TELEGRAM pod nedeljsko rubriko UMETNOST, kjer se je objavil s sliko in si zapel dva stolpca slave. Za kaj višjega ali globljega se ni čutil poklicanega. Prav zato ga je predstojniški stolček tem bolj mikal. Menda je zato po predavanjih rad posedal v svoji pisarni z nogami na pisalni mizi, s smrdljivo cigaro med počrnelimi zobmi, z zrahljano kravato in z razpetim ovratnikom in bral široko razgrnjeni New York Times. Doma s čevlji na nogah niti v hišo ni smel, da ne bi umazal in obdrgnil drage preproge, kajšele da bi postavljaj noge na mizo. Kaditi pa je tudi smel samo zunaj in naj je bilo tako mrzlo, da je drevje pokalo. Za nameček je moral vsako jutro obriti svojega tasta, ki so se mu od bolezni in starosti tresle roke, da bi se lahko bril sam, po večerji pa pomiti posodo. (Ingrid svojega očeta ni imela iz ljubezni in hvaležnosti pri hiši, temveč zaradi pokojnine). Dokler so bili otroci majhni, jih je previjal, hranil, kopal, vozil z vozičkom na sprehod, zvečer pa jim pel uspavanko, kajti Ingrid je prva leta delala pri nekem zdravniku v pisarni, da bi mlada zakonca z dodatnimi dohodki čimprej odplačala hipoteko in se postavila na trdne finančne temelje.

Unbehagen se je imel za odličnega pedagoga in bil prepričan, da vesta za to tudi dekan in koordinator Hamurabi in ga temu primerno cenita. Pri predavanjih se je potrudil, da je bil bolj igralec kot predavatelj, bolj burkež kakor profesor, kar se mu je iz nerazumljivega razloga tudi posrečilo, vsled česar so ga študentje povoljno ocenjevali. V resnici je dobival dobre ocene zaradi svoje popustljivosti. Njegovo poučevanje nikoli ni preseglo srednješolske ravni, kar je šlo študentom, znanim nasprotnikom tujih jezikov, slovnice in stavčnih analiz, posebno v račun. Tista peščica, ki je v njegovem razredu iskala duha in ga ni našla, pa pri ocenjevanju ni bila odločilna.

Ker je bil Unbehagen pri komiteju za napredovanje, je upal, da ga bodo kolegi tokrat iz lastnih interesov — kar pet profesorjev v oddelku je zaprosilo za napredovanje oziroma za starostno pravico — izvolili za svojega predstojnika. Profesor Caselli je bil že petkrat zaporedoma izvoljen za predstojnika in so se ga profesorji naveličali. Povrh je imel Caselli kljub dolgoletnim izkušnjam nekaj nepopravljivih napak. Predvsem ni bil rojen borec, ki bi vztrajal na barikadah in, kadar bi bilo treba, treščil s pestjo po dekanovi mizi ter se potegnil za svoj oddelek in za svoje ljudi. Bilo je znano, da je dekan cenil takšne predstojnike, ki so se za svoj oddelek in za svoje ljudi borili, mu ugovarjali, znali treskati s pestjo po mizi in ga prepričevati. Sicer tudi Unbehagen ne bi bil zmožen treščiti s pe-

stjo po dekanovi pisalni mizi, kot še nikdar ni treščil s pestjo po mizi ali kakršnemkoli drugem kosu pohištva vpricho svoje Ingrid, toda stari lisjak bi mogoče le dosegel to in ono, ker je bil Hamurabijev zaupnik, ki je redno vsak mesec potrkal na Hamurabijeva z usnjem obita vrata, mu prinesel na uho razne resnične in lažne vesti ter se mu dobrikal. In vsem tistim, ki so bili pri Hamurabiju dobro zapisani, tudi dekan ni okrenil hrbta.

Če bi Unbehagen vedel, kako sodijo o njem kolegi, bi si verjetno premislil in ne bi kandidiral, in to kljub izredno močnemu adutu, ki ga je držal v rokah kot član komiteja za napredovanje.

Poleg jezika je poučeval Unbehagen tudi literaturo. Predaval je sicer samo iz osemnajstega in devetnajstega stoletja, vedno iste pisatelje in ista dela, iz starih porumenelih in razcefranih zvezkov, ki si jih je ohranil še izza študentovskih let, ko je hodil na predavanja in se pripravljaj na izpite, a se je kljub literarni omejenosti na dve stoletji in popolnemu neznanju moderne in sodobne književnosti imel za literarnega izvedenca, za kar so ga na žalost imeli tudi dekan in vsaj trije člani komiteja za napredovanje. Ker je bil tudi njegov nazor iz omenjenih dveh stoletij, njegova posebnost je bila biedermaierska doba, izmed takratnih piscev je predvsem cenil Grillparzerja, krono staroavstrijskega nazadnjaštva, kaj naprednega in dinamičnega v njegovih predavanjih ni bilo. Za sodobno književnost pa mu je primanjkovalo duha. Sicer si pa kaj takšnega, da bi predaval sodobno literaturo, tudi njegovi kolegi niso mogli predstavljati.

— Če me ne izvolijo za predstojnika oddelka, se kolegi lahko pod nosom obrišejo za napredovanje, je rekel Ingridi doma pri večerji.

— Tako nespametni ne bodo, da ne bi vedeli, da roka roko umiva, je menila Ingrid.

— Če si bom poleg omenjenih petih kandidatov za napredovanje pridobil samo še enega, bom s sedmimi glasovi, v oddelku nas je s Caselijem vred vsega skupaj trinajst profesorjev, volilno pravico pa imamo tudi kandidatje, dobil absolutno večino. Tako je sklepal Unbehagen in si, videč se že visoko v sedlu, od veselega pričakovanja mel roke.

Razmišljaj je, koga naj bi se najprej lotil in si ga pridobil. Zadnjič se je nekoliko prenaglil. Franku Barleyu je preveč jasno nakazal, kako misli in kaj pričakuje.

Z Barleyem sta se menila o novih tečajih, ki naj bi pritegnili študente in povečali razrede, ki so se posebno v oddelku za tuje jezike zadnja leta nevarno skrčili in postali institutu v finančno breme. Barley je na zadnjem oddelkovem sestanku predlagal, naj bi bili profesorji pri poučevanju tujih jezikov bolj praktični, se manj naslanjali na leposlovno čtivo, skrčili slovnico in skladnjo ter se osredotočili predvsem na konverzacijo. Poleg konverzacije naj bi nudili študentom v prvi vrsti predvsem snov v njihovi stroki: znanstveni jezik v biologiji in kemiji, trgovsko korespondenco, pravne izraze in podobno. Barley je bil dinamičen učitelj, pameten mož poln novih idej in načrtov, ki pa jih nikdar ni zmožel uresničiti. Zato tudi študija ni dokončal. Na profesorje brez doktoratov pa se tudi uprava ni kdovekaj ozirala. Zato je skušal Barley nadomestiti svoj akademski nedostatek s številčno močnimi razredi, ki bi vrgli univerzi nujno potrebne dohodke, njega pa postavili v ugodno luč. Da bi si pridobil čim več študentov, je dolgočasno slovnico omenil le mimogrede, zapletena stavčna analiza pa je bila v njegovih razredih že več let tabu. Pa še med konverzacijo je vrtel filme ali kazal premične slike in igral gramofonske plošče. Še tisto malega, kar je zahteval, je nosil študentom po žličkah v usta. Dajal je otročje lahke izpite in bil tudi pri ocenjevanju velikodušen. Njegova metoda je študentom, ki jim tuji jeziki nikoli niso dišali, tako ugajala, da so silili v njegove razrede kakor muhe na med.

Povrh Barley je bil prikupnega značaja, prijeten kramljač in duhovit šaljivec, vsled česar so se kolegi v njegovi pisarni kaj radi shajali, načenjali sporna literarna vprašanja, filozofirali, politizirali, opravljali svoje kolege in pili kavo. Nekateri so prinesli tudi malico s seboj in jo povžili kar v njegovi pisarni. Zato je bil Unbehagen prepričan, da se bo prav z Barleyem dotaknil glavnega živca v oddelku.

Med pogovorom je napeljal vodo na svoj mlin in mu omenil, da bo on v nasprotju s Caselijem treskal s pestjo po dekanovi pisalni mizi in se boril za svoj oddelek kot lev, samo če mu bodo kolegi izkazali zaupanje in ga izvolili za svojega predstojnika. Kot predstojnik oddelka se bo tudi za njegovo napredovanje potegnil, kadar bo zanj zaprosil. Barley ga je ves začuden pogledal, potem pa odvrnil z neprikritim zasmehom:

— Chester, ti vendar veš, da nimam doktorata in da je zato zame vsaka možnost za napredovanje à priori izključena.

In ker je imel Barley dolg jezik in ni znal zadržati nobene tajnosti zase, je bil Unbehagen prepričan, da je Barley medtem

že raztrobil med svojimi kolegi, kako ga je on skušal podkupiti. V kolikor je Unbehagena misel na Barleya in njegov babje dolgi jezik jezila, mu je po drugi strani prijalo, da je prav Barleyu povedal, kako misli. Samo tako bodo kolegi pravočasno izvedeli, v katerem grmu tiči zajec in pod kakšnimi pogoji smejo upati na napredovanje.

Danes popoldan se je z istim namenom približal Micheli Bartoujevi, francoski Kanadčanki iz Montreala, o kateri so šušljali, da rada vidi mlada dekleta in kateri so že trikrat zapovrstjo zavrnilo prošnjo za napredovanje. Michele je ves čas nekam posmehljivo vihala svoj nos, dokaz, da ji je Barley že zaupal njun razgovor. Toda Michele naj si nikar ne dela upov na napredovanje! Zdrava pamet bi ji lahko povedala, da ji ga on lahko z eno samo besedo prepreči, kar bo tudi storil, če si lesbijka pravočasno ne premisli in se ne odloči za njegovo izvolitev. Saj je že na zadnjem oddelkovem sestanku opozoril kolege na to, kako strog je komite, in da vsi tisti, ki ne priobčujejo, nimajo nobene možnosti za napredovanje. (S svojo pripombo je v resnici napeljeval vodo na svoj mlin).

Doslej je veljalo pravilo, da je moral doseči kandidat za napredovanje povprečnost na dveh in nadpovprečnost na enem polju. Omenjena tri polja so bila poučevanje, delo v različnih visokošolskih komitejih ter znanstveno delo. Toda ker je poučevanje relativno in je včasih težko ugotoviti, kdo je in kdo ni dinamičen pedagog, se uprava za »odlične učitelje«, ki so jih povrh ocenili študentje, ni marala ogreti. Študenti imajo svoje priljubljene predmete in učitelje, ki akademsko niso vedno na višku, in narobe, mrzijo nekatere odlične učitelje, če so le-ti prezahtevni ali če poučujejo nepriljubljene predmete kot sta recimo ruska ali latinska slovnica. Udejstvovanje pri različnih komitejih pa tudi ni nikakšna posebnost. Zato so dobili zadnja leta napredovanje samo tisti profesorji, ki so se pečali z znanstvenim delom in svoja dela tudi priobčili. Priobčiti pa zaradi velikega števila tekmecev ni bilo lahko, sploh odkar je veljala krilatica »priobčuj ali pogini«. Znanstvene revije so sprejele le kakovostna dela. Uprava pa je še tukaj vihala svoj nos in upoštevala samo profesionalno priznane revije. Na ta način se je zadnja leta število napredovanj skrčilo na minimum.

Nezmožna vsakega znanstvenega dela se je Michele vrnila v vse mogoče komiteje, če so jo tam rabili ali ne. V večini komitejev pa so ponavadi mlatili prazno slamo, kar upravi ni bilo neznano. Če na sestanku poveš ali ponoviš kakšno pametno misel (da o nesmislu ne govorimo), ki so jo že povedali in

ponovili drugi kolegi in ki jo še nihče nikdar in nikjer ni zapisal ali praktično uveljavil, srkneš kavo ali si z duhovito domisljico privoščiš tega ali onega kolego, ki ga imaš v želodcu, to še ne zadostuje, da bi ti prišli zvezdo na ramo.

Michele se je imela v vsem oddelku za najboljšega učitelja. Toda za najboljšega učitelja se je imelo polovica profesorskega zbora. Unbehagen si je celo domišljjal, da je nenadomestljiv in da bodo morali nemsščino ukiniti, čim bo on odšel v zasluženi pokoj. Dosti modrosti tudi v Michelinih predavanjih ni bilo, toda ženšče je bila nadvse marljiva. Prebrala je prav vse literarne kritike, ki so ji prišle pod roko, si zabeležila vsako misel, ki se ji je zdela važna, med predavanji rada omenjala razne literarne teorije, če jih je razumela ali ne, in prišla v razred pripravljena in ob pravem času. Da se študentom čim bolj prikupi, jim je v svoji pisarni dajala privatne ure in jih vsak mesec enkrat (predvsem dekleta!) povabila na svoj dom na študijski pogovor, kjer jih je pogostila s kavo, s pecivom in s coca colo. Za njeno pozornost, gostoljubnost in pohvalo (fante je klicala za genije, dekleta imenovala lepoticke in angelčke) so jo študenti odlično ocenjevali. Ker je povrh znala govoriti kot strgan doktor, si je navihanka pridobila naklonjenost tudi med mnogimi kolegi, predvsem med tistimi, ki niso poznali njene neutešljive ambicije. Na ta način je imela v rokah vse adute za napredovanje razen glavnega in edinega — Michele še nikdar v življenju ničesar ni priobčila...

Možnost za napredovanje sta imela v oddelku samo dva profesorja: Pedro de Santos, pomožni profesor za španščino, ki je priobčil nekaj krajših literarno kritičnih člankov iz svoje dizertacije, in izredni profesor Andrej Požgan, ki se je imel za pisatelja in pred leti baje nekje v Evropi izdal nek na hitro roko napisan roman ter pred kratkim priobčil zbirko novel v slovenščini in nekaj literarno kritičnih člankov iz sodobne hrvaške književnosti.

Toda Unbehagen jima je na zadnjem sestanku že namignil, naj nikar ne upata preveč, da ne bosta po nepotrebnem razočarana. On že ve, kaj bo komite rekel, ker je že tretje leto njegov član in dobro pozna vse njegove člane in njih nazore. Santosa bodo ocenili negativno, ker je svoje literarno kritične članke pobral iz svojega doktorskega dela, kar je neke vrste plagiat, kajti komite upošteva samo originalna dela. Kolega Požgan je sicer originalen, je rekel, toda ker je svoja dela priobčil v slovenskem oziroma v srbohrvaškem jeziku, poučuje pa

nemščino in predava nemško literaturo, bo komite tudi njegovo prošnjo odklonil.

Profesorji so vedeli, kam pes tace moli, sploh potem ko je Unbehagen pripomnil (s tem se je dokončno izdal), da bo on kot dober kolega pač poskusil vplivati na komite, da spremeni svoje mišljenje, kar bo seveda zelo težko, kajti prav letos so v komiteju sami zakrknjenci, ki ne spremenijo zlepa svojega mnenja. Za njimi pa stoji kot šiba božja koordinator Hamurabi, ki je dekanu zabičal, naj skuša prihraniti univerzi vsak cent in zato poskusi zavreti vsako napredovanje. Kljub nepremostljivim zaprekam se bo potrudil in se za svoje kolege zavzel...

Ker je bil v komiteju samo Unbehagen profesor za literaturo in so ga imeli ostali člani komiteja pomotoma za profesionalno kompetentnega, so vsi navzoči vedeli, da Unbehagen laže in da Gino Tarantino in Samuel Sauerwein brez njegovega »profesionalnega« nasveta ne bosta glasovala ne tako in ne drugače. Kemik dr. Tarantino je bil prepričan, da se piše romane na isti način kot znanstvene razprave in traktate, s pomočjo epruvet, kislin in baz. Pedagog Sauerwein, brez doktorata in brez lastnega mnenja, si pa niti tega ni mogel predstavljati. Ta antiglava nikdar v življenju ničesar ni priobčil. Razen privatnega pisma menda niti vrstice ni napisal in se tudi drugače ni gnal, saj je bil že dolgo vrsto let na najvišjem klinu. Nastavili so ga v tistih zlatih časih, ko človeka niti za diplomo niso vprašali in je za profesuro zadostovala že kratkovidnost. Sauerweina je mikal samo šport, poleti baseball in football, pozimi košarka, boksanje in rokoborba pa ob vsakem letnem času in ob vsakem vremenu. Vsaka štiri leta se je udeležil olimpijskih iger (kot gledalec). Na univerzi je veljal za tabulo raso (zato so ga izvolili v vse mogoče komiteje...) in če bi šel v pokoj ali nenadoma umrl, praznega mesta na univerzi nihče niti opazil ne bi, ne profesorji v pedagoškem oddelku in ne študentje v njegovih razredih.

Sauerwein je glasoval vedno z večino, imel pri Hamurabiju zavidanja vredno protekcijo, na vsak način pa glasoval z dekanom, kar je pomenilo smrt za vsakega kandidata.

Z dekanom ena duša in eno telo je bil tudi sociolog Fitzsimons. Nevešč znanstvenega dela je Fitzsimons trdil, da morajo biti profesorji v prvi vrsti dobri učitelji, kar znanstveniki niso in ne morejo biti, ker vložijo ves svoj čas v znanstveno raziskovanje, namesto da bi se pripravili za predavanje. Vendar pa je tudi Fitzsimons prikrajšal in opeharil študente za dobra predavanja in to na račun politike, ki se je vanjo zapletel. Mož je bil

že nekaj let voditelj lokalne republikanske stranke. Stranki je bil tako vdan, da je zaradi političnih sestankov celo predavanja odpovedal. Pred leti je hotel kandidirati za župana. Pozneje, ko je že pogorel, je trdil, da je hotel postati župan iz golega idealizma, da reši mesto gospodarske krize, ki ga je vanjo baje pahnil takratni demokratski župan. V resnici je bilo posredi častihlepje, saj je sanjaril Fitzsimons tudi o governerskem stolčku. Takrat se je med kolegi marsikaj šušljalo o Fitzsimonsu. Da so bile že neke predpriprave, da so sklicali nek nadvse važen politični sestanek, na katerem je nadebudni kandidat napadel takratnega župana, češ da je spravil mesto na boben. Govor so potem natisnili v Pošti in v Telegramu skupaj s Fitzsimonsovimi življenjepisi in z fotografijo, ki pa jo je pripravil fotograf iz nasprotnega političnega tabora. Fotograf ga je nalašč posnel iz tako ostrega kota, da je imel Fitzsimons čudno dolge oslovske uhlje, kar je zadalo nadebudnemu političnemu kandidatu smrtni udarec in je njegova kandidatura še pred uradno objavo padla v vodo.

Znanstvenika v komiteju sta bila samo Lynch in Dombek, prvi znan psiholog, drugi priznan fizik z M.I.T. Oba sta že napisala nekaj važnih znanstvenih razprav. V komiteju sta bila neodvisna in glasovala svobodno.

Tujec se bo nemara vprašal, kako so lahko zašli v tako važen komitej, v katerem je bilo merodajno predvsem znanstveno delo, antiznanstveniki, kot sta bila Fitzsimons in Sauerwein. (Če bi komitej imenoval Hamurabi, bi vladala v njem profesionalno še večja revščina. V tem slučaju v komiteju niti Lyncha in Dombeka ne bi bilo, kvečjemu še en Fitzsimons ali še en Sauerwein). Posamezne člane je izvolil na dobo treh let celotni profesorski zbor na občini skupščini. Posebni komitej za imenovanje je sicer redno predlagal nove, akademsko več ali manj kompetentne kandidate, toda večina profesorjev, predvsem vsi tisti, ki niso priobčevali, se na predloge komiteja za imenovanje niso ozirali, temveč raje izvolili svoje prijatelje ali politične somišljenike.

Kot povsod na svetu so bile tudi na tej univerzi tri politične skupine: stari, mladi in vmesni. Med starimi je bilo tudi nekaj mlajših konzervativcev, med mladimi pa peščica starih naprednjakov. Večino so imeli vmesni, ki so imeli vsak ekstremizem za škodljiv in se brigali za politiko samo, kadar so bili prisiljeni. Stari, katerih krilatica je bila »My country right or wrong«, so živeli v utvari, da je ameriški družbeni sistem tako dober, da se ne bo nikdar spremenil in se zato razburili ob vsaki

najmanjši sapici, ki je zavela z leve. Mlajši pa so verovali v »pie in the sky« in v socialno pravičnost, ki je na tem svetu možna ter se na osnovi svoje utvare borili predvsem za čim večjo plačo, ne ozirajoč se na to, da bi zaradi njihove lakomnosti univerza lahko prišla na boben, oni pa bili ob službo.

Osebno prijateljstvo se je iz razumljivega razloga vedno ujemalo s političnim. Ne ozirajoč se na akademski standard in profesionalno kompetenco so profesorji pač izvolili svoje prijatelje, v upanju, da se bo lepega dne zgodil čudež in bodo tudi oni smuknili na višji službeni klin. (Če bi kdo imel v komiteju štiri prijatelje, kar bi pomenilo absolutno večino, bi zares lahko napredoval).

S svojim ravnanjem so profesorji ustrelili dvojnega kozla, ker tisti, ki niso priobčevali, itak niso imeli nobenih možnosti za napredovanje, z znanostjo sprti člani komiteja za napredovanje pa so iz same gole zavisti, ker sami niso bili zmožni priobčevati, metali kolegom znanstvenikom polena pod noge, kar je bilo predvsem po volji upravi, sploh odkar je prevzel finance štedljivi in zloglasni Hamurabi.

Hamurabi je imel tako koničasto lobanjo, da je bil bolj podoben bitju iz vsemirja kot zemljanom. Zaudarjal je po kislem zelju in, ker je bil rejec malih živali, tudi po živalski seči. Hamurabi se ni oziral na na Boga in ne na hudiča, kadar je šlo za dobrobit univerze. Na pozornico je stopil ta mož s tujega osončja tisto leto, ko so ameriške univerze zabredle v finančno krizo, ki je sledila politični krizi šestdesetih let, burki, ki so jo zaigrali dolgolasi in kosmati študentje bosih in nikdar umitih nog. Ker so kritizirali vsevprek, svojega lastnega programa pa niso imeli, je politična kriza minila kot je prišla, gmotna kriza pa je ostala in povzročila mnogo bolj resno in nevarno akademsko krizo, ko je število visokošolcev padlo tako kritično, da so morale visoke šole znižati svoj akademski standard, če so se hotele obdržati nad vodo. Samo z znižanim akademskim standardom so univerze lahko dobile dovolj novih študentov in z njimi nujno potrebno šolnino. Z napol praznimi predavalnicami bi pa zabredle v konkurz in bi morale za vedno zapreti svoja vrata. Zaradi »zdrave gospodarske politike« so morali tedaj tudi profesorji zatisniti eno in v mnogih slučajih tudi obe očesi, vsled česar je povprečni red zlezal s »C« na »B« in to kljub nižji inteligenčni zmogljivosti študentov. Tako se je v desetih letih dvestoletni učni sistem postavil kar trikrat na glavo. Do začetka šestdesetih let je bilo preveč študentov, da se je med njimi lahko izbiralo, in zaradi žaljivo nizkih plač premalo

akademsko izobraženih učnih moči. Visoke šole so nastavljale profesorje brez doktoratov in jih tudi za njih znanstveno delo niso vprašale. Kadar je profesor iskal službo, je dekan stal, profesor pa sedel in stavljal svoje zahteve. Univerze so lahko bile zadovoljne, če so profesorje sploh dobile. In da bi si jih uprava za stalno obdržala, denarja pa ni bilo, so jih podkupili z napredovanji. Mnogi akademsko nepodkovani in profesionalno nekompetentni profesorji so v tistih letih brez vsakega napora dosegli najvišjo akademsko službeno stopnjo in s svojo pomanjkljivo izobrazbo škodovali ugledu marsikatere univerze, ki je bila do tedaj na dobrem glasu.

Komaj deset let pozneje je bilo narobe, premalo visokošolcev in zaradi višjih plač preveč učnih moči, sami mladi sposobni profesorji z doktorati in z zavidanja vrednimi publikacijami, pripravljeni poučevati za polovično plačo. Toda visoke šole se starih učnih moči, ki jih je varovala pogodba in ki so imeli plačo za tri mlade, niso mgole znebiti.

Vočigled mladih tekmecev položaj starih brez doktorskih naslovov in brez publikacij kljub starostnim pravicam, ki jih je jamčila pogodba, ni bil zavidanja vreden. V zavesti, da so polovičarji, ki ne stojijo na trdnih akademskih tleh, temveč na peščini, kjer jim lahko vsako neznatno neurje spodmakne tla pod nogami, so stari ljubosumno čuvali svoje mehko oblazinjene stolčke, z licemersko vdanostjo trkali na Hamurabijeva vrata ter se na vse kriplje trudili zavreti napredovanje mladih tekmecev in jih sklatiti z lestve, po kateri so silili za njimi na vrh.

Zato tudi stremuh Unbehagen ni izbiral sredstev in na kar se da nesramen način ponujal svojim kolegom protiusluge. Da bi bil čim bolj gotov svoje zmage, se je približal tudi tistim kolegom, ki niso zaprosili za napredovanje in se pri tem še nekajkrat osmešil. Zadnjega, od starosti gluhega in pozabljivega profesorja Higginsa, ki se je menda rodil tisto leto, ko je rimski cesar Avgust odredil, da se zapiše ves svet in ki bi moral že pred dvajsetimi leti oditi v pokoj, je obiskal kar na njegovem domu.

Ko je izvedel, da bo kandidiral tudi Slanski, mladi nepristranski izredni profesor za francoske literature, v svojem idealizmu često ostrih, ranljivih besed, ki je vzel Caselliju kar štiri glasove, se je Unbehagen že videl z lovorjevim vencem na glavi. V resnici sta si Slanski in Caselli delila vsak po štiri glasove, Unbehagen pa je imel samo dva, Michelinega in Požganovega. Michele se je odločila zanj, ker je v resnici špekulirala na nje-

govo podporo pri napredovanju, Požgan pa zato, ker si s starokopitnim Casellijem nista bila na roko, Slanski pa se mu je zdel nekoliko preglasen, preveč zagnan in samosvoj. Zato je predlagal kolegom, naj bi najprej poskusili z Unbehagenom, če mu je že toliko za predstojniški stolček in če se Unbehagen ne bi obenesel, za naslednji rok izvolili Slanskega. Politično ozračje v oddelku je postalo tako napeto, da se je Slanskemu zazdelo vse skupaj neumno in je enostavno odstopil. Tedaj so pristaši Slanskega glasovali za Casellija, Požgan pa se je glasovanja zadržal. Ker je pozabljivi Higgins pozabil priti na sestanek in na volitve, je Unbehagen dobil samo dva glasova, Michelina in svojega.

Unbehagen, ki se je že videl na prestojniškem stolčku in z nogami na pisalni mizi, je z dolgim nosom zapustil volišče. Nekaj dni ga je bolela glava, trpel je na nespečnosti in bil je ob tek. Jemal je aspirin in spalni prašek. Med kolegi se nekaj tednov sploh ni prikazal. Kot pižmovka naglo je smuknil v svoje razrede in še hitreje iz njih. Po predavanjih se je trmasto zadrževal v svoji pisarni, ne več pri odprtih vratih in z nogami na pisalni mizi, ampak za zaprtimi vrati in z nogami lepo spodobno na tleh. Tisti, ki so ga obiskali, so povedali, da Unbehagen tudi New York Timesa nima več tako široko razgrnjenega pred seboj kot pred volitvami. Kadar mu je postalo med štirimi stenami dolgčas, je smuknil v peto nadstropje, kjer je imel prijatelja v zgodovinskem oddelku. Z njim je igral »chinese checkers« in tako vsaj za nekaj časa pozabil na svoj poraz.

Ingrid ga je tolažila po svojih ženskih močeh, čeprav je tudi ona rabila tolažbo, celo bolj kot on, kajti poraz je bil bolj njen kakor možev, ki v družini itak nikdar ni nosil hlač.

— Kar na predsedniške kandidate pomisli! Koliko truda vložijo! Koliko denarja potrošijo! In še zdravje stavijo na kocko, samo da bi prišli v Belo hišo, je rekla. — Ti pa nisi vložil nobenega truda, denarja tudi nisi izgubil, po časopisih te prav tako niso gonili ali obmetavali z gnilimi jajci, hemoide pa si imel že pred volitvami, je tolažila bolj sebe kakor moža. Preboleti poraza in ponižanja pa le ni mogla in ga je zato noč in dan podžigala k maščevanju.

Zagrenjen in nahujskan se je potem Unbehagen zares znesel nad svojimi kolegi in še pred naslednjim komitejevim sestankom stopil k Hamurabiju ter ga kot »literarni izvedenec« prepričal, da si razen Michele nihče v oddelku ni zaslužil napredovanja. S svojim obiskom pri starem koničastem koordinatorju je Unbehagen ubil tri muhe na en mah: maščeval se

je nad kolegi, prikupil se je Hamurabiju, kateremu je že vedno izkazoval pasjo vdanost, v oddelku pa si je obdržal monopol rednega profesorja, kajti v vsem oddelku sta bila samo on in Caselli redna profesorja, ki sta vsak na svojem koncu »svetila v neprodirno temo kot dva mogočna morska svetilnika«. Vsaj Unbehagen si je predstavljal, da je morski svetilnik, v resnici pa ni bil kaj več kot stara zaprašena petrolejka, okrog katere so frfotale večše v podobi Michele Bartoujeve, in če bi se pridružil institutu namesto pred štiridesetimi šele pred desetimi leti, ga niti sam Bog ne bi spravil višje od pomožnega profesorja.

Ker sta bila Požgan in Lynch prijatelja, je Požgan že naslednje jutro vedel, da mu je komite zavrnil prošnjo. Lynch je komaj čakal, da mu pove novico. Prišel je bolj zaradi Unbehagenovega neakademskega zadržanja kot zaradi novice same. Bilo mu je nerodno, da imajo v komiteju licemerca, ki mu ni dovolj ostro ugovarjal in ostale člane prepričal, da so Unbehagenovi kriteriji brez vsake profesionalne podlage.

Požgan je bil neprijetno presenečen in tega tudi ni prikri-val. Vse do tega trenutka je bil preričan, da bo napredovanje dobil.

Lynch je prišel k njemu v pisarno in govoril skoraj šepetaje, kajti stene v zgradbi so imele ušesa in to niti ne v prenesenem pomenu. Staro knjižnico so namreč kar z lesonitom predelili v majhne prostore, ki so jih določili profesorjem za pisarne. Skozi tanek lesonit pa je človek slišal tudi reči, ki ga niso zanimale in ne samo opravljanje kolegov in podobne zanimivosti.

— Ne boš dobil napredovanja, ker imaš v komiteju sovražnika, je rekel brez vsakega uvoda, čim je za seboj zaprl vrata.

Čim je Lynch omenil sovražnika, je Požgan precej vedel, koga ima prijatelj v mislih. Doslej je upal, da bo pokazal Unbehagen vsaj malo akademske časti, toda s častjo je bil ta figamož očitno skregan.

— Na jezik se je skliceval, je rekel Lynch. — Nemški jezik poučuješ, v nemškem jeziku bi moral pisateljvati.

— Takšna banalnost! je Požgan nejeverno zmajal z glavo.

— Ugovarjal sem mu, toda Unbehagen je gnal svoje in ostale člane razen Dombeka pridobil zase.

— Zavrnili te bodo s pripombo, naj napišeš kaj literarno kritičnega iz nemške literature ali v nemščini ustvariš kaj lastnega.

— Prvi nasvet je namestu in bi se ga zagotovo držal, če v priročniku ne bi stalo črno na belem, da komite upošteva tudi ustvarjalno delo, dokler spada v profesorjevo stroko. In jaz se navsezadnje ne pečam z botaniko ali z biokemijo, temveč pišem črtice in novele.

— To je tudi meni jasno, ne pa komiteju, ki je nasedel Unbehagenovim mahinacijam, da ne vidi razlike med jezikom in leposlovjem.

— Takšen nesmisel istovetiti jezik z literaturo! Sauerweinu in Fitzsimonsu se ne čudim, če sta mu nasedla. Ni prvič, da sta ustrelila kozla. Ne razumem pa, da je Unbehagen lahko prepričal dekana, ki je vendar pameten mož.

— Ko boš apeliral in branil svoje stališče, moraš predvsem dekana prepričati, da imaš prav ti in ne Unbehagen.

— Zakaj dekana?

— Če prepričaš dekana, si pridobiš tudi Fitzsimonsa in Sauerweina, ki brez dekanovega dovoljenja niti na stranišče ne gresta.

— Dekan je trd oreh. Požgan ni dvomil, da se je Unbehagen klatil pri Hamurabiju in pri dekanu in jima iznesel svoje kriterije, ki so njega in ostale kolege spravili ob napredovanje. In z dekanom, možem naglih misli in udarniških besed, je bilo težko voditi debate in ga prepričati drugače, če si je že enkrat ustvaril svoje mnenje. S premeteno besedno igro je dekan zrinil vsakega nasprotnika k steni in če se je še tam upiral, ga je z neizmernim užitkom in s klasičnim K. O. enostavno likvidiral.

Misel na dekana je bila za Požgana tembolj porazna, ker se dekan na književnost ni spoznal, imel Unbehagena za profesionalno zanesljivega in se je zato na njegove kriterije in njih razlago stoodstotno zanesel.

— Navsezadnje si dal Unbehagenu katero svojih črtic, je bolj rekel kot vprašal Lynch.

— Da. »Dolfine« sem mu dal in to s pripombo, da je prevod izredno šibek.

— Ne bi mu jih smel dati.

— Zakaj ne?! McGrath jih hvali in McGrath je navsezadnje kapaciteta v oddelku za angleško literaturo in še esejist povrh.

— Toda McGrath ni ne član komiteja za napredovanje in ne Hamurabijev podrepnik, se je zasmel Lynch. — Dekan je med posvetovanjem vprašal Unbehagena, kako sodi tvoje književno delo, pa mu je odvrnil, da ga ne prepriča.

— Sama zloba ga je.

— Zloba in zavist. Potrudi se, da dobiš kritike od slavistov!

— Kritike sem vendar predložil. Dva slovenista sta moje delo povoljno ocenila.

— Vem, toda omenjena slovenista sta begunca.

— Kaj zato!

— Unbehagen je namreč trdil, da na emigrantska književna dela in njih kritike ničesar ne da, ker emigranti svoje pisatelje povsem neopravičeno poveličujejo. Zato se komite na omenjene kritike ni oziral.

— V mojem slučaju, ki sem politično neopredeljen, bo prej narobe, se je nasmehnil Požgan. — Ampak kaj za vruga imajo emigranti opraviti z mojim napredovanjem! se je razjezil. — Unbehagenova trditev, da emigranti nadcenjujejo svoje begunske pisatelje, ni vredna resnega kritičnega pogovora. Če se člani komiteja na sloveniste ne zanesejo, naj pa se obrnejo na ameriške slaviste. Na ameriških vseučiliščih jih je dovolj, ki bi moja dela ocenili, če bi jih za to zaprosili.

— Le-to sem jim tudi jaz predlagal, a je Unbehagen menil, da komite za takšno potrato nima ne časa in ne denarja, češ da tvoja dela niso tako važna, da bi izgubljali čas z ocenami ali celo trošili denar zanje.

— Svinja! Ne razumem, da lahko tak človek sploh poučuje literaturo, se je razburjal Požgan. — Ni dovolj, da je poteptal v blato moj trud, tudi ob moje ocenjevalce se je moral spotakniti, čeprav imajo le-ti več v mezincu kot on v glavi.

— In ob vaš narod. Kaj pa je že slovenska literatura! je rekel. — Slovencev je tako malo, da se jih nikjer ne omenja.

— Kot da bi književnost zavisela od številčne moči kakšnega naroda! Požgan ni vedel, če bi se jezil ali smejal.

— Mnogi Američani niti ne vejo, v kateri državi Slovenci

živijo ali če so sploh na svetu. Mnogi pa jih zamenjuje s Slovaki, je trdil.

— Jaz nisem kriv, če so tako neumni.

— Samo da ne črhneš besedice o tem, kar sem ti zaupal. Člani komiteja smo zapriseženi k molku.

— Brez skrbi bodi!

— Le glej, da ne boš klonil! Če kloniš, s tem priznaš, da ima Unbehagen prav. Lynch ga je poučil, kako naj se pri prizivu vede. — Bodi stvaren! mu je naročal. — Če se razburiš ali celo zabredeš v osebne vode in komite na kakršenkoli način užališ, ničesar ne boš dosegel. Smehljati se moraš tudi potem, ko bi najraje škripal z zobmi in Unbehagenu pljunil v njegov hinavski obraz. Mirni živci, vljudnost in smehljaj na licih pomenijo pol zmage.

— Če bi moral zdaj pred komite, bi Unbehagenu zagotovo pljunil v obraz. Unbehagenova umazana igra me je preveč razburila, da bi se lahko obvladal.

— Do tačas, ko te bodo poklicali, se boš že pomiril.

— Upajmo.

Dva tedna pozneje so bili rezultati komiteja tudi uradno objavljeni. Ker se je marsikateri kandidat nad izidom preveč razburil, je bilo tisto leto zadnjič, da je dekan objavil napredovanja oziroma sporočil zavrnitve tekom semestra. Ne iz kakršnikoli zdravstvenih razlogov, temveč da se izogne nezaželenim obrazom, je Hamurabi odredil, da se rezultati objavijo šele v počitnicah, ko bodo profesorji bodisi na študijskem potovanju ali na letovanju, torej čim delj od njegove pisarne.

Nihče se ni razburil bolj kot Michele, ki je bila kljub svarilom — Unbehagen je bil zares na njeni strani, a komiteja ni pregovoril — trdno prepričana, da ji napredovanje letos ne bo ušlo. Ne samo da je bila neumorna sodelavka v komitejih, po svojem ne preveč skromnem mnenju se je imela za najboljšega učitelja na vsej šoli — Barley jo je v šali imenoval »non plus ultra pedagog« — torej nadpovprečna kar na dveh poljih, kar naj bi po njenih računih odtehtalo velik minus na literarno kritičnem polju. Že četrtrič zavrnjena je bila Michele tako ranjena, da se je zatekla k alkoholu. Žganja ni pila samo popoldan po predavanjih, ampak tudi ponoči. Kadar se je sredi noči zbudila in ni mogla zaspiti, je vstala, si nalila žganja in se potem prijetno omamljena vrnila v posteljo. Naslednjega jutra

je prišla na predavanje z glavobolom. Tiste tedne je bila duševno tako potrta in živčno tako razrvana, da je dvakrat pozabila priti na predavanje. Študentje so čakali nanjo četrte ure in ko je akademska četrt minila, so z radostjo zapustili razred. Na kraju je dobila visok krvni pritisk in morala poiskati zdravniško pomoč. Povrh jo je pekla zavist, ker je njen kolega McCormick, ki je poučeval primerjalno literaturo, dobil starostno pravico. Toda McCormicku starostne pravice niso mogli zanikati, ker je pravkar dobil doktorat. Duševno strta se je Michele baje celo pritožila pri rektorju in hotela iti k Hamurabiju, čeprav je koordinator ženske podcenjeval in jih zato povsod zastopaval.

Požgan se je jel temeljito pripravljati na priziv. Gradivo je zbiral v trdni veri, da bo izšel iz borbe kot zmagovalec. Zaenkrat mu komite še ni zadal smrtnega udarca. Niti orožja mu niso izbili iz rok. Samo v kot so ga porinili. Med prizivom pa bo porinil Unbehagena k zidu, ga razorožil in pred vsemi člani osramotil. In ko bodo dekan in ostali člani komiteja videli, kakšnega »literarnega izvedenca« so poslušali in kakšnega kozla so ustrelili, si bodo premislili in mu dali zaslužen napredovanje.

Nekaj dni pred prizivom mu je kolega dr. Topar, ki je bil že dvakrat v komiteju za napredovanje in imel izkušnje z dekanom, povedal, da se dekan ne bo pustil pregovoriti. Dekan je med vsemi člani najbolj pameten in premeten, ki tudi ve, da jezika in leposlovja ne smemo vreči v isti koš. Njegovemu napredovanju pa se bo kljub temu zoperstavil, kot se je doslej zoperstavil vsakemu profesorju, ki je zanj zaprosil, da prihrani institutu čim več denarja. Razen tega pa dekan ljubi besedno borbo in uživa, če lahko komu zagode.

Požgan kljub Toparjevemu opozorilu ni izgubil upanja in je marljivo zbiral material za svojo obrambo. Da ne bi česar pozabil, si je zapisal vsako misel, izpisal citate in misli iz vodilnih strokovnih revij ter poslušal nasvete kolegov literatov. Tri kolege v oddelku za angleški jezik in književnost je zaprosil za priporočilna pisma. Pisal je tudi nekaterim dekanom na vodilnih ameriških univerzah, jim razložil svoj problem, se zanimal za pogoje pri napredovanju na njihovih univerzah ter jih zaprosil za mnenje in nasvet.

Na priziv so ga poklicali v četrtek zvečer. V dekanovi pisarni so posedli okoli velike konferenčne mize, dekan in Požgan vsak na enem koncu, na levi Lynch, Dombek in antiglava Sauerwein, na desni Fitzsimons, Tarantino in Unbehagen. Zadnji tesno na dekanovi desnici.

Požgan se je odkašljaj, odprl mapo z materijalom, pogledal po prisotnih in povzel z jasnim za spoznanje nervoznim glasom:

— Gospodje, komite mi je zavrnil prošnjo za napredovanje, ker nisem priobčil nobenih literarno kritičnih člankov iz nemške literature, ki jo poučujem in ker tudi moje ustvarjalno delo ni napisano v nemškem, temveč v nekem drugem indoevropskem jeziku. Medtem ko se s prvo odločitvijo komiteja strinjam, bilo bi zares nenavadno, da bi profesor za nemško literaturo pisal literarnokritične članke o danski ali turški književnosti, čeprav tudi to ne bi bilo narobe, sploh če bi bil dotičnik Danec ali celo Turek. Toda zahtevati od slovenskega pisatelja, ki povrh živi v angleško govorečem svetu, da pisateljuje v nemškem jeziku, se mi zdi nesmiselno. Slovenec, ki bi pisal v nemškem jeziku, ne bi bil več slovenski temveč nemški pisatelj. Nemški pisatelj bi pa postal lahko šele potem, ko bi prej zatajil svojo narodnost in svojo mater, spremenil svojo osebnost, zatajil svoje bistvo in se za vse večne čase osramotil pred svojim narodom.

— Nimam namena primerjati mišljenje nekaterih članov tega komiteja z nazori določenih ljudi iz druge svetovne vojne, toda moje nedavne izkušnje so me spomnile na neko zgodbo, ki sem jo slišal v veliki vojni:

V Savinjski dolini v Sloveniji je med vojno živel kmet Anton Obrzel po imenu. Kmalu po okupaciji so ga na njegovem domu obiskali nacisti in mu rekli: »Herr Oberschnell, pri pregledovanju vašega rodovnika smo odkrili, da je vaš stari oče prišel na Štajersko s Porenja in da se je pisal Oberschnell. To pomeni, da ste tudi vi Nmec in da se tudi v vaših žilah pretaka plemenita nemška kri.«

»Vem, da se je moj stari oče priselil v Savinjsko dolino s Porenja, da je bil Nmec in da se je pisal Oberschnell, toda jaz nisem Nmec temveč Slovenec«, je odvrnil kmet.

»Svojih prednikov in svoje krvi vendar ne boste zatajili«, so trmoglavili nacisti.

»Nimam kaj tajiti, gospodje! Moj ded je poročil slovensko dekle. Tudi moj oče si je vzel Slovenko. Slovenka je moja žena, slovenske narodnosti so moji otroci.«

Toda nacisti niso popustili. »Če boste vztrajali pri svoji zmotni trditvi, vam bomo zaplenili kmetijo, vas in vašo družino pa preselili na vzhod«, so rekli in ga grdo gledali.

»Krivico mi delate, gospodje!« se je branil kmetiš. »Konj

ni osel, pes ni maček. Tudi jaz ne morem zatajiti svoje rase«, je zmajal Obrzel z glavo in žalostno prestrašeno gledal nasilneže.

Nacisti so dali kmetu tri dni časa v premislek in ker je le-ta ostal zvest svojemu srcu in svojemu narodu, so mu zaplenili kmetijo, mu vzeli polja in gozdove, govedo, konje in psa ter ga z družino vred preselili v globoko Rusijo.

— Gospodje, če je ta preprosti slovenski kmet lahko vedel, kaj je čast in imel srce na pravem mestu, kolikor bolj se mora to pričakovati od slovenskega izobraženca in literata. Zato vaše zahteve, da bi pisal v nemščini, tudi jaz ne morem izpolniti, kot je ni mogel izpolniti Obrzel, da bi se ponemčil. Kar so takrat storili nacisti, sem razumel, kajti od fanatikov človek ne more pričakovati ne treznosti in ne srčne kulture, toda v našem slučaju ne gre za ljudi s predsodki, temveč za akademske izobražence in svobodne ljudi.

Požgan ni opazil, da so se profesorji vznemirili in se nemirno presedli. Fitzsimons je celo zabobnal s prsti po mizi. Tarantino in dekan sta se pa pomenljivo spogledala. Samo Unbehagen je ostal brezbrizen in se napravil, kot da ne bi razumel (navsezadnje zares ni) Požganovih misli. Sedel je poleg dekana varno in vdano kot pes poleg svojega gospodarja.

Žal cenjeni komite pri pretresanju mojega slučaja ni šel stvari do dna. Spregledal je jedro, prezrl bistvo pisateljevega dejanja in nehanja, ker se ni potrudil živeti se v dušo ustvarjalca, ki lahko ravna samo tako in ne drugače, če hoče ustvariti kaj resnega in vrednega. V književnosti gre za več, za mnogo več kot samo za jezik. Jezik je sploh stranskega pomena. Pisatelj ima svoje moralne, etične in estetične probleme, ki so daleč nad jezikom. Jezik, ki ga imate v mislih vi, istovetimo z narodnostjo in ne z literaturo. Narodnost je sicer važen, ni pa edini problem. Metafizičnih vprašanj se niti ne maram dotakniti. Pisateljevati ni lahko. Ustvarjalno delo zahteva ogromne napore. Nemški pisatelj Robert Musil pravi, da je pisati romane težje kakor vladati. Zakaj? Zato ker vsaka umetnost zahteva neobhodno čisto in absolutno resnico. Resna literatura ne prenese niti najmanjšega pretvarjanja in izmaličevanja, ničesar, kar je za lase privlečeno. Prav vse, kar ni naravno in logično, kar ne odgovarja resnici, umetnost neusmiljeno zavrže.

Vsak pisatelj živi v določenem geografskem okolju, opisuje določene dogodke in gradi določene značaje, med katerimi živi. Štefanu Zweigu je v tujini tako zelo manjkalo domače okolje, da je izvršil samomor.

Moje ustvarjalno delo zajema dva različna svetova, polpreteklega domačega in sodobnega zdomskega. V obeh miljejih opisujem predvsem slovenskega človeka, ljudi, ki sem jih v življenju spoznal, se z njimi veselil in žalostil, stradal in trpel, delil radost in bol ter prenašal poniževanje in zapostavljanje. Vsi moji junaki govorijo med seboj slovensko, v Ameriki tudi angleško, na noben način pa nemško. Kakšni značaji naj bi bili moji slovenski junaki bodi doma ali pa v tujini, ki bi govorili nemško, si ne morem predstavljati in jih zato tudi ne morem opisati. Če bi se mi posrečilo iz nemogočega skovati mogoče, bi me slovenski literarni svet kljub temu zavrgel, nemški me pa zaradi jezika še ne bi sprejel. Komite mi pa narekuje prav to, samo zato ker poučujem nemško književnost.

Ameriški pedagogi so že zmeraj delali to napako, da so enačili literaturo z jezikom (verjetno zato, ker imajo težave s tujimi jeziki), gradili nepotrebne zapreke in umetno ustvarjali nepremostljive prepade, ki samo škodujejo pouku španske, ruske, francoske in drugih literatur in omejujejo razgledanost ameriške študirajoče mladine. Istovetenje jezika in književnosti je v tej deželi nasplošno razširjeno in to kljub temu da se v zadnjih letih toliko razpravlja in piše o nujnosti interdisciplinarnih tečajev, ker specializiranje ni prineslo zaželenih rezultatov: namesto da bi z visokih šol odhajali v svet široko razgledani akademski izobraženci, podkovani v svobodnih humanističnih naukih, producirajo univerze samo še duhovno omejene ter v svoj ozki svet zaprte izvedence, ki imajo svojo stroko resda v mezincu, ostali svet pa je zanje v temi. In če je dandanes nujno kombinirati razne vede in ustvariti interdisciplinarne kurze, politične vede in ekonomijo, literaturo in politiko, psihologijo in literaturo i. dr., koliko bolj enostavno bi bilo potem zblížati razne nacionalne literature, jih primerjati in se iz njih učiti.

Ne rečem, da Nemci v mojih delih ne bi igrali svojo žalostno vlogo, predvsem SS-ovci in gestapovci, ki so mučili naše ljudi. Moj Jud Weinstein govori med vojno tudi nemško, dviga desnico in pozdravlja po nacistično ter se dere »Sieg Heil!«, ker se oportunist boji za svojo judovsko kožo, kar je logično in zato tudi razumljivo. Če bi pa med okupacijo govoril angleško ali rusko, da bi s tem izzival okupatorje, bi le-to bilo gotovo neresnično in zato smešno. Moji nemškutarji in madžaroni pa v slovenske stavke prav radi mečejo nemške oziroma madžarske besede. Slovenski priseljenec Matjašec govori sicer spačeno angleščino, a zelo rad angleži, predvsem pred novimi begunci, ker se hoče postaviti s svojim znanjem tujega jezika. Če

bi pa govoril nemško, potem več ne bi bil moj junak, ampak pokveka in spačenec brez življenja.

Res je, da se v svetovni literaturi najdejo pisatelji, ki niso pisali v svojem materinskem jeziku. Conrad na primer. Toda Conrad je prišel v Anglijo, ko mu je bilo komaj enaindvajset let, dovolj mlad, da se je priučil novega jezika, ki ga je pozneje tudi genialno obvladal. Poročil pa je tudi Angležinjo in živel v novi domovini skoraj dvajset let, preden je izdal svoje prvo delo. Pisal je vsekakor angleško in ne v nekem tretjem jeziku...

— Toda Conrad ni bil profesor za nemško literaturo, je menil dekan zbudljivo.

— In če bi bil in bi pisal nemško ali bi bil zaradi tega boljši pisatelj? se Požgan ni dal ugnati.

— Naj pripomnim, da Conrad ni opisoval ne Poljakov in ne Angležev, temveč mornarje, pustolovce in druge svetovne popotnike, ki so si povsod na svetu podobni in zato govorijo isti jezik. Conradov milje je odprti svet, je predvsem širno in svobodno morje, po katerem je plul in ki ga opisujejo vsi narodi, vsak sicer v svojem jeziku toda na isti način.

Drug klasičen primer je Franc Kafka, vrh sodobne svetovne literature. Kafka je bil Jud, ki je živel v Pragi, imel za prijatelje predvsem Čehe, pisal pa je v nemškem jeziku. Če bi se rodil generacijo pozneje, torej v ČSR in ne v stari Monarhiji, bi verjetno pisal v češčini. V tem slučaju bi bil Kafka češki ne pa nemški pisatelj. Zaradi drugega jezika, v katerem bi pisal, bi bil vendar še isti Franc ali František Kafka, opisovalec modernega človeka v stiski. Njegov Gregor Samsa ima slovansko ime. Njegov junak k sploh nima imena, temveč le začetnico. Oba govorita nemško, a bi prav tako lahko govorila češko ali katerikoli drugi evropski jezik, pa nas prav nič ne bi motilo, kajti Kafkovi junaki ne živijo v nemškem ali v češkem svetu, temveč v lastnem Kafkovem svetu odtujenosti, so občečloveški in zato last vsega človeštva. Moji junaki pa živijo v določenem geografskem svetu, spadajo k določenemu narodu, vsled česar morajo imeti določeno narodnost in govoriti določeni jezik.

Teoretično bi tudi jaz lahko pisal nemško, ker jezik obvladam. Če bi živel v Nemčiji, če bi opisoval nemške ljudi in če bi imel srečo, da bi našel nemškega založnika, ki bi moje delo natisnil in izdal. Vse to je seveda gola špekulacija brez vsake realne podlage.

Dvomim pa, da bi nemškega čitatelja zanimali slovenski

ljudje v domovini ali v Ameriki. Tega bi se zavedal tudi vsak nemški založnik in zato mojega dela ne bi založil. Navsezadnje morajo tudi založniki živeti. (Založniki niso dobrodelno društvo, da bi tiskali knjige, ki nikogar ne zanimajo, samo zato ker tako narekuje nekemu profesorju slovenske narodnosti komite za napredovanje, ker je le-ta profesor slučajno profesor za nemško literaturo in želi dobiti napredovanje)(*).

Četudi bi lahko ustregel komiteju in dobil založnika v Nemčiji, ki bi izdal moja dela v nemškem jeziku, bodi da bi jih sam prevedel v nemščino ali jih pustil prevesti, bi bil le-to popolnoma navaden prevod. Prevod pa ni ustvarjanje, temveč obrt, ki zanjo na nobeni univerzi ne dajejo napredovanja. Ali ni tudi to dokaz, da literature in jezika ne smemo enačiti? se je Požgan ozrl po članih komiteja.

Zato vas dejstvo, da pišem svoja dela v slovenskem, nemško literaturo pa poučujem v nemškem jeziku, ne bi smelo motiti. Nasprotno, moje udejstvovanje v dveh evropskih literarnih jezikih, izmed katerih spada eden v germansko drugi pa v slovansko jezikovno skupino, nudi velike prednosti, ki mojim študentom lahko samo koristijo in jim širijo duhovno obzorje, ker jim prikažem nemško književnost tudi s slovanske perspektive in ne samo iz nemške ali ameriške.

Ljudje smo povsod enaki, katerikoli jezik govorimo. Vsako človeško srce na svetu zna ljubiti in sovražiti, prezirati in občudovati, trpeti in biti srečno bodi špansko, srbsko ali finsko. Prav zato se ne smemo ozirati na jezik, kajti jezik ni srce, je le najlepše in najplemenitejše orodje, ki ga je Stvarnik podaril človeku, dokler ga uporabljamo v plemenite namene. Z jezikom izpove pesnik svoja čustva, z njim nas obogati mislec s svojo modrostjo. Brez jezika lahko izrazijo svoja čustva in svoje ideje samo komponisti, slikarji in kiparji. Jaz pa se ne izraža upodobljajoče ali tonalno temveč z besedo. Toda če ne bi bil pisatelj, ampak slikar ali kipar, bi se vi zanimali za moje stvaritve ali za čopič, s katerim bi slikal, ali dleto in kladivo, ki bi z njima klesal kamen? V literaturi vas pa moti orodje. Edini jezik, ki je v književnosti zares važen, ni materinski, temveč literarni jezik: bogat, sočen, jedrnat, prepričljiv, očarujoč, pojoč, barvit... Samo ta lahko odločilno vpliva na kakovost vsakega književnega dela.

Če se komite na ocene slovenistov, ki sem jih predložil, ne more zanesti, — mogoče je prišlo komu na misel, da emigranti

(*) Le-to je bila Požganova trenutna misel, ki pa jo komiteju ni naglas povedal.

nadcenjujejo svoje pisatelje — so vam moja dela na razpolago, da jih lahko pošljete na katerokoli vodilno ameriško univerzo in jih pustite oceniti. Če ameriški slavisti moja dela zavrnejo, potem si napredovanja nisem zaslužil. Mislim, da je s profesionalnega stališča le-to edina pravilna rešitev, kako spraviti moj pereči problem pod streho.

— Če zna nekdo pisati romane, s tem še ni povedano, da zna tudi poučevati literaturo, se je nepričakovano oglasil anti-glava Sauerwein in se nadvse pametno ozrl po kolegih.

— Gospod kolega, s svojo pripombo menda nočete reči, da sem si pribarantal svoj doktorat na živinskem sejmu ali ga zadel v loteriji, je rekel Požgan pikro zasmehljivo in bil Sauerweinu za njegovo nespametno pripombo hvaležen.

— Pri kom pa ste vi pustili graditi svojo hišo, če ne pri gradbeniku? (Požgan se je nehote spomnil na Unbehagenčino stranišče v spalnici).

— Zame je še vedno najboljši tisti inženir, ki sam izdela načrt, sam zgradi stroj in sam na njem producira. Ali za literate ne velja isto? Tega mnenja je bil tudi naš komite, sicer pred leti ne bil dal napredovanja profesorju Reaganu za njegove pesmi.

— Že, že, toda profesor Reagan predava angleško literaturo in piše tudi svoje pesmice v angleškem jeziku, se je zdajci oglasil Fitzsimons in si šel z roko čez plešo.

— Nikjer ni zapisano, da bi profesor Reagan s pomočjo svojih liričnih pesmi, ki so slučajno zložene v istem jeziku, v katerem predava literaturo, lahko bolj uspešno razlagal in analiziral novele in črtice kot jaz, ki pišem novele in črtice.

— To pomeni, da bi tudi vi lahko poučevali angleško literaturo, je pripomnil dekan.

— Zakaj ne! In to celo v petih jezikih! se je zasmel Požgan. — Pet let sem študiral literaturo, premler literarno teorijo in literarno zgodovino in vem, da simbolisti niso doma samo v francoski in romantiki samo v nemški književnosti. Da pa poučujemo literaturo tudi v prevodu, le-to ve tudi kolega Unbehagen, ki predava nemško literaturo tudi v angleškem in ne samo v nemškem jeziku, v angleškem celo raje kot v nemškem... je usekal Požgan, kajti bilo je splošno znano, da je Unbehagen v angleščini močnejši kot v nemščini. Angleščina je sicer kot nemščina germanski jezik, a nemški le ni in če

nekateri profesorji v našem oddelku za tuje jezike sprejmejo angleščino kot predavalni jezik, bi po vsej logiki morali, vsaj kar se tiče ustvarjanja, sprejeti tudi druge manj popularne jezike.

Morda pa je slovenščina komu trn v peti, ker je jezik majhnega naroda in zato nepopularna. Takšno mišljenje je provincialno, nevredno resnega akademskega izobraženca. Popularnost še ni kultura, naše vseučilišče pa si je zadalo za nalogo seznaniti študente s celotnim spektrumom človeške kulture, v katerega spadajo tudi majhni narodi. Povrh slovenščina ni niti osamljen jezik kot so recimo finščina, ali madžarščina, temveč jezik, ki ga do neke mere razumejo vsi Slovani. Ibsen ni bil Francoz, Cankar ne Nemeč, Reymont ne Američan, Andrič ne Rus. Vsi omenjeni književniki so bili sinovi majhnih narodov, ustvarili pa so velika trajna dela, ki služijo tudi velikim narodom in bogatijo celotno človekovo kulturno dediščino. Končno je samo Bog vedel, zakaj je ustvaril poleg velikih rib tudi majhne. Prav gotovo ne samo za to, da bi bile velikim v hrano. Žal imam vtis, da bi odpadli vsi predsodki tisti trenutek, ko bi izdal svoje delo v angleškem prevodu, čeprav ne poučujem angleško temveč nemško literaturo, ne glede na to, da je prevod vse drugo kot ustvarjanje, je končal Požgan ves razgret.

Dekan je vprašal člane komiteja, če imajo kakšna vprašanja in ker se nihče ni oglasil, je Požgan zapustil konferenčno sobo.

Mesec dni pozneje mu je dekan sporočil, da je komite zavrnil njegov priziv iz istega razloga kot njegovo prošnjo za napredovanje, da naj pisateljuje v nemškem jeziku, v katerem poučuje literaturo.

Leto in dan pozneje so komedijo ponovili. Več sreče je tokrat imela Michele, ki si je v komiteju nabobnala kar štiri prijatelje, torej absolutno večino, ki so v zasmeh celotnega profsorskega zbora glasovali za njeno napredovanje, čeprav niti vrstice ni priobčila. Napredovanje je sprejela za tri referate. Enega med njimi je imela v Quebec City, kjer se je potegovala za recesionistično politiko francoskih Kanadčanov in za samostojni Quebec. Kaj je imelo njeno nacionalistično hujskanje opraviti s francosko literaturo in z znanstveno kritičnim delom, tega tudi komite ni vedel.

Požganu so dali napredovanje šele tretje leto, potem ko je priobčil dva literarnokritična članka iz nemške literature.

Naj pripomnim, da se Požgan že pol življenja peča s pisa-

teljevanjem, ki je njegov konjiček, za omenjena članka pa je rabil samo šest tednov. Toda le-to za Hamurabija ni bilo važno. Njega so zanimale samo institutove finance in zdrava gospodarska politika, ki je tudi na Požganov račun prištedil denar.

Tisto leto bi moral iti Unbehagen v pokoj, a ga je Hamurabi zadržal kljub visoki plači rednega profesorja, s katero bi lahko zdrževal dva mlada začetnika. Toda Unbehagen je bil Hamurabijev zaupnik, plačali pa so ga študentje iz svoje šolnine. Če si je Hamurabi lahko dvajset let na njihov račun privoščil gluhega Higginsa, zakaj si ne bi lahko privoščil tudi Unbehagena...

Fairfield, 26. avgusta 1977

fašistoidnost navidezne morale v javorškovih »nevarnih razmerjih« ali primer značilnega sodobnega družbenega vedenja

Lev Detela

»Vse je grozljivo. Vse je zadušljivo. Vse ropota. Vse brni. Vse neprijetno šumi. Dušimo se v lastni civilizaciji.«

S takimi in podobni besedami, položenimi na usta *Voltaire*-rovega »Kandida«, »dotolče« Jože Javoršek v delu »Nevarna razmerja« (Založba Obzorja, Maribor 1978) naše stoletje in njegove sodobnike. Predvsem pa seveda tiste ljudi povojnega slovenskega pisanja, ki so vanj prinesli nove razsežnosti, a so za Javorška kot tudi za spomenik, ki za njim stoji, namreč za *Josipa Vidmarja*, očitno »brez tretje razsežnosti«.

Javoršek »dotolče« *Vitomila Zupana* in *Dušana Pirjevca* in *Tarasa Kermaunerja*, kot je baje Vitomil Zupan v polzasrtih obdobjih svoje mladosti »v ringu do smrti dotolkel nekega črnca« (»Nevarna razmerja«, stran 11).

Toda jih s tem, ko jih »dotolče«, tudi potolče?

Za svojo ne preveč daljnovidno razmejitev s kritičnimi in novodobnimi deli slovenskega pisanja si je Javoršek izbral posebno metodo. Spominjala bi naj na trike kakega hudičevega advokata, zapeljivca in prešuštnika, katerega namen je prav v zavajanju, zaslepljevanju in očitni demagogiji. *Choderlos de Laclos* je že leta 1782 v »*Liaisons dangereuses*« pokazal ta zanimivi življenski način, ki je od tedaj našel pot v kabinete najrazličnejših političnih pisarn vseh svetá, največ pa seveda v delavnice tistih, ki ga najbolj rabijo: v kabinete tajnih policij najrazličnejših obarvanosti in demoničnih stopenj. Javoršek se dela, kot da skuša pogledati resnici v oči in povedati njeno pravo ime. Ustvariti hoče namreč vtis posebno poštenega in pravilnega pisanja. Pri tem pa je vseeno tak, kot junaki iz

Laclosovega romana v pismih, namreč kot *vicomte de Valmont*, ki trdi, da so vsi ljudje »enako hudobni in slabi, vendar svojih slabih poželjivosti ne znajo uresničiti, ker so preveč navezani na moralistično tradicijo, katere se bojijo«. Javoršek je res »junak« iz »Nevarnih razmerij«, namreč tisti vzvišeni izbranec, ki časti in živi filozofijo moralističnega nihilizma. Tako kot zapeljivec iz 18. stoletja, se tudi Javoršek zateka k aristokratski intrigi. Seveda ostaja tak način »sredi novodobne socialistične stvarnosti 20. stoletja« več kot samoprevara, vendar naš slovenski ne-aristokrat vseeno ne odneha. Vsem »slabim novim literarnim načinom«, ki za »najmanjši« (stran. 26) evropski narod niso primerni in so zahodnjaški, je treba po vsej sili zmešati štrene, podstaviti nogo, jih totalno onemogočiti — in če ne drugače, s pištolo v roki. Umetnost zapeljevanja pri Laclosu deflorira samo rosno devištvo. Javoršek pa gre seveda dalje. Skupaj s svojimi lažnimi kneginjami skuša deflorirati slovensko literarno tradicijo in njen novodobni presuk v nove možno-
sti pisanja.

Način, ki ga pri tem poslu uporablja, je dokaj shematičen, enostaven in precej monoton. Avtor ostaja namreč stalno na površju in nikoli ne seže v »tretjo dimenzijo«, ki jo tako ljubi plemenitost njegovega velikega učitelja Josipa Vidmarja. A o tem pozneje, ker je nad oblaki naše majhnosti.

V primeri z živahnostjo in večsmernostjo besedišč novih slovenskih avtorjev *Petra Božiča*, *Rudija Šeliga*, *Lojzeta Kovačiča*, *Dominika Smoleta*, *Daneta Zajca*, *Gregorja Strniša*, *Vena Tauferja*, *Tomaža Šalamuna*, *Francija Zagoričnika* in drugih, a tudi »starega zvodnika in zapeljivca« *Edvarda Kocbeka*, je Javorškov tekst začuda žurnalistično površen, enosmeren in tekstovno reven. Kot v glavi kakega poželjivca, gre tudi pri Javoršku skoraj vedno samo za eno in isto. To pa je za 484 strani papirja, ki baje vse prenese, vseeno preveč.

Seveda vsa stvar ni tako enostavna. Javoršek sicer hoče vedno eno in isto. A ne od kake aristokratske lepote, čeprav so mu celo kneginje na razpolago. Ne, Javoršek zahteva to eno in isto od celotne slovenske literature, pri tem pa se celo dela, kot da gre za posebno zanosno patriotično, socialistično in duhovno plemenito dejanje. Seveda so mu pri tem posiljevanju pri roki različni preizkušeni rekviziti, ki jih tako dobro poznamo že iz ropotarnice fašistične ideologije in različnih drugih fašistoidnih manifestacij, pa naj se imenujejo tako ali drugače. Zanimivo je, da Javoršek posebno ljubi jasnost, tovarštvo, seks, a tudi dekadenco in smrt. S smrtjo se srečamo skoraj na vsaki

strani, ob tem pa ne moremo prav nič zato, da nas istočasno pošlje tudi v posteljo k svojim nekoliko banalno neparfumiranim lepoticam.

Če bi bili nekoliko hudobni, bi mogli našemu piscu očitati kar precejšnjo mero »fašistoidne romantike«, čeprav vemo, da »apokaliptična vizija razpada in uboja« ni izključna specialiteta fašistične življenske vizije. V kontekstu Javorškovega pisanja pa je fašistoidna usmerjenost več kot prisotna. Podlost posebne vrste je kljub problematičnosti Zupanovega življenja in kljub polnosti Zupanovega pisanja način Javorškovega obračuna s tem osamljenim novatorjem slovenske literature.

»Kako žal mi je, da te niso ubili!« — ve povedati o njem že na nesrečni strani 13, ki po Kocbekovem jasnem tržaškem manifestu še enkrat nehote pove resnico o medvojni in povojni komunistični sodni morali.

Javorškov Zupan: »Pred menoj... je bilo suho in sloko bitje z izrazitim obrazom ljubljanskega fičfiriča, ki pa je bilo poleg vsega okronano še z nizkim čelom. Ukaz: "Streljaj v nizko čelo!" se mi je plahutaje podil po glavi...« (»Nevarna razmerja«, str. 13). Vitomil Zupan se v Javorškovi knjigi pojavi kot grozljiv fašistoiden demon, ki ubija in pogublja ljudi. »Kakšen reven hudodelec!« (Stran 47). Je namreč slovenski hudodelec — in torej nikakršen internacionalen *Hitler* ali *Mussolini* daljnosežnih možnosti. Tu se Javoršek prav gotovo ujema z Josipom Vidmarjem, ki v eseju »*O kmetištvu in našem imperializmu*« (»Dnevnik«, Mladinska knjiga, Ljubljana 1968) med drugim določno govori o slovenskem nacionalizmu, ki je zanj defenziven, saj »nikogar ne ogroža in nikogar ne napada« (»Dnevnik«, str. 51). Zato bi moral biti Zupanov »fašizem« po isti Vidmarjevi logiki v integralnem nasprotju z agresivno ekspanzivnostjo kakega tujerodnega črnega mogotca. Kljub temu je v Javorškovem pričevanju prav Zupan mojster agresivnih svinarij, črnih maš ljudomrzništva, brezsmiselnega streljanja iz brzostrelke, hudodelec, ki bi »zaslužil plinsko celico«, na kar bi ga v ZDA verjetno, kot zvemo na strani 46, tudi obsodili.

Zdaj torej vemo, kdo je ta Zupan, ki je istočasno nesrečni literarni zvodnik slovenske mladine!

»Zakaj ga niso ustrelili?« To vprašanje zasleduje Javorška vedno znova in znova. Če mu je že toliko na tem nesrečnem obračunu in kaznovanju, zakaj ne opravi sam, plemenit in izkušen kot je, »zamorskega« posla?!

Uboj, smrt in seks so poleg spletkarjenja in jadikovanja

glavni krogi Javorškove miselne ujetosti, kot se kaže v »Nevarnih razmerjih«.

O fašistični literaturi in njenih protagonistih še niso veliko razpravljali. Ob koncu druge svetovne vojne je politični fašizem doživel odločilen poraz — in zelo malo je verjetno, da bo iz tega poraza še mogel kdajkolj uspešno vstati. Ideološko se fašizem ni nikoli tako zakoreninil v literarnem podjetju, kot je to uspelo komunizmu, ki je v nasprotju s precej stihijskim fašizmom vezan na jasno določeno »znanstveno«, oziroma filozofsko teorijo, na marksizem. Fašizem je rasel in rase iz nezadovoljnih posameznikov. Zanimivo je, da tudi ti odklanjajo stare življenske načine, diskreditirano vedenje meščanske družbe, plutokratski kapitalizem. *Pierre Drieu La Rochelle*, eden vodilnih predstavnikov francoskega duhovnega fašizma in nika kor ne nepomemben pisatelj, je nedvoumno zapisal: »Nova fašistična stranka bo proti vsem, proti monarhistom, proti radikalom in proti komunistom... Pritegovala bo tiste pogumne, ki danes stoje na izgubljenih položajih na skrajni levi in desnici...«. Po mnenju *Luciena Rebateta* je fašizem »popolnoma realističen, ker vidi človeka takega, kot v resnici je!« Izjave tega in drugih francoskih »duhovnih fašistov« doživje svoj ideološki vrh — če temu fenomenu sploh smemo tako reči — v tezi *Maurica Barrèsa* o nacionalni energiji (»L'energie nationale«) kot rešiteljici iz kriz in propadov. Ta fašistična zadržanost živi do leta 1945 v tezah o novem evropskem in svetovnem redu močnih in zdravih narodov, a tudi v želji po »fašističnem komunizmu«, kar je postalo leta 1944, leto dni pred njegovim samomorom, odločilna samoprevara *Drieua La Rochella*. Estetski vrh doživi fašizem predvsem v francoski literaturi, pri *Montherlantu* in njegovih psihološko utemeljenih pesimističnih kritikah meščanske ujetosti v lastnih patologijah in socialnih zankah, v *Célinovih* klofutah meščanski sitosti in asocialni kugi smrdljivega »dna«, v *Drieujevih* egocentričnih romanih, pri pesniku *Brasillachu* in filozofu *Gentilu* — in začuda — mnogo manj pri Nemcih s šibkim možatim domačijstvom kakega *Hannsa Johsta* ali *Moritza Jahna* in samo na obrobju v kompliciranem večsmer nem svetu samosvojega vojaka *Ernsta Jüngerja*. Malo pomemben je tudi drugod, pri Špancih, Italijanih, in z izjemo napačno ovrednotenih *Ezre Pounda* in *Knuta Hamsuna* pri »zahodnih demokratih«. Slovenci, kljub določeni komunistični propagandi, pravega »duhovnega fašizma« sploh ne poznamo in tudi nismo poznali. Takoimenovana »fašistična literatura slovenske emigracije«, oziroma medvojnega »belogardizma«, je zgolj varianta slovenskih pretežno katoliških tradicionalističnih in konservativnih smeri, takoimenovanega domačijstva, katerega vidni pobudnik

je *Tine Debeljak*, a tudi izrazitejših modernejših presukov kakęga *Rude Jurčeca* s pomembnimi spomini, ki so gotovo daleč bolj novatorski kot tisti, ki jih objavlja Josip Vidmar. Pravi fašizem se ni dobro utrdil niti v hrvaški medvojni literaturi, zakaj po vojni usmrčeni *Mile Budak* ni bil pisatelj ideološkega fašizma, temveč psihološko utemeljenih analiz vaše skupnosti.

Morda smo Slovenci res preveč poniglavi, zlasti med intelektualnimi sloji. O nietzschejanskem nadčloveku ni ne duha ne sluha. Zato ga Javoršek s spretno premeno prevare gradi v demoničnem Zupanu kot biološko-vitalističnem izvoru vsega zla. Zapisal sem premena, zakaj »nadčlovek« je pravzaprav izmišljeni protagonist »Nevarnih razmerij«. Torej tisti daljni Choderlos de Laclos avtor prvih »Nevarnih razmerij«, tajnik *orleanskega vojvode*, ki je v francoski revoluciji leta 1789 igral dokaj čudno vlogo. Kakšno? Koristoljubnega intriganta, ki se je v času, ko je vse gorelo, skušal polastiti prestola svojega bratranca *Ludvika XVI*. V boju za oblast so mu prišla prav vsa sredstva. Pisatelj Laclos je organiziral za vojvodo prekocuške ljudske revolte. V javnih hišah, igralnicah, kavarnah in parkih je ščuval ljudi k demonstracijam in delil na plakatih natisnjene pamflete. Laclos in vojvoda sta mrtva, intriga pa še vedno živi. Vidimo, kako muči Josipa Vidmarja, ki »koristoljubje sveta« v svojih dnevnikih večkrat omenja. Muči pa tudi užaljenega Jožeta Javorška, ki zlobe sveta nikoli ne pozabi. Tudi tedaj, ko je udarec priletel po pravici, misli, da ga ni zaslužil, čeprav je smrtonosno izzival. In ko sam udari, trdi, da so udarili drugi.

Ali ni to resnični fašizem? Tak, kot ga poznamo iz njegovega klasičnega obdobja, še bolj pa tak, kot se kaže v času svojega postopnega razpada! Zakaj tudi po letu 1945 »duhovni fašizem« kljub političnemu porazu ni dokončno usahnil. Utopija moči in zdravja, jasnosti, tovarštva, poguma, boja proti dekadenci in propadu, poveličevanja junaške smrti, živi zlasti v francoski literaturi naprej. *Raymond Abellio*, *Jean Raspail* in na jugu Angole ob koncu svojega življenja leta 1977 bivajoči občudovalec protikomunističnih gverilcev *Dominique de Roux* so samo tri imena tega duhovnega nadaljevanja, ki pa je v primeri s tradicionalnim fašizmom bolj nihilistično, cinično in agresivno.

Tudi Javorškov agresivni spis »Nevarna razmerja« se bolj kot na klasična Laclosova »razmerja« naslanja na besni obračun *Louisa-Ferdinanda Céline* z »ničvrednim židovstvom«. Kot Céline v »*Bagatelles pour un Massacre*« masakrira Javoršek na brezobziren, neanalitičen, zgolj emocionalno napihljen način

svoje nasprotnike, uboge »židke« *Zupana, Pirjevca, Kermaunerja, Bratka Krefta* in druge. Se je učil pri kakem »fašistoidnem ideologu«? Ali pa samo pri Josipu Vidmarju, zakaj vsi ti Javorškovi sovražniki so istočasno tudi Vidmarjevi sovražniki! Kakšno naključje! In kot pri Célinu in mnogih drugih fašistoidnih pisateljih, je tudi pri Javoršku sovrašтво, oziroma bes, glavni motor celotnega pisanja. Joj, kakšno naključje!

Javoršek je seveda predvsem »junak«. V kontekstu, sredi katerega se nahaja, pomeni to, da je »partizan«. Medtem ko je okrog njega vse gnilo in dekadentno, ko vse propada in poka, ko je pisateljstvo dokončno odpovedalo, se on bori za tisti »prav«, za katerega se je nekoč boril z nepravimi partizanskimi prijatelji Zupanom, Pirjevcem in podobnimi. Seveda ne z Bratkom Kreftom, ker je ta med vojno bojazljivo pobegnil v Rim, po vojni pa se ni več znašel, temveč uprizarja nekakšne morbidne skrivalnice (morda v načinu zvitega levičarja *Berta Brechta*), a Javoršek jim ne gre na lim. Ne! On strga krinko z obraza nečednosti. On secira tisto, kar že smrdi iz dežele Kranjske čez ves svet, do Rima in »velikih možganov« Buenos Airesa, on secira tisto, kar je najlepše secirati: živega mrliča!

Predvsem pa je zdravnik! Namreč zdravnik tiste vrste, ki z gorjačo trešči po slovenskih intelektualcih, ki so »krenili na desno« (kot Josip Vidmar?), in seveda po mladih piscih, ki so se »spremenili v opice« (»*Samotni jezdec*«, str. 122, itd). V tem boju je Jože Javoršek popolnoma sam, brez prijateljev, zakaj vsi so ga izdali. Je »zadnji partizan«. Spremlja ga kvečjemu kot siva eminenca modra pojava Josipa Vidmarja, ki premišlja o življenju in smrti in ubogega Javorška »uporablja« kot svojo podaljšano roko v boju zoper »dekadenco žužkov in črvov«. Morda citirata *Goetheja* (Vidmar ga zna na izust), morda načrtujeta lepšo bodočnost slovenskemu pisanju, ki ga bosta dokončno obvarovala pred »kugo zahodnega dekadentnega sveta«, v pravilni »slovenski narodni socialistično samoupravni usmerjenosti«, čeprav sta — in to se razume samo po sebi — »svetovljana«! A pravilna svetovljana. Vidmar v tem smislu citira Goethejeve pomisleke o *Schillerju* in njegovem »filozofizmu«, Javoršek pa svojega »velikega francoskega prijatelja« in verjetno »pravilnega hudodelca« *Geneta*!

Javoršek mora za vsako ceno nekaj rešiti! Očistiti! Dokončno popraviti! Očistil bi seveda posebno rad tudi jezik, saj je prepričan, da ga mlajši pisatelji sploh več ne poznajo (Tu se vendar ujema s svojimi zakletimi sovražniki »PIČEVCI«!). Sicer pa v logiki ni Javorškova moč. Njegova moč je namreč v

sekiri. Z besom seka pohištvo slovenske žalostne duhovnosti na koščke in prakoščke, da kar diši po prhljivem prahu.

Za Javorška je posebno značilno, da velikih duhovnih sprememb, ki so v zadnjih dveh desetletjih zajele svet in tudi Slovenijo, sploh ne razume. Pojem »zakaj« mu je tuj. Če ga zapiše, je to zgolj retorična figura, ki naj useka med ničvredno sodrgo, kot se spodobi. Njegove figure (zakaj več ljudje v Javorškovih spisih niso) ostajajo čudno blede, popolnoma na robu. Celo tam, kjer je velik specialist, pri ženskah, je silovito deklamativno retoričen. Poplava njegovih besedi pa ne ustvari ničesar pomembnega in posebnega, ne zaobkroži nikakršne ženske skrivnosti, ena si je podobna drugi kot jajce jajcu. To pa tudi pomeni, da jih kot oseb iz mesa in krvi pred nami sploh ni. So le retorične figure, ki obkrožajo podobo velikega junaka: »Samotnega jezdeca«, ki so ga vsi izdali. Vsi so tudi krivi. Zelo krivi. Tu je verjetno še ohranjen ostanek Javorškovega »krščanstva«, saj se v »Nevarnih razmerjih« ponosno označi celo za »krščanskega socialista«, ki je v primeri s Kocbekom napravil silovit razvoj navzgor, medtem ko je Kocbek zdrčal navzdol, po hierarhični lestvici in duhovno. Tudi Kocbek je kriv. Vsakdo je za nekaj kriv. Samo Javoršek ne. Kocbek ga je zapeljal. Uničil je njegovega sina. Pirjevec je zapeljal slovensko intelektualno mladino in se povrhu celo izpridil. Kermauner je navaden čvekač z očmi kot čebela, ki vidijo preveč in zato ničesar ne vidijo. Zupan je hudodelec in malovreden pisatelj. Javoršku ni všeč. Vendar nikoli utemeljeno ne zvemo, zakaj je temu tako. Morda zato, ker mu je hudodelsko izpregel neko ne preveč plemenito ljubico! Samo Javoršek je svetnik in »Samotni jezece«, kot se spodobi.

V resnici je celotna Javorškova igra z osebami in njihovimi »zločini« in »krivdami« preračunana »metapolitična špekulacija«. Javoršek je ustregel določenim ne posebno bistroidnim družbenim mehanizmom, ki zelo radi vidijo, kako negativno je današnje slovensko, in svetovno duhovno stanje. Zato je tudi najbolje, da se na slovenskem kulturnem prostoru duhovna stvarnost drugače vrti, kot to zahteva veda o kroženju Zemlje okoli Sonca. Ti zakriti in zakrinski mehanizmi so namreč sami Sonce, zato je vsakršno dodatno določilo odveč. Naloga zakritega mehanizma je ena sama: netiti prepire in prepirčke, razdvajati kulturne tokove in osamljati posameznike in celotno slovensko kulturo. Zakaj vse je nevarno in vse smrdi! In zato je treba streljati! In konec!

Predstavnik novega francoskega fašizma Raymond Abellio

skuša prav tako po svoje odrešiti dekadentni sodobni svet. Novi duhovni fašizem seveda ni več tako bojevit kot nekdanji. Je cinično pesimističen in dokaj resigniran. Starega so v literaturi večinoma začrtovali kultivirani gospodje iz boljših šol, na primer vzvišeni Montherlant. Stari fašistični duhovni način je bil bolj urejen, današnji je nervozen in živčen. Morda to začudi, a je istočasno resnica. Starejši »duhovni fašizem« je bil bolj gosposki in večinoma manj radikalen. Čeprav je prostaško divjal proti združeni levici, inteligenci progresivnih usmerjenosti in židovstvu, je bil v udarcih do »gnile meščanske družbe« dokaj zadržan. Hitler je sicer za obdobje po vojni napovedoval obračun z »gnilim plutokratizmom«, a do vsega tega seveda ni več prišlo. Novi duhovni fašizem pa ni pozabil na te obračune. Obračunava z ameriškim plutokratizmom in sovjetskim boljše-vizmom, ki ogrožata Evropo in svet. Ostanki desnih literarnih usmerjenosti iščejo pomoči pri *Nietzschejevi* nihilistični filozofiji volje in moči. Utopija novega čistega sveta ostaja stara sanja fašizma. V delu »*La Fosse de Babel*« (1962) kaže Abellio združeno elito pravičnežev, ki kuje novi boljši svet in sestoji iz fašistov, idealističnih komunistov, krščanskih reformatorjev in tehnokratov. Ti načrtujejo »absolutno strukturo« novega in pravičnega, kateri se ne bo mogla upreti nobena druga sila.

Sploh je zanimivo, da desna duhovna špekulacija kliče na pomoč večkrat tiste, ki so ji bili do sedaj smrtni sovražniki. Poiskati si jih zna na skrajni levici, tam kjer smrdi po smodniku in kjer stalno treskajo bombe pravičnosti.

Umrli de Roux je leta 1977 izdal roman »*Cinquième Empire*«, ki je eden vrhov današnje evropske desne usmerjenosti, o kateri nihče rad ne govori, čeprav dejansko obstoji — in to predvsem v romanskem svetu. Za de Rouxa se je zgodovina približala svojemu koncu. Na razpadu starega doživljamo lastni konec. Usoda in zgodovina sta se združili. Čim prej vse zatone, tem prej pride »Peto kraljestvo«. To je naša rana in naše upanje. De Roux, občudovalec *portugalskih generalov v Afriki*, *de Gaulla* in *maršala Tuhačevskega*, velikega »prijatelja Evrope«, ki ga je *Stalin* dal ubiti, čuti dekadentni kaos, ki ga obkroža. Zato udari kot junak in pade v ognju groze.

Tudi Jean Raspail, avtor v Ameriki znanega dela »*Le Camp des Saints*« udari, da bi premagal poplavo kuge, ki nas je zajela. Delo je fantastično in utopično hkrati. A tudi politično resnično. Nekakšna gnusna smrdljivost, nekakšna nepridiprava snov, se kot kuga vali nad dobri stari svet, da bi ga dokončno uničila. Zadnji vitezi, katerih človeško vodilo postaja zvestoba

do groba najvišjim junakom in vojakom, lojalno padajo. Bodo padli vsi? In dokončno propadli?

Bo padel tudi Javoršek? Sedaj, ko so ga smrtno obkrožili zakleti hudodelci? Zupan, pokojni Pirjevec, katerega truplo je municiozno razčetril, blebetalasti Kermauner (ki pravzaprav sploh ni pomemben, kajne, Javoršek?)?

Javoršek je človek elite, ki poseduje posebno moralo, ki ji pravimo nadmorala. Ta je prosto po Nietzscheju izven dobrega in zla. Svoje nasprotnike opazuje Javoršek, kot da bi bili živali v borilnici življenja. Tu in tam jim natrese, tem žužkom, zastrupljene hrane, da v mukah in bolečinah pravilno crkvajo. Javoršek stoji izven borilnice in se smeji. In kriči. In grozi! Se smeji iz razočaranja in obupa? Je tudi sam zadet? Po krivici zadet? Zakaj nam vseh teh svojih bolečin ne razloži mirno in objektivno?

Javoršek se vede kot razočaran nihilistični romantik. Ne kaže nasprotnikov in njihovih značilnosti, ne kaže življenja in svetá, temveč edino samega sebe. Svet in nasprotniki so mu le pripomočki, na katerih gradi svojo negativno vizijo »razčlovečenega slovenskega sveta«. Nikoli ne vpraša, kaj ga je morda tako razčlovečilo. Nikoli ne pokliče na odgovornost tistih ki so o tem svetu v zadnjih desetletjih dejansko politično in gospodarsko odločali. Zanj so zgolj nesrečni slovenski pisatelji edini kriterij bivanja in tudi edina možna pot iz zagate. Kaj ni tu nekoliko pretiral? Pisatelj ni bil niti v pedagoškem 19. stoletju motor gibanja, temveč edino in predvsem seizmograf. In to je, v dokaj drugačnih in dokaj razvejanih in kompliciranih družbenih in duhovnih okoliščinah, ostal tudi danes. To bi Javoršek končno moral vedeti. Ker tega očitno ne ve, je njegov protestni spis zgolj natolcevanje, žlobudranje ne preveč izbranih in bistrih besedi in udarjanje v prazno.

Tu se njegov pisateljski način nehote ali hote dotika tistega duhovnega območja, ki smo ga zaobkrožili kot pesimistični nihilizem. Blizu pa je istočasno tudi vsem fašistoidnim oblikam mišljenja. Čeprav se v svetu in na Slovenskem o fašizmu veliko govori, pa ga vseeno zelo slabo poznamo. Celotni splet, ki ga pojmuje kot fašizem, je že sam po sebi psihološko nekaj zloveščega, obtežen je z obtožnicami in procesi, obsodbami in usmrčenji, demonično zlo samo po sebi, zato pač, kot mislimo, zadostuje, da izrečemo besedo »fašist« in zadeva je že razrešena. A temu ni tako. Literature o teorijah fašizma skorajda ni, njegovi nesrečni pisateljski protagonisti so izginili v temi pozab-

ljenja ali pa so obdani s peklenko svetlobo onostranskega podzemlja, zato ne razmišljamo o njih. Na slovenskem prostoru ni niti v dobi medvojnega »fašizma« izšlo nič bistvenega in važnega iz delavnic višjih oblik »duhovnega fašizma«. V vseka-kor zanimivi Slovenčevi knjižnici, ki ji po vojni ni sledilo nič tematsko enakovrednega, so izhajali različni svetovni in domači romani, tudi taki, ki so govorili o herojskih knezih in svetosti domače zemlje. A to je še premalo, da bi lahko zakoličilo po-jem »fašistična literatura«. Tudi v Zbornikih zimske pomoči lahko opazujemo protikomunistični klerikalizem in domačijski realizem — a prav ničesar enkratno fašističnega. Torej je ta desni pojav pri nas zares — kljub vsem ugovorom — prava »tabula rasa«. In kljub temu — in morda celo zato tem bolj — tak potop in pomor!

Večina raziskovalcev fašizma išče njegov izvor pri Nietzsche-jem vitalističnem nihilizmu, a tudi pri Gentilovem amorali-zmu. Eden nemških fašističnih vzvodov je bil gotovo *Moeller van den Bruck* s svojo mistično vizijo na novo vstalega »Tret-jega Rajha« slavnih Karolingov in Hohenstaufov, v katero se je mešal tudi sen o slavnih germanskih poganskih dejanjih in dobi boljše vere, kot je izvotljeno in gnilo krščanstvo. Utopija novih absolutnih in čistih kraljestev pod vodstvom močnih in čistih izbrancev je naletela na odmev pri tistih, ki so sovražili razvoj, ki se je začel z zlomom fevdalizma v francoski revolu-ciji leta 1789 in končal z nemško-avstrijskim porazom kot »srednjeevropsko katastrofo« leta 1918. V Franciji, Belgiji, Špa-niji, na Poljskem, v Romuniji, na Madžarskem in celo v Angliji je našel »elitarne izbrance«, ki so ga posnemali. V nasprotju z marksizmom, ki v svoji končni viziji jasno vidi brezrazredno družbo sredi odmirajoče države, si fašizem želi posebno močno in posebno čisto državo kot »absolutno strukturo« in tudi »ab-solutno kontrolo« človeškega bivanja, katerega usoda mora biti v posebno posvečenih rokah močnih izbrancev. Ob tem pa se fašizem prav tako požvižga na takoimenovane razrede in skupi-ne in išče neko mistično narodno oziroma privržensko občestvo vseh, ki gore v ognju nove nadčloveške čiste in blažene svetosti, ki bo enkrat za vselej pregnala s sveta nered in nemir. Ja, tudi fašizem je za mir. Za popoln mir in popolno, sveto in čisto disciplino. Kdor se tej novi čistosti ne pokorava, pa bo zadel ob neizprosni zakon nadčloveške volje in moči. Ta zakon pri-naša vizijo absolutnega, popolno strukturo, novo vero demon-ske blaženosti v pripadnosti skupnosti novega sveta, jasnost in tovarštvo, a tudi udarce in smrt, če mu ne slediš. Ker je pro-jekt absoluten, so tudi kazni absolutne, zakaj tretje poti v fa-

šizmu ni. To kar nudi, to kar ima in to kar da, se imenuje močno življenje in neizprosna smrt.

Malraux je nekoč definiral fašizem kot spoj energije in pesimizma. Energija sprosti eksemplarične udarce, pesimizem rodi nihilistično kritiziranje, oboje da spev amoralističnega besa in samopašnosti.

Javoršek se je v svoji novi knjigi »Nevarna razmerja« na zelo jasen način nevarno približal temu spevu besa in samopašnosti. Obračun, ki ga je uprizoril, je namreč neutemeljen, zgolj emocionalno prikrojen v dekorativne namene: v kultno stiliziranje lastne figure izbranstva, ki pa je, kot smo videli, dokaj problematično. Kot kak negativni *Malaparte* biča Javoršek človeški propad, vendar tokrat ne kot bedo celotnega italijanskega naroda, temveč zgolj kot bedo svojih privatnih interesov, svojo malomeščansko slovensko bedo: Javorškovo bedo. Zato pa je njegovo dejanje etično neutemeljeno in vsaj dokaj problematično.

Javoršek svoje zasebne interese bistveno stilizira, patetizira in seveda — kako bi bilo mogoče drugače — »ritualizira«. Politični utrip časa pri Javoršku ne doživi nikakršne korenite sociološke, ekonomske in kulturnopolitične analize. Vedno znova ga poveže s svojo zasebno stisko, ki pa je predstavljena le kot izpostavljenost zločinu drugih. Javoršek namreč nikoli ne vidi svojih lastnih napak in slabosti: za vse so krivi vedno in edino drugi, predvsem tisti drugi, ki so se sami znašli v stiski in izpostavljenosti in se zato ne morejo braniti. Javoršek ravna po preizkušenem pravilu klasičnega tirana — morilca. Morilec ni kriv, ker je ubil žrtev; žrtev je sama kriva, saj je poniglava, podla in bistveno hudodelska: žrtev je morilec, medtem ko je morilec plemenita krepost, ki je zaradi hudodelstva drugih v bistvu velika žrtev. Javoršek politiko, trpljenje drugih, življenje naroda uporablja zgolj kot »material« pri »estetiziranju« »hudodelstva časa«. Čeprav, kot smo že mogli omeniti, pri tem ni bleščeč stilist in bistroidni esteta, je njegova osnovna taktična poteza dovolj »perverzna«, da jo lahko primerjamo s početjem drugače bistveno bolj virtuoznega italijanskega futurista in pristaša fašizma *Marinettija*. Znani nemški literarni teoretik in filozof *Walter Benjamin* je pri *Marinettiju* zasledil hedonistično-uživaški estetski princip, ki »uničevanje drugih in človeštva doživi kot estetski užitek prve vrste«.

Eden osnovnih problemov, ki zaposlujejo tako Javorška kot tudi njegovega akademskega zaščitnika Josipa Vidmarja, je gotovo takoimenovani boj za položaje. V eseju »*O univerzi življe-*

nja« (objavljenem v zbirki »Dnevniki«) ga Josip Vidmar dokaj hitro omeni, čeprav skuša ostati do tega pojava »vzvišen«: »In bilo je zanimivo, poučno in celo človeško pretresljivo gledati oblikovanje in življenje ujetniške hierarhije, med katero je tekel nenehen boj za položaje«. O tem boju pripoveduje »izven vseh strasti in položajev« — trdno na absolutnem položaju slovenskega reakcionarnega provincializma stoječi Josip Vidmar hitro tudi sledeče: »Ostali pa so na svojih mestih samo tisti, ki so bili pripravljeni na klečeplaštvo, na nepoštenost in ki so bili dovolj spretni v bojih, kakršnim se na svojih mestih niso mogli izogniti. Okrog njih je teklo nenehno spletkarjenje, klevetanje, izpodkopavanje in neizprosno tekmovanje njihovih najbližjih med seboj in celo zoper lastne pokrovitelje, na katerih mesta je stalno pretendirala truma ljudi, spet pripravljenih na vsakršno izdajo in lopovščino.«

Tako kot pri Vidmarju sta »izdaja« in »lopovščina«, oziroma »hudodelstvo«, važna Javorškova kriterija demoralizacije drugačnega posameznika. Oba jih namreč morata inkriminirati, da se lahko vzpneta v nietzschejansko utopijo »vzišenosti nad dobrim in zlom«. Komandanti in voditelji ju nadvse zanimajo. Vidmarja zanimajo že na začetku življenske poti, v ruskem ujetništvu v prvi svetovni vojni: »Eni so se zavedali začasnosti našega tedanjega življenja in so si zaradi tega prikrojili mnenje, da je človeku v takem položaju dovoljeno vse in da mu bo po vrnitvi v normalno življenje tako in tako vse pozabljeno in izbrisano. Drugi pa so bili kratkomalo ljudje, ki so vedeli, da se je treba v vsakem položaju in povsod uveljaviti, in to za vsako ceno, brez ozira na karkoli. To so bili svojevrstni življenski fanatiki, verniki koristi in uspeha, ljudje brez pomislekov in brez vesti.«

Čeprav je Vidmar iznad te »moralne podlosti«, jo vendar uporabi v svojo korist, a tako, da ostane »nevidna« za svet. Tudi Vidmar namreč sodi v kategorijo izrazitih karieristov posebno nevarnega tipa, ki napetosti v družbi izkoristijo tako, da jih v senci nadvse potentnih vladajočih sil »vrže navzgor«, v »resnično izbranstvo«.

Dokaj bolj čustveno upogljivi Javoršek seveda ne obvlada te igre »nevidnega« v senci »močnega« v »vidno izbranstvo« dovolj dobro, zato ostaja čustveno razvrzan v spodnjem delu velike, a votle hierarhične stavbe boja za položaj in oblast. Javoršek sicer lahko koraka kot oproda v senci vse časti uživajočega akademskega zaščitnika Vidmarja, a se ne more nikoli povzpeti na njegovo mesto. Ne more nevidno rasti iz sence maršalske

moči, katero je, na predlog iz oblastnikove okolice po vzorcu velikih maršalov časa, *Stalina*, *Göringa*, *Petaina*, njegov zaščitnik sam zgodovinsko zakoličil. Čeprav Vidmar nikoli noče postati tekmeč oblastnikov, ga homatije bivanja bistveno vznemirjajo: »Spet začudeno opazovanje šole življenja: boj za položaje in podobno.« (esej »O jesenskih sanjah«). Kot mračnega Drieua La Rochella maršal Petain, zanima tudi Vidmarja — in z njim Jožeta Javorška, ta Vidmarjev mehanični vzvod k nižjim plastem človeškega življenja, tja k »majhnim primerkom človeških družb in s tem slepega, brutalnega človeškega pehanja za boljši košček kruha« (Vidmar, »O jesenskih sanjah«), napetelinjeni »maršalat«, vendar maršalat psihološko in optično delno drugačne vrste, a nič manj problematičen.

Tako Vidmar kot tudi Javoršek vesta, da je napad najboljše sredstvo, da razorožiš nasprotnika. Tu sledita problematični varianti nietzschejanskega darwinizma o boju za moč in moralno čistost, etično utemeljeno avtoriteto, »izbranstvo«. V eseju »O "kulturni revoluciji"« nekritično citira Vidmar bistveno fašistoidno *Leninovo* izjavo, ki se glasi: »...Dandanes ne smeš nikogar pobožati, sicer ti odgrizne roko. Biti je treba po glavah, neusmiljeno biti, čeprav smo po svoji veri nasprotniki slehernega nasilja nad ljudmi«. Predstavnik francoske nove filozofije *André Glucksmann* ob takih *Leninovih* izjavah nedvoumno pristavlja, da »dobra vera« prav nič ne pomaga, če ni dejansko prisotna, njena odsotnost pa rodi fašistoidna koncentracijska taborišča, policijsko prisilo in izkoriščanje človeka po človeku.

Nekateri Vidmarjevi estetski nazori, na primer tisti o modernem slikarstvu, o krizi sodobne literature, o nepravilnem vedenju inteligence in mladine, so skoraj identični z mnenjem, ki so ga o duhovnem življenju razširjali najreakcionarnejši literarni teoretiki in ideologi v Hitlerjevi Nemčiji in ponekod drugod v Evropi, npr. v Španiji, ali pa v nazadnjaških predelih Južne Amerike. Tako kot Hitler ali Mussolini morata tudi Javoršek in Vidmar na njunem sicer majhnem in ozkem, a tem bolj gospodovalno upravljanem življenskem področju neprestano čistiti in popravljati: »In prav je, če je to življenje v redu, če je snažno, če je lepo, če ga ravnamo in popravljamo in čistimo ne oziraje se na prihodnji trenutek ali na jutri« (*Vidmar*, »*Navigare necesse*«). Ko čistita in zdravita, seveda istočasno tudi gradita. Namreč pisatelje in publiciste »po svoji volji« in v smislu ohranjanja »nevidnih hierarhičnih privilegijev«, ki so za kulturno delujočega v resnici usodno vidni in vseprisotni. V Združenih državah Amerike v emigraciji živeči pisatelj *Mirko*

Javornik je Vidmarjevo manipulativno intrigantstvo dobro demaskiral že leta 1944, ko je citiral Vidmarjeve besede: »Jaz sem pripravljen, biti vam vodnik. Pripravljen sem zaradi tega, ker bi vas bilo škoda, če ne bi šli po pravilni poti... Ker sami še ne razlikujete svobode od nesvobode, je neogibno potrebno, da vam vsako večjo stvar, ki jo napišete, kdo pregleda... Če bova shajala tako, kakor bi jaz rad, boste na boljšem tudi glede dohodkov...« (*Javornik*, »*Pero in čas II*«, 1980, str. 500, 501 itd.). Kot vodnik, cenzor, krvnik in dobitnik istočasno se je Josip Vidmar skušal polastiti različnih pisateljev. Pri upornem Mirku Javorniku mu to ni uspelo. Na imeniten način pa je »pojazel« in pregazil Jožeta Javorška potem, ko le-ta ni več mogel estetsko slediti radikalnejšim literarnim svetovom Vitomila Zupana in svetovljansko utemeljeni literarni teoriji Dušana Pirjevca. Uporabil ga je za svoje čiščenje duhovne situacije »pri enem najmanjših narodov v Evropi«, ki ga Javoršek-ne da bi o tej smešnosti pretiranega in nerealnega nacionalističnega pogleda več govorili — nekajkrat v »Nevarnih razmerjih« (npr. na str. 26) označuje za »najmanjši narod v Evropi«. Javoršek, ki je v kratki sekundi slovenske literarne zgodovine posedoval možnost, da postane vidni predstavnik nove slovenske kritične literarne generacije (ko je nastopil s satiričnima dramama »*Kriminalna zgodba*« — 1955 — in predvsem »*Povečevalno steklo*« — 1956), je to možnost zelo hitro zamudil. Seveda tudi zaradi svoje emocionalne razdražljivosti in psihološke frustracije ob soočanju z intelektualno mnogo bolj razgibanimi Zupanom, Pirjevcem, Kermaunerjem ali Kocbekom. Ni čudno, da so ti dokaj nekonvencionalni — in zato neprimerno bolj zanimivi pisci-hudo nevsječ Vidmarjevi konservativno-konvencionalni literarni usmerjenosti. In zato tudi tembolj Jožetu Javoršku in njegovemu sporu »z vsemi«. (»*Samotni jezdec*«, str. 234). Tu Javoršek seveda ni popolnoma natančen. Čeprav je sprt z »vsemi«, ni sprt z deformacijami ustaljenega slovenskega političnega sistema, predvsem pa ni sprt s tistim, ki je njegov visoki akademski zaščitnik in stoji »izven vseh in vsega«. Za Javorška je posebno tragično nedokazano dejstvo, »kako se nekateri Slovenci napejajo, da bi čim krepkeje pljuvali na človeka, ki ima mogoče najlepšo biografijo v slovenski zgodovini. In premišljujem, da nikomur ne morem prepričljivo dokazati vzrokov za najrazličnejše spore, ki izvirajo iz različnega pojmovanja kulture... Kako si Pupilija Ferkeverk na vse kriplje prizadeva, da bi postala predsednica Slovenske akademije znanosti in umetnosti.« (Javoršek, »*Samotni jezdec*«, str. 65). Tisti, ki je že v nesmrtnosti Olimpa nad vsem in vsemi, neomadeževan s »strastjo življenja«, »z gnusnim prerivanjem za položaje in položajčke«, z »bojem

za moč in oblast«, s tem gomazenjem trivialnih človeških črvov, živi visoko življenje, kot ga je doumel iz zgodovinske anekdote o velikih političnih učiteljih in voditeljih. In spet smo zato pri pomembnih maršalih tega stoletja klanja in krvi. Avtoritativni paternalizem, ki veje iz vseh Vidmarjevih dejanj in nehanj, so namreč politično zakoličili mnogi, med njimi tudi maršal Francije Henri Philippe Petain, ki je leta 1940 naloge nove, s Hitlerjevim Tretjim Rajhom povezane francoske države in njenega najpravičnejšega vedenja takole definiral: »Paternalizem je nacionalen v zunanji politiki, hierarhičen v notranji, usklajen in nadzorovan v svojem gospodarstvu in povrh vsega socialen v svojem duhu«. Čeprav so Petaina 1945 zaradi kolaboracije z Nemčijo obsodili na smrt in potem pomilostili, je tisti, katerega je njegov režim leta 1940 prav tako v odsotnosti obsodil na smrt, namreč general de Gaulle, prevzel vsa poveljstva Petainova oblastniško — manipulativna načela, razen povezave z »življenjsko nujnostjo«, z Nemčijo, ki se je medtem seveda zadušila v ognju in krvi, ki ju je sama spočela. Paternalizem je postal model za najrazličnejše politično obarvane načine družbenega vedenja od Azije in Evrope do Afrike in Južne Amerike. Seveda je, kot reakcionarno-konservativen manipulativni način oblastniškega upravljanja človeka s človekom vseč tudi tistemu, ki stoji na »najvišjem klinu slovenske duhovne lestvice«. Še posebno zato, ker ne more ne pred porotniki trenutnega slovenskega naroda in ne pred zgodovino dokazati, zakaj in na podlagi katerih vidnejših umotvorov je priplezal tako visoko. In če ni krit z lastnim »ingeniumom«, se moramo vprašati, kateri paternalizem ga je preko vseh zaslužnih pognal tja gori nad oblake, da ga sploh več ne vidimo in ne slišimo?!

Javoršek ve, kaj piše, ko se »kritično« sooča s tistimi, ki jih ne more stilizirati v mogoče najlepšo biografijo v slovenski zgodovini:

Primer Vitomil Zupan v Javorškovi polemiki: »Pazil si le na svojo rit..., zraven pa kurcal vse na levo, desno, spredaj in zadaj. Smiliš se mi!... Ti si eden glavnih krivcev za dekadenco (!) slovenskega intelektualstva... Tvoja čista literatura je podeželski odsev Ferdinanda Célinea..., kdo pa Ferdinand Céline je in kakšno je njegovo mesto v francoski, zlasti pa v svetovni literaturi, natanko vemo. («Nevarna razmerja«, str. 20).

»Tvoj svet je bil anacionalen, apolitičen, hkrati pa docela nečloveški.« («Nevarna razmerja«, str. 20).

»...V bistvu si vse ljudi globoko mrzil... Osnovni namen te-

ga delovanja je bil: bitje, s katerim si imel opravka, spravi na kolena... Ponižati v prasico ter mu stokrat jasno in glasno izreči, da je prasica.« (»Nevarna razmerja«, str. 35).

»Zmeraj me je, na primer, presunilo, kako si mrzil otroke... Če sva jih srečala na cesti, si zaregljal nad njimi z napol blaznim besom, rekoč, da jih boš natrl kot uši, spremenil v čobodro, jih z glavami med seboj obtreskal, da bo kri kar špricala...« (»Nevarna razmerja«, str. 36).

Primer Dušan Pirjevec v Javorškovi polemiki:

»Spet je udarilo na dan isto, kar je udarjalo pri Zupanu, le da pri Pirjevcu v večjem obsegu in hkrati z njegovimi zgodovinskimi zaslugami: cinizem in podcenjevanje človeka kot človeka. Popolna slepota za sleherno obliko humanizma. Nobe ne pomisli na kakršnokoli možnost človečanstva v času revolucionarnega boja.« (»Nevarna razmerja«, str. 68).

»...Docela je bil podoben *Saint-Justu*: isti vročni pogled, ista notranja vnema, ki se je strastno risala tudi na zunaj.« (»Nevarna razmerja«, str. 42).

»...Tako kakor *Saint-Just* je gledal ljudstvo v luči filozofije, sam pa ga ni znal in ni mogel odkriti kot konkretno silo, kot zavestno moč, ker je deloval v abstrakciji.« (»Nevarna razmerja«, str. 43).

»Dušan Pirjevec... je bil tudi avtor čudnih partizanskih zastranitev ali, kakor bi lahko rekli z izrazom, ki je že v navadi: levih ekscesov...« (»Nevarna razmerja«, str. 66).

Primer Edvard Kocbek v Javorškovi polemiki:

»Res je sicer, da se je (v partizanih) nekajkrat ojunčil in javno izjecljal nekakšne protestne stavke, resnici na ljubo pa naj bo povedano, da so bili ti stavki podobni otročjemu blebetanju. Na primer, če kdo v pravljici sreča leva pa mu pravi: "Ti si pa hud kajne? Saj me boš požrl, kajne?" In nato zbeži.« (»Nevarna razmerja«, str. 70-71).

»Če sem v partizanih gledal Kocbeka, kadar je govoril na mitingu ali se motal med množico kot visok predstavnik politike, nikdar nisem mogel razumeti, zakaj mu taka vloga tako godi. Sprehajal se je, kot bi imel mitro na glavi in škofovsko palico v roki, kot bi bil ogrnjen v dolg zlat nebeški plašč.« (»Nevarna razmerja«, str. 113).

»Z grozo sem opazil, da je Edvard Kocbek, tedaj še podpredsednik prezidija LRS in velmožiček čudne slave, v bistvu v popolnem sporu z Revolucijo. O Kocbeku-partizanu ni bilo več ne duha ne sluha. O vsem tem bi bilo treba "znanstveno" pisati, bila bi klinična študija "o prehajanju intelektualcev z

revolucionarnih pozicij v nazadnjaške"«. («Nevarna razmerja«, str. 175).

»Kocbek je pač nove vrste divji petelin, ki na jutranji veji poje hvalnice samemu sebi in svojemu svetu, zato sploh ne sliši, kaj se okrog njega dogaja...« («Nevarna razmerja«, str. 387).

»...Je pač čisto navadna metafizična kislica... Ljudi ne priteguje zavoljo svoje filozofije (ki je nenavadna mešanica oziroma zbirke raznih eksistencializmov), k njemu hodijo poslušat počó obredno melodijo ideološkega tenorja v abstraktni operi...« («Nevarna razmerja«, str. 388).

»Kocbek je spet pravi Kocbek postal šele takrat, ko je moral zapustiti politično polje zaradi svoje knjige *STRAH IN POGUM*. Od takrat naprej se je legalno spreminjal v pomembno negativno silo na Slovenskem.« («Nevarna razmerja«, str. 389).

Primer Boris Pahor in Kocbek: »...Si diverzantsko imel z (Kocbekom) diverzantski intervju, v katerem si mu nalašč postavljaj provokativna politična vprašanja v stilu ameriških časnikarjev, ki so v službi CIE. Postavljaj si mu vprašanja o nekaterih najbolj kočljivih trenutkih naše polpretekle zgodovine ter ga zavajaj, da jo je prikazoval v izkrivljeni obliki in se slepil s tabo v nepopisnem sovraštvu do usodnih trenutkov našega partizanstva in s tem tudi v nepopisni laži.« («Nevarna razmerja«, str. 396-397).

»Že nekoč sem izjavil, da bi bilo treba v Trstu postaviti spomenik Neumnosti. Nanj bi bilo treba, na žalost, vklesati tudi tvoje ime...« («Nevarna razmerja«, str. 395).

»Kako si propadel! Zlobni (in dobro poučeni) jeziki govorijo, da si propadel v matematičnem razmerju s podporo, ki si jo od Ljudske republike Slovenije dobival po svojem prihodu v Trst in ti jo je izposloval dobri *France Bevk*. Kolikor bolj je podpora padala in usihala, toliko bolj se je dvigala tvoja jeza na matično domovino. In ko je podpora docela skopnela, je docela skopnela tudi tvoja ljubezen do socializma.« («Nevarna razmerja«, str. 407).

»Vi ste posiljene izmišljotine, ki se bodo razkadile z razvojem zgodovine... Smešni ste za italijansko inteligenco, za katero ste le čudna sekta, še bolj smešni ste za Jugoslavijo, ker kot italijanski državljani avtoritativno razsojate o političnih in zlasti nacionalnih vprašanjih slovenstva in celo o politiki neuvrščene Jugoslavije. Tvoje (Pahorjevo) in *Rebulino* in vajinih somišljenikov pojmovanje slovenstva je poleg tega še odsvit Kocbe-

kovih zamisli, o njegovi zadržani neumnosti in abstraktni neulovljivosti pa je težko govoriti brez jeze... Ostali ste vrvohodci na vrvi abstraktnega humanizma, katerim ploska samo zdolgočase-na podeželska svojat na ulici... Zaradi zahodnjaške nadutosti in nesvobodnosti pa ste se odtrgali od slovenstva in njegove zgodovine.« (»Nevarna razmerja«, str. 408-409).

Primer Taras Kermauner:

»...Taras Kermauner, naša nacionalna nesreča, se kakor kakšen Konkordat pretika med mladimi ter jim šepeta na uho, kakšni geniji so, oni pa veselo onanirajo v smislu nadrealistične revolucije iz let 1920, 1922 in 1926... Taras-Konkordat se vtika v sleherno mlado dušo (česar se je naučil od *Ivana Mraka*), je ideološko nasilen in polaščevalen (česar se je naučil od Edvarda Kocbeka) in je neusmiljeno samorazdiralski in razdiralski nasploh (česar se je naučil od Vitomila Zupana). Verjetno mu gre samo za kulturno politično dejavnost, ki je samo sprevržena želja po oblasti.« (»Nevarna razmerja«, str. 348-349).

»Kermauner kot trobilo združenega slovenskega nazadnjaštva...« (»Nevarna razmerja«, str. 355).

»...Zdaj, v obdobju Tarasa Kermaunerja pa vidimo, kako sile napredka razpadajo. Vidimo poniževanje jezika v straniščno literaturo, se pravi pot lažnoleve in lumpenproletarske ali pa hipijevsko usmerjene inteligence... Kakšno sračje gnezdo!« (»Nevarna razmerja«, str. 364).

»Taras je res Jagnje Božje, ki odjemlje grehe vseh skupinic, ki se gnetejo okoli njega, a ko grehe sprejme nase, jih razglaša po vsem svetu kot del svojega življenja. Agnus Dei, ora pro nobis!« (»Nevarna razmerja«, str. 406).

»Res je neusmiljena klepetulja. Res ne zna tehtati, kaj šele izbirati besed.« (»Nevarna razmerja«, str. 429).

»Rad bi "oblasti" kakšno zagodel. Rad bi napisal nekaj takega, da bi ga zaradi tega preganjali. Rad bi nahujskal ljudi, da bi demonstrirali... Taras (je) bolj kot Zupan, bolj kot Pirjevec, bolj kot Kocbek in bolj kot skrivnostni Mrak demon sodobnega slovenstva, a med vsemi, ki sem jih imenoval, edini, ki je resnično nedolžen. Zanj velja prav gotovo tista ljubezniva Jezusova misel: "Blagor ubogim na duhu, zakaj njih je nebeško kraljestvo!"« (»Nevarna razmerja«, str. 436-437).

Primer Bratko Kreft:

»...Dr. Bratko Kreft nikdar ni bil velik ustvarjalec, saj člo-

vek zmeraj čuti v njegovem pisanju ali kulturnem udejstvovanju nekakšno prisilo...« (»Nevarna razmerja«, str. 454).

»Dejstvo je, da bi zanj lahko veljala natanko ista misel, ki jo je Lenin izrekel za *Plehanova*: da bi mu bilo treba postaviti za delo, ki ga je opravil v prvi polovici življenja spomenik, za voljo druge polovice njegovega življenja pa bi ga bilo treba na isti spomenik obesiti.« (»Nevarna razmerja«, str. 457).

»Kreft je postal tik pred drugo svetovno katastrofo neke vrste slovenski *Hamlet*. Ni se znal odločiti... Ko se je v času trenja med levimi intelektualci in partijskimi voditelji Kreft zlomil, je spodnji del Krefta partijo priznaval in se ji pokoraval, zgornji del pa ji je nasprotoval in jo kritiziral...« (»Nevarna razmerja«, str. 458).

»...Kreft je bil zlomljen... Zaradi slabe vesti... Ta zlom je mogoče opazovati v vsem njegovem povojnem življenju.« (»Nevarna razmerja«, str. 458).

Javoršek se seveda mora obregniti tudi ob takoimenovane »pičevce«, namreč sodelavce ukinjene literarne revije »*Prostor in čas*«. Tu nimam toliko v mislih *Janeza Gradišnika*, ki ga je zdelal že v knjigi »*Samotni jezdec*«, temveč predvsem tistega, ki ga je zaradi kritike knjige »*Kako je mogoče*« že v »*Samotnem jezdecu*« imenoval »pravega farizeja«: »Kar vidim ga, kako stoji v templju in kako ga bog boža po licih, *Rebula* pa mu mežika in se mu prilizuje.« (»*Samotni jezdec*«, str. 186).

»Kot veš, sem o tej vrsti slovenskih intelektualcev, ki niso ne tič ne miš, ki niso ne za socializem in ne zoper, ki so pač politični hermafroditi, po nujni razmer zelo veliko razmišljal.« (»Nevarna razmerja«, str. 334).

»Oni vzvišeno sedijo (ali stojijo) na piedestalu svoje življenjske odmaknjenosti ter vzvišeno gledajo na grešni svet, ki gomazi pod njimi...« (»Nevarna razmerja«, str. 334).

Tu pa je krog sklenjen. Bistvo Javorškovega pisanja je namreč prav v tem, kar je očital na strani 321 »Nevarnih razmerij« Vitomilu Zupanu: »*Moje sovraštvo do Zupana se je začelo takrat, ko sem spoznal, da nima smisla in občutka za svoje žrtve in da je zaradi tega po svoji duši v bistvu fašist*«. Na strani 233 svoje karakteristične knjige polaga nekemu majorju jugoslovanske tajne policije na usta besede, ki so v resnici njegova lastna diskriminacijska metoda: »*Priznam seveda, da smo se metode moralnega blatenja in javnega zasramovanja s pomočjo quasi dokazov o obtoženčevi nemorali naučili od raznih*

obveščevalnih služb.« Domišljavost in ciničnost sta poleg polovičarskega znanja dve tipični Javorškovi »ustvarjalni« lastnosti. Javoršek verjetno misli, da natanko vidi, »kako se svet vrti in kako škriplje«, Za Javorška, ki so ga vsi užalili in zapustili, da jih je lahko nato s perverzno akcijo pobil na tla, se je namreč slovenstvo znašlo v strašni dobi. Tu je popolnoma podoben svojemu velikemu voditelju, kateremu stalno poje onostranske panegirike. Tudi za Josipa Vidmarja je namreč »tehnična revolucija... za življenje malih narodov postala zelo nevarna«. Javoršek ve, da je »tehnična revolucija brez duše, družbena pa je brez duše ničeva.« (»Nevarna razmerja«, str. 208). Kaj nismo teh in podobnih besedi slišali že tudi od drugod, a ne le z duhovnih območij, ki jih baje kontrolira levica?!

V tem značilnem in za proučevanje dobe in družbe zelo uporabljivem — zato pa za določene akterje tudi zares »nevarnem« dokumentu — je Javoršek izdal notranjost srenje, iz katere izhaja. Osnova vedenja te srenje je malomeščanska samozartost in samozadrtost, usmerjena v razgaljanje lastne popkotine. Za zaščito svojih interesov se ta srenja, podobna protagonistom v nesrečni in dekadentni de Laclosovi loteriji »Nevarnih razmerij«, a zgolj v lokalnem, miniaturnem in provincialnem formatu, poslužuje intrig in prevar, ki so velikokrat samoprevara. Ena takih prevar je Javorškovo konvencionalno slovenstvo, očiščeno navlake tujega in dekadentnega, a vendar škileče k velikim koritom Pariza ali Londona. Čeprav je Javorškov in Vidmarjev način navidez »klasično« in »svetovljansko« utemeljen, namreč s poceni šminko trivialno doumete klasične literarne dramaturgije in vulgarno prirezanega in modno politično položčenega svetovljanstva, teži v bistvu v kič.

Kar me pri Javorškovem, Vidmarjevem in v precejšnji meri splošnem slovenskem načinu družbenega vedenja najbolj moti, je bistveno pomanjkanje vsakršne tolerance. V Javorškovi nevarni leposlovni korespondenci gre v bistvu za en sam dolg in turoben monolog. Ta sicer pove veliko o Javorškovi osebni bedi in stiski in precej o nedorečenosti in zaprtosti slovenskega prostora, a na način, ki lastno resnico stilizira in patetizira s tem, da zatemni življenja in usode drugih. Toleranca, humanitarna akcija, odprava smrtne kazni, tolerančni patent so pojmi in dejstva, ki izhajajo iz *Voltairjevih* in *Rousseaujevih* filozofskih naporov in koreninijo v znanih političnih reformah avstrijskih vladarjev *Marije Terezije* in *Jožefa II.* pred dvesto leti, ki so bile merilo tudi za naš slovenski prostor. Javoršek te tolerance ne pozna.

Reči bi mogli, da je tu plačal davek razvoju, ki je sledil

začetnemu utripu francoske revolucije pred dvesto leti, ki ni mogla realizirati Roussejevih, Voltairovih ali pa *Condorcetovih* duhovnih vizij o dobi, ko bo »razum zlomil moč teme nevednosti, ko bo rastoča demokracija izboljšala stanje družbene morale in bo sonce sijalo na svobodne ljudi brez poglobitnih grehov, zakaj zločin in greh sta posledica ignoriranja« (Condorcet). Javoršek je janzenistično strog in neprizanesljiv, z navleko iz krščanske miselnosti, a brez uvida v krščansko ljubezen in usmiljenje. Iz slovenskega predvojnega krščanstva — in tudi Kocbekovega krščanskega socializma — si je prisvojil le najslabše: klerikalizem, napad, slepo akcijo in zelo značilno samozadovoljno ujetost v trpljenje nihanja med spovednico in bordelom. Rad bi bil odprt, svetovljanski, a je v bistvu zelo ozek in zaprt, brez možnosti prehoda v širše in univerzalne duhovne prostore. Značilno je, da tako kot Vidmar napada predvsem tisto v slovenskem duhovnem trenutku, ki teži h kritični izvirnosti, antiavtoritativnosti, specifičnemu odklonu povprečnega vedenja — in je zato s stališča razvoja estetike najzanimivejše. Medtem ko Vidmar udarja od zgoraj, iz oblakov Olimpa, seka Javoršek od spodaj, k okončinam, kjer najbolj boli. Tu ni posebno izbirčen im mu takorekoč pride vse prav. Hudo bi bilo, ko bi se njegova fašistoidna vizija slovenskega zaprtega in samozartega stokanja zares uresničila. Podoba je, da nas — v dokaj odprtem sodobnem obdobju — ta usoda ne more dokončno zadeti. Pač pa »Javorški« zavirajo možnosti pozitivnega slovenskega duhovnega razvoja in ščitijo interese bistveno konservativnih skupin. V bistvu zastopajo tisti način oblastniške prisile, ki se boji dejstev, ki jih je Vitomil Zupan v antiavtoritativni drami »*Aleksander praznih rok*« (*Perspektive*, Ljubljana, november 1961) položil na usta ovaduha vladarjeve tajne policije: »Narednik ima protidržavne govore... Da eni vladajo, drugi pa se delajo, kakor da vladajo, in med njimi je strah in sovraštvo. Da bi bilo treba počistiti v palačah in na najvišjih mestih. Da ni nič smešnejšega, če se kdo kakor papiga uči tujih misli. Da je bilo včasih vse bolje. Da je zdaj veliko podkupovanja in lumparije«. Zato pa je tudi jasna Javorškova negativna politična ost natolcevanja v »*Nevarnih razmerjih*«. Na to natolcevanje mnogi ne morejo odgovoriti. Eni so v grobu, drugi bolni, tretji imajo zaprta usta. Zato Javorškova »*Nevarna razmerja*« tembolj po krivem izpričujejo — in zato duhovno smrdijo.

Nonndorf pri Raabsu (Nižja Avstrija)
Dunaj, september in oktober 1980

svetotvorna pesem (ob kocbekovem pentagramu)

Taras Kermauner

1. Verskost - vernost - poezije

Kakšne je v *Pentagramu* narava zla; kako se kaže? Mar bo odpravljeno šele po parusiji in je parusija še daleč daleč pred nami, naši empiriji nedosegljiva? Ali pa je Kocbekova ljubezen tolikšna, da odplavlja zlo že zdaj, v prisotnem in življivem srečanju onega zadnjega sodnega dne s tem našim konkretnim, zgodovinskim, v njunem sovpadanju?

Pesnik ves čas pretaka religiozne kategorije v tukajšnje življenje; zato lahko v njem odčitava veliko versko dramo — malokrat tragedijo, predvsem misterij. Ne zanimajo ga kaj prida dogodki po končnem koncu človeštva, naroda, osebe; ima jih bolj za špekulacije. Kot temeljni obrazec, kot sveto resnico, jih upošteva samo tako, da čuti njih poseganje v snov. So, če presvetljujejo zemljo; če odrešujejo človeka, ki je — tudi, neodpravljivo — telo.

Nacionalna, socialna, osebna odrešitev se sklada s kozmično; Kocbek je poleg Strniše zadnji slovenski pesnik harmonije. Ne ene ne druge ne tretje odrešitve ne more gledati oddvojeno — kot ideologi in moralisti. Česar koli, gozda ali žalosti, se dotakne, vse mu zadrhti kot prav uglašena struna in struna poje božjo resničnost; ne le virtuozovo znanje. Kocbek Gradnika konkretizira in poobči; Gradniku so svete nekatere reči in nekateri dogodki, Kocbeku (skoraj) vsi. Neskončno, nedoumno

(*) To je tekst predavanja, ki ga je organiziralo Združenje MOST za počastitev Kocbekove petinsedemdesetletnice in je potekalo ob pesnikovi osebni prisotnosti, kar je bil hkrati njegov zadnji javni nastop v zamejstvu. Objavo Kermaunerjevega in Poniževega teksta o Pentagramu posvečamo spominu pred kratkim umrlega pesnika.

vesolje in zmotnjavo človeško bivanje sta nabita z božjim pomenom, s čvrsto prisotnostjo božanskega. Zato te poezije ni mogoče označiti drugače kot z vzdevkom: religiozna; morda še točneje: verska. Vendar s pripombo, nekdam manj razumljivo, danes očitno: verska poezija ni bigotna koračnica na institucionalne napeve; *Pentagram* je globoka, pretresljiva in vendar himnična verska drama. Včasih žalostinka, v bistvu zahvalna pesem.

Pentagram zbrano odgovarja *Požgani travi* in jo nanovo ozelenja. Zajc, manj veren, oznanja stoično ekpyrosis dokončno upepelitev sveta, rešitve ni; v požganem svetu je najbolj slišen temačen ton. Zajc uvaja slovenske pesnike, ki muzicirajo pod dvoreznim vplivom vzhodnjaških religij, zen budizma, čedalje bolj pristnih različic nihilizma; oziroma točneje: v poezijo vabi pesnike, ki se silijo za časa življenja s čim razkošnejšo čutnostjo, z nadarjenim epikurejstvom estetiziranih barvi in grobih užitkov, zraven pa si zagotavljajo odsotnost vsega ali vsaj vseolajšljivo ataraksijo. Zajčev kozmično apokaliptični ton se pri Svetinu in Deklevi skoraj dokončno izgubi; pesnik začne neproblematizirano pristajati na osnovno nemožnost sveta in se z njo zadovoljiti. Kocbeku pa ni dano, da ne bi viziral sveta kot misterija: kot mita o ptiču feniksu, kot velikonočnega tedna. Za Kocbeka je zunaj dvoma, ker veruje: feniksi smo — bomo — vsi, božji Jezus je vsem obljubil večno življenje.

Kocbek ne priznava usode; ta njegova drža je danes za nas odločilna. *Fatum non datur*. Tragično (anti) vizijo le sem in tja dopusti k sebi; zato sta si z Mrakom kljub nemalo stičiščem tako nasprotna. Še manj pa je zmožen prenesti današnje usmrano stanje mirne dobe, oblazinjene ječe, kodirane kompjuterizirane celice, praznega zgolj imanentnega časa, v katerem po pavje gospoduje mors *immortalis*, nesmrtno umiranje, samo brezkončno dušenje pod neprodušno stisnjenim pokrovom vsedržave. Namesto simbola *amor fati* postavlja krščansko svobodo: prostost človekove kreature, ki je navzlic temeljni bedi tako velika, da se more odločati za zlo, a vseeno ne dovolj velika, da bi zmogla zlo za trajno uveljaviti, se z njim nerazločljivo poistiti.

2. Zlo in nič

Kakšna je neizbrisna želja današnjega dušečega se, v vsem omejenega, na nič omejenega človeka?

*Odpri se, milostno občestvo vsega,
in sprejmi me v prežarjeno telo,
predri me, klitje dobrega in zlega,
zagrni z rodovitno me temo.*

(Prva prošnja za razsvetljenje)

Občestvo vsega; ne, izraz ni naključen. Človek, ki teži k idealnosti, se temu občestvu vsega daje. Najprej kot moški, ki prosi žensko počelo, naj ga sprejme v svoje mednožje; ne v duha, v telo. Brez telesa ni pentagrama; je le nebeški eter. Pač pa je brez polnega toplega vlažnega telesa današnji podsvet golega scientistično etatičnega preštevanja (Taufel ima prav). Priča smo paradoksu: karnizem je nepristna — nadomestna — ideologija, je erotizem s pobarvanimi sencami namesto dišečih udov, z designerskimi plakati namesto bokov in prsi, meso je slepilo, reklamna nalepka za industrijski obrat. Meso je zmerom kratkotrajno slepilo, ki po prvi uporabi izpuhti, če ga ne navdaja resnica, onkrajna. Celotelo je zgolj slepilo (in animalizem zamanski obet), če ni povzeto v krog transcendence. Za institucijo generalnega koda, ki je naša današnja nepriljubljena usoda, pa je značilno, da je vsa zgolj v imanenci, v kilometer-sko debeli in vendar komaj zaznavni opni videza, in da zato ne more proizvesti niti živih teles; edino, kar zmora, je predelovanje — hiperprodukcija — že danega živo polnega v industrijske kolone in v postindustrijske preluknjane kartice.

Telo kocbekovskega občestva — navajana pesem je iz vojnega obdobja — je prežarjeno, moški bo z njim sodeloval kot radosten ud in se v njem izgubil, da se bo našel; ta tip sodelovanja pesnik najbolj ceni. — Čeprav mu ni zmerom dorasel — in kdo, razen mučenikov svetnikov bi mu bil? Distanca do vsega, brez katere bi ga vrtinec kaosa zmlal in ki mu je zato za preživetje nujna, ga silovito ovira; zdi se, da mu zavira tudi sprostitvev poetičnega jezika — odtod občutek, ki bravca Kocbekove poezije ne zapusti, da je napisana s preveliko rezervo, preveč oddaleč, posredno. Zavest, pa naj bo še tako nadržana, pesniku dovoljuje predvsem doživljanje, to je mnogostransko, preprečuje pa mu dokončno akcijsko prepuščanje svetu, naključju, snovi. Vemo, da se v takem prepuščanju prehitro izgubiš brez sledu, a pesnik je klesavec sledov, varuh nevarnega.

Kocbekov človek je hermafrodit. Obenem z moškim je ženska. Tretji verz pesmi kliče sakralni falus sveta, naj predre ženski osebek pesmi. Dejavno in trpno načelo se pravično izmenju-

jeta; oba sotrivorita človeka. (Simbolično nasprotovanje politično vojaškemu aktivizmu, v katerem se morajo ženske notranje preobleči v napadalne in dogmatične moške, a prav tako odklanjanje hipijevskega podaniškega pasivizma, v katerem se sferminizirani moški odevajo v ženske vzdražljive cunjice.)

Svet, ki narašča v vélikem času enobeja, je klitje dobrega in parazitsko košato poganjanje zlega. Kocbek ni naiven; ve, da seliškarjevski jutrišnji rodovitni dan brez sence noči ni mogoč. Ne kliče ga, kot žreci iluzionizma. Kliče dobro in zlo, ker je oboje neogibno; in ker je očitno zlo veliko dejanje, kadar zamenja hinavski nič.

Sodelovanje zla v svetu je sicer mysterium iniquitatis, v temelju ga ni mogoče razumeti, nekako pa smo si ga le dolžni pojasniti. Najstrašnejše in najmanj vredno zlo je nič; je videz. Zlo videza je v tem, ker se ne vidi, da je zlo. Kocbek prosi, z odgovorno zavestjo, za drugačno zlo, za vidno: za grozo zla. Takšno zlo je že na poti k dobremu; vsiljena mu je zmožnost odreševanja. Zategadelj je tako važno, da zlo spoznamo: razkrijemo; da si prizadevamo za resnico, pa čeprav se na subjektivni ravni resnice bodejo; da odklonimo promiskvitetnost ludističnega sveta, v katerem zla zaradi zgolj blodnjave ni mogoče zagledati. Resnica na tej rudimentarni, a neogibni stopnji ne pomeni še nič drugega kot ločitev med tem, da je nekaj zlo in nekaj dobro. Današnji — najnovejši — tip junaka — svetnika je oporečnik: kdor javno pove, da je (demokratsko humanistični) videz zlo; da je zlo videza hujše od videza zla. Kocbekova poezija se približuje oporečniškemu območju.

Ko je videz pesniško in nravno identificiran (kot zlo), se ne more več prikrivati, prisiljen je, da se iz mehkega vsedobrotnika sleče v resnico; da prizna svojo osnovno vlogo: da je prebrisani čuvar ječe, vzhodne in zahodne, državno in kodantno proizvodno tržiščno totalitarne; obe suženjstvi konvergirata v absolutno vladavino institucij, računalnika. Ker je Kocbekova umetnost in misel to ugotovila in izjavila, je zadela ob težave; (bila) je preprečevana, deloma zamolčevana. Kdor ne sodeluje v vsesplošnem okraševanju ječe, je sumljiv in na robu preganjanosti. Če kaj, je Kocbek odločno zavrnil današnje poetično soboslikarstvo. Njegova poezija veselo jemlje nase dvoumni očitek, da razpira, po smrti morale, npravne, razsežnosti, po smrti zgodovine zgodovinske in po smrti boga verske. Morda pa se skriva v tem očitku največja pohvala? se s tem ne vrača k viru slovenske umetnosti, k Prešernu? Ni Kocbek, več kot sto let pozneje, Prešernov edini legitimni zastopnik?

3. Na gorljivi meji oporečništva

(Pošten) oporečnik da, (tečni) moralist ne. Niti najmanj navni zgodnje meščanski ideolog, kakršnih je danes natreseno vse polno po slovenski (kvazi) marksistični filozofiji; sokolski sinovi pripisujejo fevdalizmu, staremu svetu slab značaj zla, novemu, proizvajalnemu, demokratičnemu pa avreolo dobrega. To ideološko matrico kopirajo tudi ideologi drugih razredov in sovražnih nacij, vsem je pogodu. Kar naprej zamegljuje jasnejša obzorja; tiči tako v glavi junaškega borca zoper totalitarizem, ki je pozabil na lastni moralistični teroristični totalitarizem, kot v skisanem srcu državnega advokata. Kocbek ne vizira sveta po tej matrici. Njegova netotalitarna misel je izjemno pomembna. Sporoča jo precej naravnost. Glas je v zraku in le od nas je odvisno, če ga bomo slišali.

Nikoli ni razvidno dobro javno razkoračeno zoper razvidno zlo; kdor to trdi, je že hudičev glasnik. Če se odpovemo dialektiki smo izgubljeni. Brez avtokritičnega spoznanja o problematični naravi oporečnika, ki je prav tako podvržena zakonu snovi, izdajstva, iskanja, temè, zmede, postane oporečnik kandidat za novega absolutnega (ob) lastnika.

Pesem *Na nočni straži* ponovno obuja stanje *gluhe loze* (časa videza), koruptivnega pozabljanja *na prvinski strah*. Rešitev se približa, ko se uveljavi zlo tudi v uporniku, v oporečniku:

*Nazadnje se tesnobna noč na dvoje
razkolje in razkrije strašni red,
petelin tretjič budnico zapoje
in že je svet v nešteto zank ujet.
Nevarna luč razpada v srebrnike,
tema prešteva kupljene jetnike.*

Pesem je partizanska; skoraj neverjetno je, da je Kocbek tako bliskavo ugledal že tedaj črva in zmaja nasprotja v lastni stvari. Pesnik je v pesmi upornik zoper vladajoči slovensko okupatorski meščansko državni sistem, vendar svoji revolucionarni strani ne pripisuje faktične idealnosti. Nasprotnik ga zanima manj kot lastni tabor. Pesnikova pozornost je uprta tja, kjer je najtežje bojišče: vase. Govori sicer o sebi kot o posamezniku, a posameznik je metafora; gre za paradigmatičnega člana bojujočega se uporniškega občestva. V nenehnem (kritičnem) samoosvetljevanju (še) ni narcizma; in ga ne more biti in ga ne bo, dokler bo jaz podložen s kozmičnim, s svetim.

Pomembnejša od znane in mehanične dialektike upornika s sovražnikom je prefinjena, osojna dialektika upornika samega v sebi. Na nočni straži je Peter, skala, temelj nove, pravične, zdaj še preganjane cerkve. Jezus stopa neoborožen v smrt, peklensko kolesje vélikega tedna teče, Peter — vsakdo od nas, je lomljiva skala, tudi Pavel, tudi Pavle — pa učenika izdaja. A kako, če si človek in če živiš v umazani snovi, ne izdajati?

Kocbekov scenarij ni manj zamotan, manj dialektičen, manj peklenški od svetopisemskega. V evangeliju si ne strmita iz oči v oči le dva tuja svetova, židovski in Jezusov; eden, ki bolšči sovražno, drugi, ki že vnaprej odpušča. Na nočni straži je človek — Peter je le ime za človeka — oba svetova ponotranjil, spojil. Izkuša temeljno bridko človeško skušnjo, da je tudi služba pravemu — upornemu — zaradi neprečiščenosti sveta nemalokrat izdaja; in da izdaje ne moremo preprečiti. Če ne pademo v eno past, pohodimo drugo živo bitje. Pesnik gleda v dve strani in od obeh mu grozi udarec. Od sovražnika preti nasilni meč, od prijatelja namiljena maziljena zanka. Uporni svet poraja luč, a luč zgolj imanentističnega razsvetljevanja je umetna, je krhka, je nevarna; zna se kaj kmalu utrniti v še hujšo temo, če predolgo žari s tisočsvečnimi žarnicami v kaznjenčeve brezbrambne oči. Prehuda svetloba je lahko nečloveški teror. Terorizirani je prepuščen na milost in nemilost manipulatorju s svetlobo. Noč bi bila rešiteljica, če bi se zgrnila name. Pa še ena hudobna svetloba je. Tista, ki podkupuje; ki seva kot bleščava Judeževih srebrnikov. Kdo od nas se ji more ustavljati? Vtej kačji luči se svobodnjaki pri priči spreminjajo v nove jetnike. Svet je zgodovina ječ. Mar ni razvoj celo razmnoževanje kaznilnic?

Dvojna narava sveta ne popusti; nikdar tudi sredi najvišjega zanosa pravice in resnice drdra v trebuhu odločitev dialektični kompresor. Kaj storiti? Kako se ubraniti zla, ki se plazi izozad, iz navidez najbolj varne in nenačete srčike?

*Kaj naj stori uboga moja duša?
Srebro slepi oko, lovi uho,
resnici služiti s preklici skuša,
v korist si spremeniti grešno zlo.
Noč roma od postaje do postaje,
in skriva svet zvestobe in izdaje.*

En svet je, ki ga živimo in ki ga ne moremo zapustiti in v katerem se mešata zvestoba in izdaja; ne prebivamo, prisiljeni, v dveh nasprotnih, v našem, pravem, novem in v tujem, zlem, starem. Preklicevati, a kaj? Svojo pripadnost uporništvu? Ne,

to ne gre, čeprav gre. Kar naprej nekaj preklicujem in se ničemur ne odpovedujem. Vzpostaviti novo uporništvu znotraj upora, se pravi oporečništvo? V to smer se je Kocbek mukoma in jasnovidno napotil; to je nezgrešljivi vektor *Pentagrama in Groze*. (In *Strahu in poguma in Tovarišije in Listine*.)

Osnovno vprašanje pa ostaja — neodvisno od tega, kam me je zaneslo in kje sem se naselil:

se sploh da (nekaznovano) ogniti grešnemu zlu? Ne vodi edina pot skozi mitnice izdaj, skoz strelske jarke padcev? O pošteni poti odloča le to, da si človek storjenega greha ne priredi v korist. V zlu se je treba okopati, ne se v njem zabarikadirati. Pot, ki je neustavljiva, pelje naprej: k novi postaji, k novi nevarnosti, k novemu grehu, a nato spet stran od njega. Odreševanje je, na tej — že nekoliko višji — stopnji, predvsem nenehno potovanje, nemalokrat z jadrnico po širnem oceanu. Ne nasesti. Ne se potopiti. Ne se pustiti ujeti. Ne se utaboriti. Ne verjeti da je (bo?) svet kdaj koli odrešen in da je zlo (= drugi) premagano. (Kot je mislila poezija v Seliškarjevem duhu). Drugi sploh ni zlo; drugi je vir dobrega. Če ostanem pri identičnem narcisoidnem sebi, me ni in ničesar ni. Če pobijam drugega, ni sveta. V drugem moram najti bitni svet.

Kdor verno tvega, kdor nerad potuje, kdor zmore moč, da izda tudi svojo izdajo, bo in je; vsaj začasno. Kdor se zalepi,... ne, o njem *Pentagram* ne poroča. *Pentagram* ni knjiga, ki bi po borovsko napadala, po vidmarjevsko obsojala, oboje s stališča najdene monolitne prave vere. *Pentagram* je knjiga (pre) izkušnje za večnega romarja, za nikoli do kraja preprečenega oporečnika.

4. Ljubezen povezuje z božjim

Zbirka je tudi komponirana dialektično. Izmenjujeta se optimizen in sum, dvom in zanos, dobro in zlo. Sama kompozicija je že sporočilo. Pravkar razčlenjevani pesmi sledi takšno, v kateri je dobro — nedolžnost — močnejše od zla. Zlo ga spodbija, a dobro se ohranja — zdaj smo se že vzdignili do kozmično sakralnega vidika. Zlo, naj se še tako napenja, nima moči, da bi dokončno uničilo vero. In bistvo dobrega je vera. Dobrega ni brez vere. Zato — naj navedem nekaj ločenih verzov:

spoznam: nedolžnost zmagoslavno traja.

*In ko resničnost kot skrivnost zatinja,
začutim: dobri duh mi greh spreminja.*

*V zemeljski zmedi in odrešnem redu
se greh podreja plemeniti sli.*

*Iz greha, krivde, smrti in bojazni
se vzdignem drzen, z upanjem prevzet.*

(Zmagoslavje)

Na vsaki postaji človeške zmotnjave se vmeša božje (skrivnost). Ne tečem sam od sebe ko bežim, nezgorljiv, skoz zlo; poganja me dobri duh (božje). Zlo ne more zapesti zaželjene človeške pokrajine, ker vztraja in dokler je v milosti ljubezen. Ljubezen je bistvo božjega.

*Kar ni nasilniku in zvezdogledu
mogoče, duh ljubezni porodi.*

Oporečnik si prizadeva za pravico in se potaplja v ljubezen. A v odnosu med obema veličinama, se Kocbek odloča jasno in ostro; tu niti za hip dialektično ne zanika. Pravico, domeno strogo moralnih pravičnikov, podredi ljubezni, vseodpuščajoči, vsepreplavljajoči, vseodrešujoči. Povsem jo podredi. Pravičen — od božjega orošen — mu je edinole svet, v kateremu ljubezen (odpuščanje krivic, sovraštva, zla, povzemanje v skupno občestvo) popolnoma izrine maščevalnost pravice, ki je že alienirana abstrakcija, imanentistična izravnalna sila nad božjim človekom; v katerem se ljubezen odpove kakršni koli moralni in ontološki kompenzaciji, klerikalno posmrtni in stalinistično tostranski; takšne kompenzacije so pesniku ne zavidanja vredna trgovina z božjim. Bog pa ni trgovec in ga mešetarjenje ne zanima. Bog se sam daje brez povračila.

Božja moč ljubezni je tolikšna, da bo sprebrnila tudi huđiča; Kocbekova vera v to moč je nezadržna. Zlo bo samo sebe uničilo, če se mu ne bo posrečilo v svetu zmanjšati delež ljubezni. Se da torej presenetljivo izjaviti: zla v resnici sploh ni in ne more biti — zlo je slepilo — če je ljubezen dovolj močna, dovolj vseprisotna?

Žal je človek tudi bitje snovi, vračajoče se nemoči; zato mu ljubezen nemalokrat plahni. To je edini vzrok, da zlo (še) je.

Sele zdaj je mogoče globlje razumeti pesnikovo izjavo v pesmi *Pentagram* o pomenu pentagrama kot znamenja.

*Glejte, to je magična svetinja!
Da bi zlo zatrl in rešil hram,
zarotilec bese z njo zaklinja.*

Pesnik zatira zlo tako, da ga zaklinja: da o njem s svojstveno vsebinsko dikcijo poje; ne želi pa zlu delati zlo tako, da bi ga telesno in z orožjem ubijal v liku življenja nevrednih sovražnikov. Pregarja ga z ljubeznijo. S tistim instrumentom ljubezni, ki je — zanj in za nas, za poslušajoče — pesem.

*Iz davnine hranimo orožje,
z enim potegljajem rogljast ris.
Nepretrgano peterorožje
more uročiti smrtni ugriz,
ko v človeku zalezuje božje.*

Pesnikovo — ne smrtonosno, ampak življenjenosno — orožje je pesniško zaklinjanje; to pa je učinkovito — rešilno — le tedaj; če njegov pobožni in obupani glas doseže strop božjega; ali točneje: če samo iz božjega izvira, kot med iz prelepega cveta. In zvezde, repatične; človeku naklonjene, ki napoveduje rojstvo Odrešenika. Odrešenik je simbol za svet, ki je vstopil v mogočnost, da se odrešuje; da ga izvorni greh ne bo nepremagljivo zadržal v tragediji trde usode, a nastop te mogočnosti je premosorazmeren z zasvetlikanjem ljubezni.

Ves posvetni boj je za Kocbeka v bistvu hoja za Kristusom: sicer diletantsko, a pripravljeno obnavljanje njegovega misterija. Odrešenjskega.

*Modri žreci govore iz ila:
hkrati uporna in koledna luč
nas bo zvezda zlega ubranila.*

Čas enobeja — vsak čas — je velik, če obnavlja sveti obrazec; in sveti čas. Sveti trije kralji, začepljeni v zemljo in obnem na konjih potujoči za pot kažočo zvezdo, koledujejo in vedočni oznanjajo: napočilo je rojstvo milostnega sveta, začetek odreševanja. In ti sveti trije kralji se vračajo vsako leto; kdor zna brati sveto leto, sveto strukturo leta, bo znal zmerom znova srečati svete roke, ki visijo z neba v pomoč; človek v stiski ni zapuščen.

Zvezda, ki vodi, mage in nas, iščoče, je prava. Kocbekova poezija — Kocbekovo človeško zgodovinsko esejistično politično

ravnanje — pričuje pod to v teminah iskrečo se zvezdo: pod pentagramom, ki spaja slovensko arhaično legendo — mit — s krščansko vizijo.

A ne pustimo se nasesti brezproblemski stalnosti te novoletne idile. Realno življenje, a tega Kocbek živi in vtiska v bravčevo zavest, niso jaslice, otroške. Naj je mili hip rojstva, v katerem se nam objubi novi človek, še tako lep in temine prežarjujoč, naj rosi na nas spod nebes še takšno zagotovilo, češ zvezda bo

*izročila nam od sreče ključ,
silo in svobodo uskladila,*

da bo pomirila in ubrala celo lastno svobodo z lastno silo, ki jo ta samo sebe zaslužnjujoča svoboda realno poraja v svobodni državnosti; da bo s tem ublažila nasilje, zlo; naj se skladje, po katerem hrepenimo, še tako dobrohotno obeta, skušnja, sporočena v pesmi *Preobrazba*, nas strezni, piš pretresujočega dogodka nas vrže ob tla, nestabilna, sporočilo bravca splete s tistim, kar je temno kot brezzvezdna noč, a neogibno: brez križanja, brez smrti ponujene žrtve, brez prve napovedi apokalipse, ki se je dala vsaj za kanček spoznati na veliki petek, črn mrak ob belem dnevu, brez groze, ki spremlja vsakršno otroško nadolžnost, ni preobrazbe, ni prehoda iz starega v novi svet, iz zavajajočega videza v obelodanjeno resnico:

*ljudje so padli na kolena
in onemeli nad prepadom
grozovitega zla...*

*zadrhteli smo od kruha in vina,
nekdo izgovarja besede
to je moje telo
to je moja kri
žareča resnica dneva,
trije štirje hipi potresa,
drobovje sveta se zgane...
drevesa hitijo rasti,*

svet je prerojen. Telo, mehko in boleče, kri, svežo in zdravo, daruje upornik, vizionar, vernik, smo v vojnih letih čudodelnega pretresa, upornikova smrt, telesna ali/in simbolična, je obnovitev Jezusove, je neformalističen verski obred.

Najpomembnejše, največje, osrednje pesmi v Pentagramu

so obredne. A vse težijo k obrednosti, le malokdaj zgolj oblikovni; naseljuje jih silovito doživetje svetostnega. V tej silovitosti je Kocbek še posebej izjemen. Za najvišjo čast ga pripravlja želja: postati dober sodelavec v kozmično verskem misteriju.

5. Vrh je v spravi

Zbirka *Pentagram* se začne z verzi:

*Pod prvim šumom mladega drevesa
ležim kot pravljichen spomin sveta
in čakam, da se mi nemir peresa
spoji z navdihom rešnega duha.*

(Prva prošnja za razsvetljenje)

Kar skraja so že dane vse nosilne prvine Kocbekovega pesniškega sveta: drevesna natura (snov), svet in njegov nado-seben spomin, nemir poželjive skušnje in stremeljivega umetništva, odrešilnost, transcendenten navdih, brez katerega je poezija le črkoslovje. Te prvine so postaje v krogu, znotraj katerega poteka starodavni in moderni obred. Navdih pride, pesnikova vera ga prikličje, milost mu ga podeli, pesmi stečejo, zapojejo v onkrajvsakdanjem, skušnja valovi skoz skušnjave in preskušnje, kri kipi v vročici strasti in v želji po darovanju, zvezda se obeta in skriva, življenje in smrt se preganjata in sodoločata, po vsem tem bridkem zanosu in zagnanih porazih pa se zbirka sklene z verzi srečno dočakane, zaslužene, izprošene, udejanjene pomiritve. Sprava je vrh sveta: je mir.

Novo življenje, h kateremu smo se preobrazili skoz muke tostranosti, ni napuh parad, v katerih zmagovavec nezmerno in neokusno slavi sam sebe; parade so kvečjemu ponovne in groteskne razstave zla. Novo življenje ni nova razredno pravičniška zakonodaja nove oblasti, ki pa je še zmerom in še bolj oblast, torej vlade novega, mladega, na odločujoč položaj povzpelega se telesa in s tem osveženega zla. Novega življenja kot zavarovanega prostora, namenjenega novemu vladajočemu razredu in dočakanega dokončnega zgodovinskega časa, zagotavljenega novi vladajoči rasi, sploh ni. Vse se ponavlja. Vse se oživlja, da bi omrtvelo. Novo življenje znova sušično plahni v mizeren dolgčas mirne dobe, v prezidano ječo snovi.

Zato se *Pentagram*, izmodren v vednosti o tostranskem ne

more končati z zanosnimi kiticami devetomajskega triumfa. Teh je v zbirki sicer nekaj — so pač pristni dokument časa in človeškega samopovzdigovanja — a potaknjene so vmes, med resnobnejšo zavest, kot cvetovi narurnega upanja. Recimo:

Naj moji stih zazvene z mehko bo,
naj razdivjajo v sebi kruto moč,
Slovenec naj pokažejo podobo
rešitve, ki jo skriva bojna noč.

(Prva prošnja za razsvetljenje)

Ali:

Vedno bolj se gneča veča,
vedno bolj smo v žar zazrti,
že se ruši stara ječa,
že smo zmagovalci smrti.

(Zmagovalni ples)

Sorodnih, nacionalnih in vojaških, je še nekaj. (*Slavni hip, Nevihta, Zmagoslavje, Druga prošnja za razsvetljenje, Slovenska noč...*) A ne opredeljujejo zbirke, čeprav jo diferencirajo.

Zbirka *Pentagram* se izlije v konec boja, prelije se v večer, v zadnji čas, ko se trpeče stvarstvo in razmetana duša umirita. Vemo, da se bo sredi noči nepovabljeni oglasila strašna zajčevska mora, neodpravljava, da bodo čez nežno srce zdvijale poblaznele balantičevske sanje in da bo jutri spet jutro, svetlo in neplodno, in spet dan, krvav in ničn in obetaven in ponovno vse postaje prebivajočega se človeškega življenja. Nič ni končano. Nič ne more biti končano. Ni lahkotnih izhodov. Le en dan je zaključen, čeprav ne odpisan, ena zbirka je dovršena, čeprav bo s strani bravev zmerom znova dopolnjevana, en krog spet, čeprav bo zmerom znova sanjan, odprt, zvit v nezaključeno premico. Ker je v vsem vse, sodi v mandalo tudi hip blage utrujenosti, pozna ura počitka.

Zadnji verzi zbirke so:

Tihi klici sove
mirijo duhove,
vse se vsemu bliža,
nekdo me prekriža,
duh telo objame,

Telo ni kaznovano, ni izničeno; pesnik ne uživa v pravičniškem ravnotežju. Objeto je, vzdignjeno k duhu. Ljubezen nezmagujoč zmaguje, ko dobro oprošča in prevzema vase tudi to, kar sama ni in kar ni. Drugost preneha biti drugost. Verzi: vse se vsemu bliža so za Kocbekov vseprevzemajoči svet osrednji. Vse razeče črte sveta se stekajo v pentagram, nobeno zlo, pa naj bo še tako ukanljivo, ne ostane zunaj svetega risa kot sovražnik, ki bo motil s(p)anje. Vsaj za hip je dosežen ta spojnik visoki hip.

Mogoč pa je, ta trenutek skoraj božje skoraj sinteze, ker se zgodi pokrižanje, gib verovanja in obenem spomin na najbolj pohujšljivi in odrešljivi trenutek človeške zgodovine. V imenu križa — odrešilnega trpljenja — nekdo (božje) nanese na svet kot plast balzama največjo srečo: pokoj. Naj je Kocbek po eni strani še tako uzaveščen pesnik, naj goji, buden in sanjav, skrajno pozorno, vse opazno, drhtečo zavest, ve, modrec, da zavest ni sreča. Zavest je muka in naloga. Zavest je kazen in pretiranost. Sreča je pokoj. *Aquiescentia animi*. Pokoj so nebesa. So kakšna nebesa bolj nebeška od tihote pokojišča?

Razbesneli plamen minulega srditega dne (a kateri dan ni srdit? kateri ne razbrazdan, kozav, pekoč?). Plamen se je utrnil; morda se je stišal tudi hrup enega življenja. Kocbek ne končuje kot Balantič, na začetku tako zaželjenega življenja, sredi groze svinčenk in cerkvenega ognja. Njegov visoki plamen se umiri v večno žerjavico — v simbol za večno prisotno luč. Napeto skladna oblika, jedernati uravnovešeni ritem, zvezano sproščeni ton njegove poezije v *Pentagramu* je tiho žarenje žerjavice; je v vsakem hipu dneva pogled z večera nazaj, v gnečo prerivajočega se dneva; je distanca do lastne vročine. Verz sam — osnova Kocbekovega pesniškega izraza — je spokojen. Tudi ko je pristno zanosen, je vedečno obrzdan, stenj v njem je skromno privit. Prepričani bodite, da bo zato tem dlje trajal. In svetil, v temačen dan in megleno noč, le v preveč razsvetljenih časih bo skoraj neviden. In prav je tako, saj ni, da bi se vrival med samoslepilne žaromete.

Dobri večer baja predsmrtno resnico:

*Nevarnost je minila
in zemlje dobra sila*

*nastavlja nočni rog.
V tej blaženi minuti
nikomur nismo kruti,
le vsak je v sebi ubog.*

Tudi zemlja je privabljena v obredni krog dobrega. Smo v brezčasju, ko upokojena ne terja več od nas, da v njenem imenu (v imenu ras, razredov, nacij, idej, predsodkov, zablod, pohlepa...) prelivamo tujo in lastno kri. Péstujemo, a ne zagrenjeni, svojo ubogost, ne da bi nas naša negospokost bolela; ne da bi za svojo ponižnost koga (drugega) krivili. Ubožnost je nepatetična resnica kreature. Če smo ubogi, smo v Bogu. Pred Bogom smo vsi ubogi; celo pred sabo, če se ne zamenjamo z napihnjeno kompenzacijo v zrcalu.

6. Pesem

*Žerjavica se sveti,
vsi moramo goreti,
z lučjo rotiti zlo.*

(Ogenj ugaša)

Ta luč je poezija.

Kocbek ve, da se iz volje jaza, pa naj bo še tako prisiljeno prenapeta, ne more roditi verska (neverno verna, nevarno verna) poezija. Zato se obrača po pomoč k božjemu:

*Pridi, milostni navdih, posnovi
se v besedi! Pridi, dobri duh!
Spregovori, stih! In rima, ulovi
grozo časa, večnosti posluh!
V meni se odpirajo svetovi.*

(Druga prošnja za razsvetljenje)

Sveti duh je vrhovna moč, ki omogoča, da postaja pesem svetotvorna. Pesnik je zveza med njim, prvim svetotvorncem in tvorjeno, a naduto snovjo; prevaja v obe smeri. Poezija ni ne sladka ali izučena igra besed, ne označevanje pomenov, ne užitek v lepoti. Ne proizvaja in zato ne zavaja. V krepkem pomenu besede prevaja: pretaka. Kocbekova poezija se zateka v (večno na novo začenjajoči se) začetek umetnosti: v rahlo po-

stlano ležišče prapesmi. Tudi tu sledi (svojemu velikemu vzorniku in našemu idealu) Prešernu; po pozivu je Kocbekova pesem orfejska. Prebuja zaspane in mrtve ljudi, kliče svet iz zakletosti, iz odtujenosti, iz današnje začaranosti v slepilo. Je podaljšek božjega glasu.

Svet je danes solnat steber, pokrile so ga sence Hada. Nemo šepeta, brez rok grabi po (od)rešitvi. Zamrzlemu svetu je do kraja jasno, da poezija ni poezija, če ni odreševanje in če ni svet v nas. Zato se pesnik, ki si ga je svet izbral za svojega srednika, obrača na vse nas, ki ga beremo, poslušamo; trka na nas, nas lušči, nas seznanja, nas ubira, nas piše. Z nami vred sklepa obredni krog občestva. Poje (nam):

*Pesnik sem, sprejemam klice in jih predajam,
tistim, ki bedijo in presegajo moj spomin,
v meni se le spajajo z domišljijo občestva,
pesem je strnjena sila vseh človeških darov,
kar jih premoreta trpljenje in darežljivost.
Prisluhnimo, tovariši, in pohitimo na pomoč!*

(Prisluhnite)

Poskušajmo prisluhniti; če kaj, nam je danšnjikom potreben dar sluha. Če nam bo dano, da bomo slišali, in prosimo, naj bi nam bilo dano, bomo razumeli, da je pesem visok dar. Morda bomo skušali, svoji nadarjenosti ustrezno, dar vrniti; ne, kar imamo, ampak kar smo, darovati. Dar in vrnjeni dar sta temeljni ustroj misterija odrešenja. S pesmijo, kakršna je Kocbekova, stopamo v čas-prostor, kjer piše: unitas transfinita. Prestopamo v sveti ris. Vsaj na način poezije.

lirski in epski zapiski o kocbekovem »pentagramu«

Denis Ponž

Kocbekov *Pentagram* vsebuje pesmi oz. poezijo »nastalo v začetku slovenskega partizanstva, dokončno izoblikovano pa v petdesetih letih« (A. Inkret, *Med zemljo in grozo*, Kocbek, Zbrane pesmi II, 249). Tako sodi po svojem nastanku in organizaciji besedil v poezijo t. im. revolucijske lirike, po drugi strani pa organska rast pesmi in zbirke sega tudi v čas vedno bolj izraženega radikalizma intimistične poezije, ali kot pravi Boris Paternu v *Slovenski liriki*: »Zelo stvarno in nujno zgodovinsko moralo revolucije je hotel povezati s krščanskim etosom, oboje pa s polno svobodo osebnega uresničevanja.« (str. 49). Pentagram je torej, upošteva je samo te, zunanje in večidel formalistične vzgibe, zbirka, ki mora kazati na določeno razklanost in neskladje, na notranji boj, ki opredeljuje pesmi.

Pri tem nam je seveda težko, ločevati pesnika od javnega delavca, kulturnika tako kot ugotavlja v kratki razpravi *O Kocbekovi pripovedni prozi* (Pomurska založba, 1973) Matjaž Kmecl, ki mora med drugim zapisati: »Tako se že desetletja okrog njegove pojave sučejo oblaki raznoterih polemik, ki jih je zmeraj znova zanimala interpretacija sprotne zgodovinske in človeške misli. V oblakih teh polemik se je največkrat izgubljal tudi pogled na literarnost Kocbekovega proznega pisanja; o njej se je pogosto govorilo nekako za navržek, kot da v resnici izza filozofskih in ideoloških zastav gleda ven le Kocbekova literarna čepica, torej ne najpomembnejše.« (str. 75-76). Dodajmo, da nas

zanima v zvezi s Pentagramom le prvi del izjave: tudi Pentagram doživlja v naši zavesti svoj kritiški diskurz le kot del takratne in sedanje ideologije (prim. tozadevna mesta v Javorškovi knjigi *Usoda poezije 1939-49, 1972*), ne pa kot estetski in artistični napor in sporočilo.

Naš namen je pisati o *Pentagramu* prav skozi optiko njene artistične in estetske razsežnosti. Kajti poudariti moramo, kolikor to ni jasno samo po sebi, da je Pentagram knjiga poezije, ko pa izrečemo to sintagmo se moramo do nje seveda vesti tako, kot je izrečena: torej ostajamo v risu pesniškega in vsaka drugačna intervencija (o njih na tem mestu, tudi zaradi njihove nekonsistentnosti in minornosti sporočenega, ne kaže razpravljati) je samo samopotrditvev pozicij ideologije, nikakor pa ne poezije.

To seveda pomeni, da odrekamo ideološkemu diskurzu *vsako estetsko kritiško sodbo*, čeprav mu dopuščamo ideološko, torej tisto, v kateri in zaradi katere se utemeljuje. Ostajamo torej v tisti razliki, ki jo je nakazala in razvila Pirjevčeva razprava *Vprašanje o poeziji*, na katero se bomo, ob interpretaciji posameznih besedil, včasih morali sklicevati.

Predmet našega zanimanja in razprave pa so vsekakor *predvsem* pesmi iz zbirke *Pentagram*, ali kot sam pesnik pravi v eseju *Tri obdobja moje poetičnosti* (*Svoboda in nujnost*, 231): »Poetičnost ni nikoli kategorija razvitega, razvidnega in razumnega, kar naprej mora tvegati.« (str. 231).

Tudi mi začnemo v položaju, ko se nam (Kocbekova) poezija kaže kot nekaj zastrtega, nedokončanega, ne-do-konca-izrečenega, kot tveganje, ki ga more zajeti samo tisti govor, ki se, če parafraziramo Lotmana, vsega dotika, a ničesar ne dotakne. Ki je, kot poetična beseda, povsod, a hkrati samo pri enem izviru in eni točki sveta. To nam enostavno daje možnost, da bomo morda s *Pentagramom* vzpostavili stik, ki ga zahteva poezija: ne razlaga poezije, marveč njeno izrekanje. Kritiški aparat je tu, v tako naravnem branju samo pomožni, metodološki prijem, ali kot pravi pesnik v istem eseju: »V svoji kozmogoniji sem prišel do človeka.« (str. 231). Tudi mi bomo skušali v *Pentagramu* priti do pesniške kozmogonije in skozi njo do kozmogonije pesniškega subjekta.

V zbirki *Pentagram* se mnogokrat pojavita samostalniki *igra* in glagol *igrati se*. Upošteva čas in njegovo moralo, kot bi dejal Paternu, moramo takoj ugotoviti, da igra-igranje nista nekaj poljubnega in naključnega, še manj pa samo čista pesniš-

ka domislica, izraba določene besede. Semantika igre in igranja je vsekakor usodnejša in globlja. O tem nam govori predvsem pesem z naslovom *Igra*. V tej petkitični pesmi se igra pojavi, vsakokrat v drugačni zvezi (I: *Igra se snuje in me znemirja*, III: *Čakam zapreden, igra me mika*, IV: *Blažena igra z davno omamo*, V: pesem je *igra, igra* spomina). V poslednji kitici je postavljena ekvivalenca (pesem je igra), ki odpira prvo vrsto vprašanj.

Glase se nekako takole: iz pesmi je moč ugotoviti, da stoji v temelju Kocbekove poetike princip poetične igre, vendar, skladno tudi z izjavo iz *Treh obdobj moje poetičnosti*, kot nedoumljiva, nerazumljiva, skrivnostna, zastrta igra (zato lahko izreče v četrti kitici citirane pesmi: blažena igra z *davno omamo*), v kateri pesnik ni samo akter, marveč tudi predanost igri, poleg aktivnega tudi trpni princip, predanost in razpoložljivost *nečemu*. Da je tako, govorijo verzi iz nekaterih drugih pesmi v *Pentagramu*, ki jih bomo na tem mestu navedli: bolj po nezanski igri koprnim (*Prva prošnja za razsvetljenje*), igra celine in morja (*Jutro*), izzivalne igre snuje (*Zmagoviti ples*), z igrivo senco ogenj naskakuje (*Večer*), navito je za več / kot za igro (*S Travne gore na Babno goro*), kjer vihrajo stoletne zarje / in se poigravajo možnosti (*Začetek*), v igro meteorskega prahu (*Začetek*), igre z ljubeznijo in smrtjo (*Pomlad*), V prvi igri / darežljive zarje (*Vrtnica*), Pet hipov življenja / se igrivo spoji (*Sprememba*), In vendar je prav, da še nisem / umirjen in urejen v igri (*Postave in pojavi*), da sem v igrivem soncu nova stava (*V drevesni skorji lik*), Zatorej se v moji igri ne bo nič izgubilo (*Ta večer je igrača*).

Vsaj dva elementa sta povsem razvidna: da Kocbekova igra-poezija ni nekaj poljubnega in nezavezujočega, pri tem pa jasno poudarjena zavest, da je pesnik pred obličjem igre-poezije sam, da le posredno pripada kolektivu, kot tudi kolektiv le posredno sprejema igro, ki tako določno zavezuje pesnika. Igra-poezija vsebuje vse razsežnosti spoznavnega (ljubezen in smrt, *Pomlad*) (celine in morja, *Jutro*), vanjo sta položena v svojem ontološkem razmerju bit in bistvo. Ali še bolje bistvo in bit, kajti poezija je prazvor in prasila vsega: pesnikova osamljenost je samo potrdilo te posebne, v marsičem izredno domišljene in doživete postavljenosti, ki že skoraj meji na izvrženost iz sveta.

Vprašanje, ki se kar samo postavlja je namenjeno genezi te pozicije igre, iz katere deluje pesnik in v katero se tudi vrača: igra je na eni strani pojmovana v umetnosti kot nezavezujoče

in ne obremenjeno kazanje na drugo, na izven-mene-stoječe, je poseben (erotičen) spoj mene-logosa z drugim-erosom, kjer je srž in slast dogajanja vložena prav v nepredvidljivost in čarnost tega, kar položaj, v katerem sem kot igra in v katerem je drugo kot predmet te igre, prinaša pred-me. Igrivost je, kot bo mnogo kasneje (a znova ne tako daleč proč) pokazal reizem: z rečmi sem, kadar se z njimi igram, a kadar se one igrajo z menoj, je potrjena njihova eksistenca: dvojnost ni moč reducirati. Kocbekova pozicija je še drugačna, izvira iz drugačne razvitosti in iz drugačnega dualizma, o katerem poje npr. motto k *Grozi*: Telo je tuja last, / obljubljena trinogu, / in duh mi je pošast, / ujeta v starem Bogu, / srce pa je balast, / odvržen v gluhem Rogu. Ali kot je dualizem pojasnjen in razgrnjen v *Treh obdobjih moje poetičnosti*: »Zgodovina se je ujela v precep. Človek ni več vedel izhoda. Spoznal je, da pripada enemu od dveh delov celote, ki je ni bilo več, kajti vsak izmed delov je zanikal drugi del in se sam predstavljal za celoto, tako da je bila celota hkrati podvojena in razdeljena.« (str. 231).

Kakšna je pozicija v tako razumljenem in tako razkosanem svetu? Predvsem moramo poudariti: njena pozicija je izredno zapletena, če seveda želi za vsako ceno, kot Kocbekova poezija, vztrajati v vednosti o razdeljenosti-razcepljenosti, o dvojnosti-enosti, o dvojnem zanikanju-izključevanju. Kjer je nič vse in vse nič, kjer je ljubezen smrt in smrt ljubezen, a ne samo na idealnem, pojmovnem nivoju, marveč v konkretnem fizičnem svetu. Igra pozicije ne razrešuje, a zdi se, da je tudi ne zapleta: kar je najvažnejše in kar govori igra-poezija iz Pentagrama, je ohranjanje razlike, vednost o njeni prisotnosti, razsežnost dvojnega, vzporednega, hkratnega, kar oboje z enako silo, težo in zgodovinsko upravičenostjo pritiska na pesnika.

Svet poezije je razklani svet, a tako da razklanost ni prikrita, zamaskirana, polepšana: ne preseneča nas, da pesnik zmore izreči osnovno misel: v moji igri se ne bo nič izgubilo (*Ta večer je igrača*). V igri-poeziji se je (doslej) nekaj izgubljalo. In tisto »nekaj«, kar je sedaj prisotno, a neizrečeno nas še posebej zanima. Je igra postopek, skozi katerega bo tisti »nekaj« zasijalo v svoji nezatemnjeni luči? Prva pesem iz *Pentagrama* vsebuje že navedeni verz, ki se glasi: In bolj ko se zakonitost razodeva, / bolj po neznanški igri koprnim. Koprneti po igri, biti v oblasti njene (prihajajoče) moči in vseobsežnosti je torej moč samo pred obličjem drugega, racionalnega, logičnega, tistega, ki se razodeva v zakonitosti. Ko je napočil čas zakonitosti, reda aksiomatike, s tem pa tudi svet urejenosti, tehnične in znanstvene preverljivosti, razkritosti, odprtosti in razgaljenosti,

je potreba po igri-poeziji, po skrivnosti, nedorečenosti še večja in globlja, je organska in nezamenljiva potreba sveta, da ne zdrsne v enost-enovitost, s tem pa v redukcionizem.

Če ostajamo dosledni in ne izstopimo iz pesniškega, estetskega diskurza, potem to pomeni predvsem zvestobo in ohranjanje poezije tudi in pred obličjem zgodovine. (Kaj je zgodovina Kocbeku in kaj mu pomeni v *Pentagramu*, o tem bo še govor v pričujočem spisu). Zato v poslednji kitici omenjene pesmi mora odpreti oboje: mehko in krutost poezije, njeno telo in dušo, elementa, ki se bosta tako strastno ponavljala v *Grozi* in katerih odmeve bomo lahko sledili v *Poročilu*.

Igra je torej kljub svoji navidezni razprtosti in podložnosti nepredvidljivemu popolna in dosledna šele takrat, kadar se dogaja v obeh skrajnih pozicijah, ali še bolje, kadar vsebuje obe poziciji: Šepetam, jecljam, kričim in rajam, / zemska sužnost se podaja v dar, / sredi krute sile nežno trajam. (*Druga prošnja za razsvetljenje*).

Naredimo lahko delovni sklep: igra-poezija omogoča prav tisto, kar naj bi bilo temelj poezije: vztrajanje v nasprotjih, združitev teh nasprotij, kazanje nasprotij. Proti ekskluzivizmu enovite zgodovine je postavljeno občestvo poetičnih možnosti: v njihovi hkratni nežnosti in krutosti se zrcali prav tisto, kar je v zgodovini (začasno) zanikano: človekova bit.

Kolektiv poseduje kolektivno bit: ta je, če hoče biti kolektivna določena prav po enovitosti, istomiselnosti: kolektiv je homogen, trden, enkraten, če je njegova misel-ideologija in njegova naravnost-na enomiselnost in nedvoumna. A s tem kolektiv reducira, zapira in omejuje možnost spoznanja, ki ni samo racionalni-logični diskurz. O tem govori pesem *Sprememba*, v kateri so tudi verzi: ne poznam več vrtoglavice, / zagledal sem daljave, / kako so vstale iz legende / in se milo zazrle vame. Verzi sporočajo temeljno razsežnost vsega poetičnega: za poezijo ni dovolj samo današnji čas, če je izgubila stik s preteklostjo in s prihodnostjo če se je izolirala, če ne pozna *daljav* in *legend*, potem je obsojena na životarjenje, na dnevni aktualizem, na pragmatiko iz-rabo.

Igra omogoča (ali ohranja, kot to govori pesem *Vrtnica*) prisotnost skrivnosti, prisotnost drugega, tistega »nekaj« o katerem tako vztrajno pojejo Kocbekove pesmi iz *Pentagrama*. Tisto nekaj je lahko samo bit poezije, prvo-bitna bit, temeljni kamen, na katerega je položena poezija: tudi kadar je pragmatično izrabljena (in zlorabljena, saj pragmatizem teh pomen-

skih odtenkov noče poznati), je njena skrivna moč prisotna: je *kruta in nežna*, od tega in onega sveta, iz ognja in vode, kot bi dejal Kajetan Kovič (Taras Kermauner ugotavlja v knjigi *Izročilo in razkroj*, 1970: »Kovičeva pesem je natančno na sredini med tradicionalno megastrukturo in reizmom« - str. 103). Kocbek »ve« za dvojnost, dvojnost ohranja tako, da jo prikliče predse skozi igro: v igri veljajo drugačne zakonitosti kot v realnem svetu, saj je igra tak protitok, da posesa tudi svet.

Kocbeku gre za to, da skozi vizije kataklizme, ki ga na eni strani, kot sam poroča, v pesmih in esejih, razdvaja, trga, na drugi tudi harmonizira: svet je, kadar ga pesnik izreče v njegovi razklanosti in raztrganosti: zato more priklicati pred obličje poezije *strah* (pesem Pošast), torej najbolj prvinska občutja, ki so onkraj sistemov in določil: In že me groze leča večja, / da vzdem v snovi kot pošast, / in duh postane votla gneča, / neznane žalosti oblast.

Spet (paradoksalna) dvojnost: strah me je, ko se sam spreminjam v strah, identiteta je prava, polna in zavezujoča identiteta šele takrat, ko sem tako, da me ni: zrenje v onkraj, ki je tu še smisel, predvsem smisel, v zajčevski generaciji postane nič-reč, v postzajčevskih pa reč-nič.

Votlina-maternica je takrat edino leglo (idej, svetov, misli, dejanj) v pesmi *Votlina* je to povedano z naslednjo enigmo-besedno igro: In tedaj se v votlini / neznanse tišine / srečam s samim seboj, / prav tu sem bil / in ne vem, kdaj, / in prav to sem bil / in ne vem, kaj. Prava identiteta je torej izničenje skozi trpljenje: ampak posebne vrste izničenje, kot izničenje skozi žrtev, skozi dajanje sebe za druge, je torej trans-identiteta, ki vsekakor bistveno določa poezijo.

Če bi bila namreč Kocbekova poezija udarna, jasna, na preprostih metaforah temelječa »izpoved«, potem bi te dimenzije v njej nikoli ne bilo. A prav to, da stvari, ki so izrečene niso izrečene zaradi sebe, marveč zaradi drugega in da niso izrečene skozi sebe, marveč skozi tuje tkivo, se odpira povsem nova razsežnost, o kateri lahko samo slutimo, kako neizmerna in kako presunljiva je. To je tisto dotikanje, ki vse pusti kot je in ki ga je podrobneje pretresel Dušan Pirjevec v svojem *Vprašanju o poeziji*: »Takšno dotikanje, ki vse pusti, kakor je, da bi se pokazalo, kako vse najprej in predvsem je, pa očitno ni samo »značilnost« poezije kot konkretnega besedila, marveč je predvsem splošno človekovo »razmerje« do vsega, kar je.

Poezija je potemtakem najprej prav takšno »razmerje« in

je kot taka nekaj drugega od poezije, ki je določeno besedilo. Zato se da reči, da se vračanje poezije k sami sebi ne dogaja samo kot nov način pisanja pesniških tekstov, marveč tudi vračanje poezije iz pesniških tekstov k človeku. Pesniški teksti niso več privilegirano mesto poezije« (str. 85, knjižna izdaja 1978).

Kocbekova poezija iz *Pentagrama* je začetek tega procesa in to radikaliziran začetek. Na eni strani je, kot smo videli, pometla s pragmatističnim diktatom, na drugi strani je pričela reflektirati lastne premike »k človeku«. Kajti njeno tkivo ne govori o monolitnem, iz granita izklesanem človeku, ki nima čustev, še posebej pa ne takih kot so strah, melanholija, obup otožnost... marveč o ranljivem, v dvojnost razklanem človeku. O tem eksplicite govori pesem *Dvojnost*, še posebej verzi: Stisnilo me je: / vse je zlomljeno, / svet se je razklal / na dvoje / in se ne more več združiti. Razklani, nezdružljivi, temni svet je postal prebivališče človeka, ki nosi v sebi ta razklani, nezdružljivi in temni svet, ki je predvsem igra ljubezni in smrti, ne pa ljubezen *ali* smrt, torej ena od mogočih pozicij, radikaliziranih, zagrizeno enosmiselnih. »Zaprl sem oči na meji dveh svetov« pravi v pesmi *Dvojnost*, kar pomeni: vztrajam, vekomaj in vedno vztrajam na meji, prav na črti, ki je oboje, a to tudi ni, ki je eno ali drugo, nikakor pa ne *samo* eno ali *samo* drugo.

Kocbek je, kar bo zvenelo morda paradoksalno, skozi razprti, izrečeni svet pogledal v njegovo transcendentalno združitve in pokazal, da je samo tako zrenje nepotvorjeno, neponarejeno zrenje skozi pesniško govornico. Dvojnost, v kateri more vztrajati je pravzaprav grozljivo očarljiva, da, s prav to metaforo je moč zaznamovati njegovo razklanost in premenjenost iz pesmi *Zmagoslavje*: V zemeljski zmedi in odrešnem redu / se greh podreja plemeniti sli. / Kar ni nasilniku in zvezdogledu / mogoče, duh ljubezni porodi. / O srečna krivda, plemenita zmota, / krvava roža, lilija mogota! Katica samih paradoksov: v zmedi in redu se greh podreja sli, ljubezen premaga nasilnika, krivda = srečna, zmota = plemenita, krvava roža = lilija mogota.

Stvari, ki so imenovane, so postavljene druga ob drugo na poseben način: vedno kot opozicija (ta princip se, po dvajsetih letih pojavi znova pri Tomažu Šalamunu, a tu nima več temeljno zavezujoče vloge, marveč analitsko-destrukcijsko: ko pokažem absurdnost zvez dveh ali več reči, jih na ta način radikalno problematiziram in dehierarhiziram).

Možnosti, ki se skrivajo v tem postopku, so mnogotere; ne nazadnje se skozi pokaže tudi kocbekovski Človek: »Človek se je docela preselil vame, razgibale so me vse njegove dimenzije, prisilil me je, da sem se slekel do poslednje golote in se poistil z njim, brez sleherne pomoči sem spoznal njegovo odrešeno izgubljenost.« (*Tri obdobja moje poetičnosti*, str. 231-2). Poistovetiti se (s človekom, skozi poezijo) pomeni »sleči se do poslednje golote«, kjer je moč ugledati samo še »odrešni red«, »odrešno izgubljenost«. Ko si sam gol, ogrožen, izpostavljen, se ti pokaže nujnost vsega in prisotnost nepresežnega: smrt. A pokaže se ti, kot ono drugo, neznano, skrivnostno, preko-rečno. Prav zato, ker je prisotno, vsenapolnjujoče, je skozi smrt moč ugledati sebe in svoje početje: tisto neizmerno in lahkotno, a tako trdo in zavezano igro. Sedaj se igra-poezija izkaže pravzaprav za igro-smrt. Nepresežna je prav v priznanju besedne-presežnosti, transcendence v njeni veličastnosti in neponovljivosti.

Tu seveda v Kocbekovo poezijo vstopa zgodovina, ki ureja stvari, ki s svojim mogočnim kolektivističnim tokom, če je res kolektivističen in človeški, ureja tudi za-sebnost: Drhtim ubrano pred usodnim bojem, / odkar za rešno sporočilo vem, / in vem, rešujem se samo, ko pojem / zanosni slavospjev prihodnjim dnevom. (*Zmagoslavje*). Drhteti »ubrano«, s kolektivom, potopljen med, niveliziran, enakomislec: tudi ta razsežnost *Pentagrama* zasluži analitični prikaz. Na eni strani zahteva Kocbek, da kolektiv omogoči, postavljen v vrtnec skorajda izključujočih se nasprotij, tudi harmoničnost enega, posameznega (tu je Kocbek podoben Vitomilu Zupanu, ki je postavil podobna vprašanja svoji partizanski prozi - npr. v *Menuetu za kitaro*), na drugi strani je sozvočje posameznosti, njihova *svoboda*, pogoj za prosperiteto (zmago, herojstvo, odrešitev-razrešitev) kolektiva.

Znova smo pred problemom rabelj-žrtev, posvetitev-greh, luč-tema. Ni enega brez drugega, izključitev enega v paru pomeni tudi ukinitve drugega. Kolektiv omogoča tudi prastaro identiteto biti in bistva, omogoča jo, čeprav jo z dejanji zanika: dejanja so nujnost časa, breme in zemski tovor, da se bo »človek vrnil v starodavno zbranost« (*Slavni hip*), da bo premagal in pogazil lasten napuh in lastno ošabnost: Jašem na zveri / biti ali ne biti / tesnoba se širi, / ne morem ulti. (*Plapolam*). Postavljeni smo pred novo razsežnost igre-poezije, kot jo ugledujemo v *Pentagramu*. Poezija, tako govori sporočilo poslednje kitice pesmi *Plapolam*, tudi v najbolj nevsakdanjih, človeku odtujenih in od identitete odtrganih pokrajinah časa ne more

biti samo ena razpoložljiva možnost, pa čeprav je še tako grešno vabljliva in skrivnostno zapeljiva.

Svet poezije se vedno konstituira kot dvojnost, pa čeprav v najbolj radikaliziranosti, do skrajnih meja prignani razločnosti: življenje in smrt, biti in ne biti človek z zverjo ali na njej, v njenem objemu, v njeni krutosti, nespravljalivosti, nepotešenosti, zaznamovanosti. Ko sem v tem mejnem položaju, mejni položaj pa je pozicija skoraj vseh pesmi iz *Pentagrama* in dobršnega števila tistih iz *Groze*, takrat se pojavlja neka nova, doslej neznana možnost poistovetenja z zunanjim, z naravo, z drugim, kar-nisem-jaz: Plapolam kot plamen, / hlapim kot eter, / minevam kot kamen, / drhtim kot veter (*Plapolam*). Prva kitica pesmi se osredotoči na to izjemno, enkratno, neponovljivo stanje: tu je Kocbek prvič do kraja, v lapidarnem jeziku, brez okraskov, podob in primer, postavljen v središče, v os vrtenja, na življenjsko preizkušnjo: svet je enkrat in v svoji enkratnosti nepopisno krut: podredim se mu, ko se mu prilichim: sem kamen, plamen, eter, veter. A da sem, moram pridobiti identiteto teh reči: plapolam, hlapim, minevam, drhtim: paradoks — ko sem najbolj nečloveški, snoven, materialen, zemski, sem najbolj človeški, odprt, ranljiv, najbolj zmorem prisluhniti drhtenju, krikom in stokom drugih. Ko sem kamen sem najbolj razprt za bolečino drugih: mehko se rodi samo v trdoti, granit zmore najčistejšo solzo: to je tisti dotik poezije, ki so ga imenovali Lotman in učenci, pri nas Dušan Pirjevec. Tisti dotik, ki prosojnosti poezije da njeno zemsko težo in zemskosti podeli njeno čudovito prosojnost; Svet se mi sanja, / življenje me snuje (*Plapolam*) in nadaljuje: telo me razganja / in duh napolnjuje. Znova smo postavljeni pred obličje dvojnosti, v katero je ujeta Kocbekova poezija: telo-duša, tista ne izključujoča se dvojnost, marveč dopolnjujoča se dvojnost, brez katere je vse nič in nič vse. »Prosim dušo sveta, da se prebudi« pravi v pesmi *Prošnja* in tako povezuje svojo snovnost z duhovnostjo sveta, svoj materialni obstoj z duhovno vrednoto časa.

V svetu poezije, kot je Kocbekova iz *Pentagrama*, je moč upesniti tudi strah (pesem *Pošast*), saj je moč doumeti globino in neznansko moč besed, a tudi njihovo revnost in majhnost. Boj za besede postaja v *Pentagramu* ena izmed prvin igre, o kateri je bil že govor, skozi na novo odkrite besede se odkriva aktivnost sveta. Kocbekov svet iz *Pentagrama* temelji na dejanjih, le-ta na glagolih. Pesem *Strašne sanje* vsebujejo splet glagolov, ki z njimi izražamo svojo grozo, tesnobo, strah, mrenje.

Pentagram odkriva prav tisti pol poezije, ki veže snovnost

in duhovnost: njegovo gibalo je neprenehna aktivnost, neprenehne premene, gibanja, obrati. Nikjer ni nobenih stalnic, le človekova zavest o tem, da je in da skozi svoje dejanje tudi kataklizmičnemu svetu zmore podeliti vsaj majhen delec smisla, majhen delec pomena, ki ga sluti pesnik v transcendenci dobrega in zlega, v spoju, o katerem smo že izrekli nekaj misli. Zgodovina se mu kaže prav skozi dvojnost kot zgodovina-za-nekoga, a ta »nekdo«, včasih kolektivni, včasih personalni lirski subjekt stoji ponosno in zavedajoč se svojega izjemnega položaja (Kocbek v pesmi *Začetek* govori tudi skozi naslednje verze: In zdaj sem se vrnil vase / in se ovedel svoje moči / in svoje izvirne golote, zapodil sem se v divjo temo, kjer prebivajo gonske sile), v katerem je središčna točka prav pesnik sam. Čas ognja in čas smrti je tudi čas izbruha prasil, je spraševanje po temelju. A posebne vrste spraševanje: skozi besede, s pomočjo njihovega krhkega tkiva. Besede so, tako poroča *Pentagram*, ključna usoda dogajanja in ključna usoda vsega izrekljivega: Vedno znova začenjam, / in nič ne morem povedati, / nobena beseda ni prava, / nobena dovolj silovita, / nobena dovolj čista. (*Začetek*).

Problematicnost besed je prav v njihovi evidentni nepresežnosti fizičnega: besede niso od metafizičnega sveta, nenadoma se, v luči prvinske groze (biti ali ne biti!) pokaže njihova nalepljenost na tostransko, fizično, otipljivo stvarno polovico sveta. To je, za poezijo slovenskega revolucijskega pesništva, kot tudi za poezijo, ki je nastajala pozneje, po osvoboditvi, nezaslišano izstopanje iz danih in umerjenih določil na nacionalnem in družbenem temelju počivajočih poetik.

Poezija je v *Pentagramu* prvič implicite razglašena za del fizisa samega, s tem pa je skozi njo (na drugi strani pa skozi destrukcijo besed, ki jih nadomeščajo matematični, kemični simboli in znaki v Kosovelovih *Integralih*) odprta pot v reizem.

Zato je upravičena že navedena oznaka Tarasa Kermaunerja o »med« poziciji Kocbeka, ki zapuščajoč stare strukture ustvarja prostor za nove. V času pragmatizma, iztanjšanega do upesnjenih sloganov in rekov, pretkanega z narodnimi (etično in moralno preskušeni) metaforami, prispodobami in izreki, je misel o nezadostnih besedah skoraj heretična. Moč besede v *Pentagramu* se rojeva prav iz zavesti o nemoči, o razklanosti, o nezdružljivosti, ki je pogoj za polnost biti.

O tem govorijo tudi na zadnje citirani verzi iz pesmi *Začetek*: poezija je vedno znova ustvarjena možnost za začetek (poezije), čeprav je vsaka realizirana možnost že (apriori) nezadostna, saj se samo na ta način uveljavlja poetična bit. Za-

dostnost neke poezije bi seveda pomenila ukinitve (te) poezije, s tem pa seveda ukinitve tudi vsake nove možnosti za ustvarjanje pesniške analize.

Tu moramo seveda znova opozoriti na misel Dušana Pirjevca iz *Vprašanja o poeziji*, ki se glasi: »Poezija potemtakem ne more imeti neposrednega socialno zgodovinskega učinka, sama na sebi in čisto neposredno nima značaja akcije ali spoznanja, zato tudi ne stopa v zgodovinskost in socialnost neposredno, marveč posredno in to v dvojnem smislu: najprej je uničena, najprej je žrtev, nato pa doživi rehabilitacijo in povišanje. Poezija kot samozavest in samoutemeljevanje naroda je rehabilitirana, povišana, sakralizirana žrtev; je sveta žrtev in zato tudi nedotakljiva. V zgodovino stopa poezija samo prek lastne smrti.« (str. 61, knjižna izdaja).

Kako velja to za Kocbekovo poezijo, za njegov *Pentagram* posebej, v luči vsega, kar smo povedali doslej. Zdi se, da prav za radi principa poezije igre, ki pristaja in hkrati omogoča dvojnost v njeni (nujni) nezdružljivosti in ki se hkrati zaveda lastne pripravljenosti, da se začarani krog znova obnovi, Kocbekova poezija sama nekako pripravlja na vlogo žrtve, ki jo bo morala prestati, da bo lahko zaživela kot poezija, kar se dogaja (če smo neskromni) tudi skozi naše branje in razumevanje.

To pomeni: Kocbekova poezija sama nekako »kliče« nadse anatemo, saj se vede drugače, kot vse sodobne poezije, zavestno govori in izgovarja magične obrazce, ki se zdijo neuporabni, ki so v nasprotju z veljavno normo-etiko-poetiko. Vzemimo za primer samo pesem *Snov in duh*. Kocbek v njej radikalizira (lastni) spor duha in telesa (snovi), skuša ugotoviti temeljno razmerje, ki omogoča vdor v globine duha, kar je seveda lahko samo izmik tistemu razumevanju poezije, ki skuša zadržati in utrditi površinsko, pragmatško plast.

Poezija naj ostane, tako govore poslednji verzi »ogroženi duh«, Kocbek tako vzpostavlja kontinuiteto tiste evropske poezije, ki je delovala s pozicij lastne ogroženosti, to pa je seveda poetični tok, ki sega do Sokrata in je, tako kot večina umetniških pojavov strogo povezan z začetki novoveške zgodovine.

Čar Kocbekove poezije je prav v tem, da je ukinjena tista samozadostna suverenost pisanja, ki ukinja dileme (s tem pa tudi vsakršno prisotnost tvornega dualizma) in postavlja nasproti razpoložljivosti nujnost določenih obrazcev zahteva tisto apriorno žrtvovanje pesniške strukture na oltar narodnega, o katerem govori Pirjavec. Zdi se, da Kocbekova poezija pozna

ta model, se z njim spopada, nikakor pa nanj ne pristaja. To je vidno tudi iz same teksture, ki se, razen v redkih primerih (npr. v pesmih *Pridi, obljubljeni* ali v manjši meri *Pentagram*) giblje prav v razrečevanju prehoda duha v snovnost, se pravi analize posameznikove zavesti in posameznikovega ravnanja pred obličjem zgodovine.

Kocbek ve, da je izbira nujna, vse drugo je jalovo početje (v pesmi *Pričevanje* sta verza: in pojem pesem pravljničnega ptiča, / sem le nesrečni zaklinjavec niča), početje ki vodi v samoizbris in samoukinitiv. Zato mora prodirati vedno globje v sredico dogajanja, kjer se mu reči spreminjajo v pomenljive, do tedaj nevidene in nerazumljene znake. Tak znak je tudi čudežna zvezda, *pentagram*. *Pentagram* je tudi naslov pesmi, kjer se uvodna verza glasita: Naša zemlja, dragocena skrinja, / nosi rdeče vrezan pentagram. Pentagram, revolucija, upor, premik v zgodovini (Kocbek jo v pesmi *Mrtveci* imenuje »snovi pračas, duha praprostor«) so elementi, tesno povezani z narodnim. A vendar ta povezava ni več klasična shema, o kateri poroča Pirjevec v Vprašanju o poeziji, marveč shema enakopravnosti: Modri žreci govore iz ila: / hkrati uporna in koledna luč / nas bo zvezda zlega ubranila, / izročila nam do sreče ključ, / silo in svobodo uskladila. Tako se glasi četrta kitica pesmi *Pentagram*. V njej je združen Kocbekov program z novo poetiko. Zvezda, kot jo vidi poezija, je »hkrati uporna in koledna luč«, je »sila in svoboda«, je tista dvojna sopostavljenost, o kateri smo rekli že toliko besed, a se je šele na tem mestu pokazala v svoji trdnosti in izdelanosti.

Revolucija in poezija se lahko dogajata na ta hkraten način takrat, kadar je sam način radikaliziran in s tem problematiziran; se pravi, kadar način ni apriorna, nevprašljiva danost, po kateri se radikalno (iz korenin) ne smemo spraševati, saj tako spraševanje omaja našo vero v početje, iz katerega vse izvira. V Pesmi *Pentagram* pa je najprej jasno vzpostavljena kontinuiteta zgodovine (tudi revolucija, kot osvobajajoči proces je vključena vanjo), nato je kontinuiteta reflektirana prav skozi poezijo-igro. Ugledamo dvojnost, ki omogoča, da nekaj sploh lahko ugledamo. Poezija se izloči iz žrtvovanja in sodeluje v zgodovinskem procesu že kot avtonomna, v sebi sklenjena sila. Zato so konkretizacije v zbirki redke, vse več pa je poetičnih reminiscenc, ki konkretnim zgodovinskim dogodkom in obratom dajejo posebno barvo, zastrtost, ki jo zmore dati neki konkretizaciji samo pesniška govorica. Zato je nemogoče stati na položaju preprostega, jasnega, enopomenskega jezika (v takem jeziku je pisana Kajuhova revolucijska lirika), marveč je moč

govoriti samo skozi verige podob, ki rastejo druga iz druge.

O teh govori eksplicite Edvard Kocbek tudi v svojem eseju *O poeziji* (svoboda in nujnost, 1974), kjer pravi: »Z drugimi besedami: cilj poetične igrivosti ni absolutno pravilno ravnanje, temveč nenehno in neugnano preskušanje človekove življenjske igre.« (str. 228). S tem je seveda poezija, *Pentagram* pa je realizacija navedenih teoretičnih misli, izločena iz vsakršnega sistema, ki preskuša svoje trditve po sistemu »je res-ni res«, marveč po tem, kako razumejo in zmorejo izreči same sebe. Odkrivajo se tiste plasti (notranjščine, jaza, subjektnosti), ki jih druga revolucijska lirika, pač podložna tistemu sistemu preskusa, o katerem govori tudi Pirjevčevo *Vprašanje o poeziji*, ni mogla izreči, ker bi taka izreka pomenila samoukinitev ali vsaj bistveno redukcijo.

Sedaj lahko tudi v drugi luči razumemo besede iz pesmi *Plapolam*, ko pravi Jašem na zveri — zver je pravzaprav poezija sama: če ni poezija seveda ni zver, divja neukročena. Je torej igra, ampak zaresna, krvava, do konca nerazrešena igra, v katero pristaja pesnik, ko piše svoje pesmi. Samozavedanje je omogočeno že s tem, ko je razkrita mnogotera pomenljivost besed (Kocbek govori, uporabljajoč besedno igro, v pesmi *Pismo v Ljubljano* »o ogrožena vrednost o vedežni ogroženosti«), skozi katere se prikazuje posebna podoba zgodovine: podoba za človeka, ki je razpet med vedenje o sočasni, pa ne izključljivi in neuničljivi dvojnosti vsega, kar ga obdaja in s čemer prihaja v stik. V isti pesmi pravi, sestopajoč v najgloblja eksistencialna stanja: Bojazen je grozljivi čut / za nebivanje, hkrati pa / zanosno upanje v trajanje. *Hkrati*: dvojnost se dogaja tako, da ni moč razločiti posameznih polov, vsaj v tistem trenutku ne, ko je kreacija še nedokončana, trajajoča.

Tako je *Pentagram* na eni strani proces obnavljanja poezije same (njene izvorne, temačne, čudežne moči) na drugi obnavljanje človeka in človeškega bivanja, torej temelja, na katerega je položena vsa tradicionalna slovenska poezija. V prvem stremljenju je *Pentagram* začetek moderne poezije v vsej njeni mnogoterosti in pomenskih krogih, ki so se zvrstili od 1945 do danes, v drugem je poskus ponovne presvetlitve tradicionalnih struktur, dialog z njihovo (ne)močjo, da bi adekvatno izrazile grozo krvavega časa. Pri tem *Pentagram* ni sinteza obojega, pa tudi izključevanje ne, je bržkone tisto prelivanje, o katerem govorijo pesmi in ki ga lahko izrazimo predvsem skozi sam princip v začetku opisane poezije-igre: dotikanje vsega je tako naravnano, da dotik ničesar ne spremeni, poruši ali premakne,

a vendar je usodnost dotika tako velika, tako močna in tako pomebna, da ostaja za dotikanji sklenjen lok, ki se pne prav od zavesti o ogroženosti človeka v zavest o ogroženosti pisanja, od eksistencialne k esencialni ogroženosti. V tem loku pa Poezija iz *Pentagrama* živi svoje vznemirljivo življenje.

Lov Doležal

ustvarjalni navzkriž s prostorom in časom

ob prebiranju slovstvenega
doprinosa mirka javornika

Lev Detela

Življenje in delo *Mirka Javornika* sta imela zame vedno skrivnostni prizvok. Med šolanjem v Sloveniji se z njima nisem nikoli zavestno srečal, čeprav mi je revija »*Modra ptica*«, v kateri je odločilno sodeloval, večkrat prišla v roke kot zanimiva možnost duhovne odprtosti sredi mrakobne zaprtosti slovenske kulture petdesetih let. Javornik je torej bil, kot mnogi drugi po letu 1945 pobegli pisatelji, obremenjen z zastori molka, a tudi, kot sem videl pozneje, z epitetonom »fašističnega kolaboratorja« in »narodnega izdajalca«. Nekajkrat so mi v Ljubljani prišle pred oči knjige »*Slovenčeve knjižnice*«, med njimi, kot vidim danes, tudi dela, ki jih je prevajal Javornik, *Wastovo »Zlato večnega Juda«* in *Streuvelsov »Hlapec*

Jan«. »Fašistično« literaturo slovenskih in drugih avtorjev pa so mi tako oče kot pedagogi zelo hitro pregnali iz glave — in oče še posebno hudó, ko me je neusmiljeno fizično in psihološko preresetal zaradi branja mladinske knjige *Jože Lovrenčiča*, ki jo je označil za »ničvredno« in »fašistično« literaturo.

Tudi v emigraciji sem Javornika srečal kot poseben pojav, ki se je precej ločil od ustaljenih možnosti zdomskega pisanja. Prvič se razen objave sicer plastično zarisane, a dokaj črno-bele novele boja med »dobrim« protikomunizmom in »temó« komunizma »*Potni list*« v znani zdomski antologiji proze »*Dnevi smrtnikov*« (Slovenska kulturna akcija, Buenos Aires, 1959), skorajda ni literarno oglašal. Po drugi

strani pa je prišel, tako kot že prej v Sloveniji, kaj hitro navzkriž z večino merodajnih kulturnih načrtovalcev v slovenskem zdomstvu, razen z *Rudo Jurčecom* in njegovo protikomunistično »alternativo« *»Sija slovenske svobode«* — v nasprotju z baje »nepravilno« in precej pomirjevalno in novodobno odprto usmerjenostjo prenovljene Slovenske kulturne akcije, ki jo je odklonil. Že zaradi vseh prizvoikov, ki so ga spremljali, in zaradi občutka, da gre za ime, ki je povezano z utemeljenim in vidnim duhovnim delom, ki pa ga ni bilo skoraj nikjer videti, me je pojava Mirka Javornika vedno bolj vznemirjala in zaposlovala.

Priznati moram, da me zaradi klofut, ki sem jih že v Ljubljani prejel zaradi branja »fašistične« literature, te vrste duhovno blago kot prepovedana »obsценite-ta« nad vse privlači. V Avstriji sem imel možnost, da preberem ne le večino del Francoza *Céline*, temveč tudi literarne tekste nekaterih drugih francoskih, španskih, italijanskih, nizozemskih, norveških, švedskih in nemških »fašističnih« avtorjev. V meni je namreč prisotna nekakšna kljubovalna nervoza, zakaj mnenja sem, da se mi je že ob branju Lovrenčiča zgodila huda krivica. A ne le meni, zakaj udarce je istočasno prejel tudi Lovrenčič pa še kdo. In tisto, kar so mi prikazali kot »fašistično« in »ničvredno«, ni bilo v literarnem smislu kaj posebnega, a bilo je prijetno in človeško blagohotno

usmerjeno konvencionalno branje.

So taki tudi Javornikovi teksti? In kdo je sploh ta Mirko Javornik?

Profesor *Anton Slodnjak* ga v obširni študiji *»Slovensko slovstvo«* (Mladinska knjiga, Ljubljana, 1968) na kratko, nekoliko v zadregi in pod roko, a v »objektivno« zadostitev literarne znanosti, omenja v kontekstu slovenskega slovstva po letu 1930 v sklopu socialnega literarnega protesta, a tudi kot neorealista. Prepovršno in takorekoč pod črto ga navaja *Jože Pogačnik* v svoji *»Zgodovini slovenskega slovstva«* (Obzorja, Maribor, 1972, oziroma »Kosovelova knjižnica«, Zaliv, Trst, 1972), medtem ko ga dvomljivo zdovski *»Pregled svetovne književnosti«, Alojzija Geržiniča* (Slovenska kulturna akcija, Buenos Aires, 1967) sploh ne omenja, a tudi zdovske literarne študije *Tineta Debeljaka* in *Martina Jevnikarja* niso točne, literarno-teoretično dovolj preudarne in žal niti dovolj stvarno zanesljive. Največ in najbolje povedo o predvojnem in medvojnem Javorniku le skopi zapisi pokojnega *Line Legiša* v šestem zvezku monumentalne *»Zgodovine slovenskega slovstva«* (Slovenska matica, Ljubljana, 1969). Javornik je torej več ali manj nepopisan in pozabljen, oziroma »odpisan« list iz zgodovine slovenskega slovstva.

Nova (po več desetletjih sploh prva) Javornikova knjiga *»PERO*

IN ČAS II. — *Izbor iz pisanja od 1927 do 1977*«. (Založba Tabor, Trst, Washington, Buenos Aires, 1980) je zdaj, po peripetijah druge svetovne vojne in po več desetletjih rasti v novo slovensko in svetovno socialno zasičenost in omtvičenost, na novo opozorila na tega slovenskega pisatelja, ki ga že skoraj ni bilo več med nami.

V knjigi »PERO IN ČAS II.« je Javornik podal nekak presek skozi svoje doživljensko delo, skozi desetletja vztrajanja ob peresu in času. Knjiga je neke vrste pisateljevo zbrano berilo predvojnega, medvojnega in povojnega literarnega gradiva najrazličnejših vrst. Na splošno moremo reči, da je ta knjiga eden najbolj zanimivih slovenskih kulturnih dogodkov iz zadnjega časa, in to iz več razlogov. Prvič nam predstavlja že skoraj pozabljene potopisne reči avtorja, ki sodijo (kljub času, ki je med tem pretekel) zaradi obdelave, ki združuje človeško bivanjsko vrženost v pokrajino (svet) s kulturno-političnimi in geografskimi opisi, pretkanimi z močnimi atmosferskimi tokovi, med najboljše, kar se je v tej smeri pojavilo v slovenski literaturi. Med najbolj zanimive tovrstne tekste bi prištel svojevrstno »*Pesem nad morji*« kot veliki novelistično — potopisni spev o morju in tujem svetu nad morjem ob vulkanu na Kanarskih otokih. In kot je skrivnosten in zamegljen krogotok svetá in nebá, ki nam ga na teh dramatičnih straneh Javornik podaja, tako je

skrivnostna tudi pot srca, ki se lušči iz tega vsekakor tudi dominantno erotičnega potopisa. Drugi potopisni teksti, na primer o Benetkah ali Marseillu, so sicer prav tako kot omenjeni vulkanski potopis iz leta 1936, nastali že pred drugo svetovno vojno, a so zaradi bistrih psiholoških in kulturno zgodovinskih zarisov še danes zanimivi. Benetke in Marseille nam Javornik prikaže kot skrivnostna blodnjaka iz kamna, a tudi iz človeškega duhá in mesá, ki utripata svojo pot in gresta navzgor ali navzdol nekam pred meglo nad morji in za obzorji. Sploh pomenijo resno novost v slovenski literaturi predvsem tisti literarni spisi, v katerih Javornik združuje smisel za skrivnostnost bivanja s kar detektivsko poostrenim smislom za moč ali bedo človeškega utripa. Tozadevno imajo teksti o nekdanji »meji« in njenih ljudeh, ki je končno spet naša in stalna slovenska in človeška meja in beda, svojevrstno moč, kar je videl tudi Lino Legiša. Tu bi še enkrat opozoril na predvojne in medvojne Javornikove stvari o Cerknici in njenih ljudeh in stvareh, na proze »*Meja in njeni ljudje*«, »*Zemlja ob jezeru*« ali pa »*Konec poti*«.

Javornik je slabši tam, kjer zgodbo preveč trivializira. Ta slabost se kaže že v tekstu »Konec poti«, še bolj pa v povojni zdomski noveli o komunizmu in protikomunizmu »Potni list«, ki je sicer napeto prisukana, a dokaj trivialno in šablonsko izpeljana. To nihanje med visoko kvaliteto

in dokajšnjimi literarnimi padci je sploh zelo značilna Javornikova pisateljska lastnost. V tem pisatelju je namreč neki posebni dar, ki so ga imeli recimo veliki anglosaški pisatelji, na primer *Jack London*, namreč dar za pustolovščine in neliterarne literarne načine, kar ga večkrat vodi v površnost in šablono. Javornik je ta način novega slovenskega pisanja verjetno skušal vedno zavestneje uvajati v slovenske razmere. Vendar je malomeščanska — predvsem vidmarjevska — slovenska leporečniška usmerjenost ta način preprečevala in že pod konec tridesetih let Javornika bistveno izključevala iz centralnega slovenskega kulturnega dogajanja. Podoba je, da je v Javorniku bolj zavestno in bolj očitno kot pri drugih manj izrazitih vrstnikih izbruhnil odpor do teh duhovnih prirezovanj. Ni se mogel odločiti za levo komunistično pot, ki je pozneje, po vojni, vsaj »uradno« res vedno bolj postajala vidmarjevsko-malomeščanska pot dvomljivih literarnih oportunistov. Naslonil se je torej na socialni protest in boj za novo življenje, a na socialni protest druge vrste. Ali je šlo že za resnični primer fašističnega pisanja? Za slovenski fašizem? Pričujoča knjiga te domneve ne more nikjer potrditi, čeprav na trenutke iz nje posvetijo antisemitski signali in prebliski o izbranih posameznikih. Preje bi se mogli vprašati o tem, kje sploh začne levi protest in kje ta protest konča, ozi-

roma kje najdemo desni padec in kje levi vzpon?!

Javornik je torej stal na »desni« strani. Zanimivo je, da je verjetno bil najboljši slovenski avtor let 1943 in 1944. O tem namreč priča njegova bistvena knjiga »*PERO IN ČAS 1944*«, posebno pa še danes aktualen in vedno bolj aktualen obračun z *Vidmarjevo* kulturno prisilo in mafijo, ki se je v tem zadnjem desetletju razvila v pravo zlo in kriminalno dejanje slovenskega kulturnega utripa. Zgodaj je uvidel *Kocbekov* literarni pomen in šibkosti *Župančičevega* pisanja. Do zloma stare in nepravilne vrednostne lestvice pa na slovenskem Parnasu še ni prišlo.

Seveda tudi Javornik ni neobremenjeno odšel iz spora z *Vidmarjem* in pravzaprav celotno »uradno« slovensko kulturo. Kot ga je to osamilo v slovenski duhovni srenji pred vojno, ga je ista značilnost vedenja, namreč smisel za narcisoidno dramatično drznost osamila tudi po letu 1945. Namreč v Trstu, a tudi drugod, na primer pri Slovenski kulturni akciji v Buenos Airesu, ki jo je hotel skupaj z *Jurčecom* organizirati kot udarno protikomunistično silo. Podoba je, da po letu 1945 Javornik kljub določenim poskusom ni več mogel ustvariti izrazitejših literarnih tekstov. Njegovo osrednje duhovno dejanje, ki blesti iz suverenih literarnih potopisov, ki niso le potopisi, temveč novele o človekovem iskanju in dejanju, je že bilo organizirano in akcen-

tuirano. Za dramatične eksisten-
cialne portrete mencingerjevsko
skrivnostnega in evropsko stop-
njevanega »Goga«, prvič objavljene-
ga v knjigi »Srečanja z nepo-
znanimi« (Ljubljana, 1934), ni ob
izgubi zaledja in ob političnem
handicapu leta 1945 več verjetno
imel dovolj moči. Ostal pa je
oster bodež in bodičar sloven-
skega nepomirljivega duhá, kar
kažejo številni zapiski »pisanja
sproti«, ki jih je na primer ob-
javljal v problematičnem »Siju
slovenske svobode«. Vendar ga
je tu večkrat zaneslo v prenable-
klo nacionalno patetičnost. Te
stvari so bolj zanimive, kot se
navadno misli. Zato je škoda, da
ni Javornik v knjigo zbral tudi
nekaterih svojevrstnih polemik iz
»Sija«, a tudi iz »Slovenskega do-
ma«, ki je izhajal do leta 1945.
Zame in za mlajše so te stvari
namreč ovite v zastore molka in
tabuizirane z več strani. Vedeti
pa hočemo resnico o času, resni-
co o različnih obrazih časa in
časov. Večina današnjih upravi-
teljev slovenskega duhá na levi
in desni nam skuša to resnico
prikriti in zakriti, oziroma frizi-
rati po svoji volji. A prav tega
ne smemo dopustiti.

Javornikova knjiga je tako kot
njen avtor svojevrstna in dopol-
nilna novost na danes dokaj
skromnem slovenskem Parnasu.

Predvsem odpira vsaj za špranjo
vrata v drugačnost in drugo slo-
vensko mogočnost. Javornik, ki
je bil verjetno bolj pisatelj novih
drznih lokov 20. stoletja in manj
takoimenovani krščanski pisatelj,
je s »PERESOM IN ČASOM II.«
potrdil, da so nekateri duhovni
mehanizmi, ki jih je sredi svoje-
ga pisanja pogнал v tek, še vedno
aktivno aktualni in možni. Ta v
videmski tiskarni *Del Bianco* v
na zunaj estetsko zelo kultivira-
ni obleki in z uspelimi vinjetami
Vilka Čekute natisnjena knjiga
je sicer postavila svojevrsten re-
kord. Kazi jo namreč tolikšno
število napak, kot ga še nisem
našel v nobeni drugi slovenski ali
tuji knjigi. Tudi v zaglavju »*Vse-
bina in opombe*« ob koncu knji-
ge je več netočnosti. Z ugankar-
sko detektivsko sposobnostjo je
sicer mogoče večino napak po-
praviti. Kljub tem madežem pa
Javornik in njegova knjiga ne
stojita na glavi, tako da ne bi
mogli videti resnice. Prav zaradi
te nove Javornikove knjige smo
prišli bliže k objektivni resnici.
Tudi iz tega razloga je velika Ja-
vornikova duhovna dokumenta-
cija o možnosti in nemožnosti
določenega slovenskega ustvarjal-
nega načina važno dejanje, a tu-
di svarilo in opomin celotnemu
ustroju današnjega Slovenskega
duhovnega trenutka.

ponovno oživljena ilirija gina brazzodura

Lev Detela

Ilirski glas Gina Brazzodura sem pred nekaj leti v slovenskem prevodu — in s spremnim italijanskim originalom — prvič zaslišal z dobro znanih strani »Mosta«. Ime je bilo novo, zvoki pa so se mi zdeli dokaj domači, povedno spevni, iščočji svoj izvor nekje na krasu Ilirije, med vetrom in kamnom, ki ga je pordečila kri krvave kranjsko-primorske zgodovine. Brazzodurov glas je bil tragično spodrezan; videlo se je, da je tako Slovence, kot tudi Hrvate in Italijane med Trstom, Reko in Ljubljano ranilo »železno obdobje« zadnje vojne.

Oblikovno in vsebinsko so bile te pesmi utišane. Rahla sentimentalna naravnost Brazzodurovih stihov me je spominjala na znano lastnost italijanskega okusa. Pesmi tudi niso bile posebno oddaljene od kakega slovenskega zgodnejšega Koviča in morda tudi Minattija, le da so bile po-

roznejše, krhke in dokaj fragmentarne.

V isto smer se je nagibala tudi Brazzodurova esejistika, ki sem jo prav tako začel spoznavati iz »Mosta«. Tudi tu je bila zakoličena pesnikova hoja skozi čas in prostor. Literarna pokrajina je zadobila svojo razšeznost in pomen. Stara avstrijska Kakanija, siva, a tudi zlata, je bila eden od nosilnih stebrov Brazzodurovega poetičnega prostora. Drugi so koreninili nekje pri Reki in v času po pesnikovem rojstvu leta 1929 v tem zanimivem jadranskem mestnem blodnjaku. Tretja dimenzija je bila morda najbolj zanimiva. Bila je namreč dimenzija ilirskega univerzalizma, ki duhovno združuje vse, ki jih je rezalo, gnetlo in hranilo to morje in te kamnite planjave in te njive pod gorami. Podoba je, da je Ilirija za nas vse že skoraj izgubljena. Zdaj pa pride neki Italijan s Krasa in nam pove

besedo ali dve o večno živem univerzalizmu naših dežel, ki ga ne smemo izgubiti, temveč oživljenega postaviti na nove temelje. Podoba je namreč, da pod pepelom teh naših dežel in zgodovinskih peripetij še tli na pol ugasla žerjavica za novi ogenj bodočega skupnega duhovnega napa. Po letu 1918 so uveljavljeni lokalni centri skoraj vsepovsod — še posebno ostro pa na Kranjskem in v fašističnem Trstu — skušali zapraviti izkušnjo večstoletne skupne zgodovine. Pri morju, na spodnjem delu nekdanjega politično-kulturnega telesa, zdaj ta, velikokrat sicer naivno prikrojena in trivialno nerealna kot nekakšen cesarsko-kraljevski kakanski hura-patriotizem, spet oživlja. Brazzodurova mogočnost

ima seveda daljšo roko, ker je duhovno treznejša in nevezana na tako ali tako politično prisilo bodočega življenja oživljene Ilirije.

Zaenkrat so Brazzodurove pesmi, ki jih je avtor pred kratkim zbral v knjigo »Meja« (Confine) in skupaj s spremno besedo znanega Biagia Marina objavil pri založbi Edizioni San Marco dei Giustiniani v Genovi, dokaz, da ilirska meja ni meja, ker je krogotok skupnega povezovalnega življenja tukaj in onkraj močnejši kot vojske, orožje in smrt. Zato so Brazzodurove pesmi, četudi so nekoliko žalostno obarvane, kot je žalostno slovo od mladosti in od tistega, kar si izgubil, tudi pesmi vere in upanja, torej optimizma in poguma.

zdravilna zelišča slovenskega tiska

Lev Detela

Prostovoljne časopisne montažne lepljenke

BO

(»NAS TEDNIK«, Celovec)

Mater je zatajil:
Kdo?
Zaslepljeni brat
v Mestnem gledališču
Nova zvezda
avstrijskega nacizma

OBVESTILO

(»NAS TEDNIK«, Celovec)

Prezirano
Neznačajno
Prezirani
Berač Tone
Naša kri

USPEŠNO MALODUŠJE

(»NAS TEDNIK«, Celovec)

Kaj torej poreko
Slovenci
na najvišji gori sveta!
Kosilo na Polhovcu! Ja!

In njegove žrtve, kaj?
V duhu časa
in naših jedi
Angel življenja!

CILJI

(»DELO«, Ljubljana; »VEČER«, Maribor; »DRUŽINA«, Ljubljana)

Zares predanost
izvajanim delom:
Štirje misionarji sredi prekinitve dela.
Pijani kurent in še druge novosti.
Novega
trikrat več v Afriki
dvakrat več v Aziji
Komaj načeta
bogastva

POLNOČNICA STRAHOV

(»NOVI LIST«, Trst; »NAS TEDNIK«, Celovec)

Ni prostora
za isto mizo!
pridno na delo!
Delo pa se prične!
Složni v delu naprej!

cassa di risparmio di trieste

FONDATA NEL 1842

**SEDE CENTRALE
E DIREZIONE GENERALE
IN TRIESTE**

Via della Cassa di Risparmio 10,
tel. 7366, telex 46053 Tricassa
46403 Estcassa

**AGENZIE IN CITTÀ
E NEL CIRCONDARIO**

**FILIALI A GRADO,
MONFALCONE, MUGGIA
E SISTIANA DUINO-AURISINA**

La Cassa di Risparmio di Trieste svolge, nella zona di sua competenza, una funzione primaria insostituibile per quanto riguarda sia la raccolta delle risorse locali sia il sostegno creditizio offerto agli operatori economici, agli enti pubblici ed ai privati cittadini.

Con il "Credito al lavoro" offre a lavoratori dipendenti ed a professionisti particolari facilitazioni creditizie in proporzione al reddito ed eventualmente al risparmio effettuato presso l'Istituto.

Con la "Specialcarta" opera in favore della clientela per la diffusione dell'assegno bancario e per lo sviluppo degli affari.

cassa di risparmio di trieste

USTANOVLJENA LETA 1842

GLAVNI SEDEŽ IN RAVNATELJSTVO V TRSTU

Ulica Cassa di Risparmio 10,
tel. 7366, telex 46053 Tricassa
46403 Estcassa

AGENCIJE V MESTU IN OKOLICI

**PODRUŽNICE V GRADEŽU,
TRŽIČU, MILJAH
IN SESLJANU - DEVINU NABREŽINI**

Tržaška Hranilnica izvršuje na področju, kjer je pristojna, osnovno in nenadomestljivo funkcijo in sicer tako glede zbiranja krajevnih sredstev kot glede kreditne podpore, ki jo nudi gospodarskim operaterjem, javnim ustanovam ter privatnim državljanom.

S "Kreditom na delo" nudi uslužbencem in profesionistom posebne kreditne ugodnosti v razmerju z dohodkom in po možnosti tudi s prihranki pri naši ustanovi.

S "Specialno karto" deluje v prid odjemalcem, širi bančni ček in razvija podjetništvo.

sommario dei testi in sloveno

QUALI PROSPETTIVE POLITICHE A TRIESTE?

Alessio Lokar

E' il testo del discorso che l'Autore ha svolto in occasione della votazione per il bilancio del 1° luglio 1981 al Consiglio comunale di Trieste, seduta questa, che ha segnato il termine dell'amministrazione triennale della Lista per Trieste. Vi si espone un quadro della situazione politica triestina nel 1981, riconoscendo sia meriti che demeriti all'amministrazione della LpT. Ma si rinfaccia alla Lista di disdegnare la collaborazione con gli altri partiti, ammantandosi in una sorta di «splendid isolation». L'Autore pone in rilievo il fatto che senza una coalizione più vasta, non sarà possibile lavorare fattivamente per il futuro della città. La rivista «Most» pubblica questo contributo anche per integrare l'informazione del quotidiano sloveno di Trieste «Primorski Dnevnik», che non sempre dà spazio adeguato al contributo culturale e politico di una significativa parte della comunità slovena in Italia. Inoltre è necessario anche evitare che la parte italiana sia portata ad una identificazione unilaterale della presenza slovena a Trieste con ciò che viene facilmente etichettato con «slavocomunista», impoverendo così l'immagine della realtà.

SULLA TEORIA DELL'ORIGINE SCANDINAVA DEGLI SLOVENI

Rajko Ložar

Rajko Ložar è un archeologo di una certa fama, che ha fatto interessanti scoperte prima della guerra, mentre dopo il conflitto si

è trasferito negli Stati Uniti, dove dirige un importante museo regionale. Nel presente scritto esamina gli elementi di una teoria, sviluppata dal pubblicista triestino Franc Jeza, secondo la quale gli sloveni sarebbero di origine scandinava.

Ložar tende a confutare l'ipotesi, riferendo le somiglianze linguistiche tra sloveno e linguaggi scandinavi piuttosto a fattori diversi che non la comune origine geografica, quali l'origine indoeuropea, i contatti che gli sloveni hanno avuto con i longobardi prima che questi entrassero in Italia (ed i longobardi erano effettivamente di origine scandinava), la lunga convivenza tra sloveni e tedeschi nell'impero asburgico, e consimili.

RACCOLTA DI FIORELLINI GIORNALISTICI SLOVENI

Lev Detela

Si tratta di montaggi e combinazioni, a partire da titoli e ritagli di giornali. L'Autore ottiene così l'effetto di dichiarazioni e frasi per metà serie e per metà facete e pone in rilievo i paradossi che affiorano qua e là nei discorsi e nelle affermazioni che costellano giornalmente la stampa, annoiando i lettori con la loro mancanza di spirito.

LA PROMOZIONE

Frank Bükvič

L'Autore che vive ed insegna a Fairfield, nei pressi di New York, racconta la storia di un professore universitario americano di origine slovena, che aspira ad una promozione di carriera.

Il giudizio dev'essere formulato da una commissione formata

dai suoi colleghi e ciò crea innumerevoli difficoltà, vicissitudini, scontri ed incontri, il tutto descritto con vivacità e buona conoscenza dell'animo umano.

IPOCRISIA FASCISTOIDE NELLE «PERICOLOSE RELAZIONI» DI JAVORŠEK, OVVERO, UN ESEMPIO CARATTERISTICO DI COMPORTAMENTO SOCIALE CONTEMPORANEO

Lev Detela

Il pubblicista viennese di origine slovena Lev Detela, tratta criticamente del testo «Relazioni pericolose» dello scrittore lubianese Jože Javoršek. Secondo Detela, il libro è un tipico esempio di letteratura falsificante, demagogica quando non anche fascistoide, sulla scia di autori come Lacos, Drieu La Rochelle, Céline, Abellio, Raspail e de Roux, naturalmente in ambito sloveno. Il testo di Javoršek aveva suscitato recentemente parecchio scalpore in Slovenia a causa dei suoi attacchi verso i letterati delle nuove leve, i critici più aperti ideologicamente e gli intellettuali sgraditi.

UNA POESIA CHE CREA IL MONDO ED IL SACRO

(In occasione della pubblicazione del Pentagramma di Kocbek)

Taras Kermauner

In questo saggio l'Autore, che è considerato uno dei maggiori critici sloveni, prende in esame criticamente l'opera di Edvard Kocbek «Il pentagramma». Secondo Kermauner, Kocbek ha prodotto

una poesia creatrice del mondo e del sacro, e dell'unione delle diversità che incontriamo nella vita quotidiana in un'unità più elevata che sbocca nel trascendente. Quasi un mediatore dell'amore divino, Kocbek ripristina nella sua poesia l'unità dell'esistente, compreso il male che viene assimilato, in modo incomprensibile e misterioso, nel bene totale.

NOTE EPICHE E LIRICHE SUL «PENTAGRAMMA» DI KOCBEK

Denis Poniž

Il «Pentagramma» di Kocbek, una delle espressioni più elevate della letteratura slovena contemporanea, è studiato in modo approfondito dal critico Denis Poniž, che ne pone in evidenza alcuni aspetti di natura filologica e strutturale che si differenziano da quelli rilevati da Taras Kermauner.

La pubblicazione dei due scritti in «Most» ha lo scopo di onorare Edvard Kocbek, il massimo scrittore e poeta sloveno moderno, scomparso il 3 novembre 1981.

CONTRADDIZIONI CREATIVE NELLO SPAZIO E NEL TEMPO

Lev Detela

Nel saggio critico viene esaminata l'opera di Mirko Javornik, pubblicata recentemente presso l'editrice Del Bianco di Udine. Mirko Javornik era uno dei maggiori rappresentanti delle correnti cattoliche di destra durante e dopo la seconda guerra mondiale. Nel dopoguerra egli si è rifugiato negli Stati Uniti, e recentemente, a coronamento della sua attività di scrittore, ha voluto riunire suoi scritti di diverse epoche nella raccolta antologica «Pero in čas» (La penna ed il tempo).

L'ILLIRIA NUOVAMENTE RESUSCITATA DI GINO BRAZZODURO

Lev Detela

In questa nota critica, viene esaminata la raccolta di versi «Confine» di Gino Brazzoduro, stampata nel 1980 a Genova presso l'editrice S. Marco dei Giustiniani. Detela tratta con grande simpatia dell'opera del poeta fiumano, ponendo la sua poesia in relazione, ed in una sorta di tensione ideale, con il poema «Illiria resuscitata» di Valentin Vodnik, una delle prime poesie scritte in lingua slovena, pubblicata ai tempi della creazione delle «province illiriche» sotto lo scettro napoleonico.

A Detela i versi di Brazzoduro appaiono familiari, melodiosamente descrittivi, vaganti sul Carso, alla ricerca della propria origine illirica, tra il vento ed i sassi arrossati dalla storia sanguinosa di queste terre. L'elemento più nuovo che vi si ritrova è quello di un universalismo illirico, che riunisce finalmente tutti coloro che sono stati segnati e feriti da questa terra, dal suo mare e dai suoi pietrosi altipiani.

